

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
***ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ
ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ 1922-1937***

Πτυχιακή εργασία

Λαμπρινή Μαρία Αντωνίου

Επιβλέποντες καθηγητές: Πολυμέρης Βόγλης

Άννα Ματθαίου

Βόλος, Ιούνιος 2019

Ευχαριστίες

Στην προσπάθεια συγγραφής αυτής της εργασίας υπήρξαν πολλοί που θα ήθελα να ευχαριστήσω, γιατί χωρίς τη βοήθειά τους δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί. Πρώτον θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Πολυμέρη Βόγλη, ο οποίος δέχθηκε να διαθέσει χρόνο, δείχνοντας συγχρόνως αμέριστη εμπιστοσύνη και που, με την πολύτιμη καθοδήγησή του ως κύριος επιβλέπων αυτής της μελέτης, συνέβαλε τα μέγιστα, ώστε να επιτευχθεί αυτή όσο το δυνατόν πιο άρτια. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα. Άννα Ματθαίου για το ενδιαφέρον που έδειξε στο ίδιο θέμα ως δεύτερη επιβλέπουσα. Ακόμη, δεν θα μπορούσα να παραλείψω το Ιστορικό Αρχείο του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, και κυρίως τον πρόεδρό του κ. Βαγγέλη Καραμανωλάκη, την κα. Χάιδω Μπάρκουλα και όλο το προσωπικό του Αρχείου για τη συνεχή βοήθεια και προθυμία του να μου προσφέρει υλικό και πληροφορίες για το θέμα. Επιπρόσθετα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη νέα Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος στο Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, και συγκεκριμένα την κα. Πατεροπούλου, ενώ δε θα μπορούσα να μην αναφερθώ στην κα. Ρέα Ματσάγγου, η οποία ήταν πάντα πρόθυμη να επιλύσει τις όποιες απορίες μου. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον φιλόλογο και συγγραφέα κ. Γεράσιμο Δενδρινό, γιατί δε θα ξεχάσω ποτέ ότι μου προσέφερε το πρώτο μου εξωσχολικό βιβλίο σύγχρονης Ιστορίας, και επειδή πάντα είναι πρόθυμος να προσφέρει τις γνώσεις του και την κριτική ματιά του. Τέλος, δεν θα μπορούσα να μην αναφερθώ στην οικογένεια μου, η οποία ανέκαθεν με στήριζε, τους φίλους και συναδέλφους, με τους οποίους μοιραζόμασταν κοινές ανησυχίες, απορίες μας και απόψεις που, μέσα από διεξοδικές συζητήσεις, ανέκυπταν κάθε φορά νέες ιδέες. Σε όλους, λοιπόν, τους «δικούς» μου ανθρώπους, που ήταν πάντοτε παρόντες κατά την εκπόνηση αυτής της εργασίας, οφείλω ένα μεγάλο «ευχαριστώ». Η εργασία αυτή είναι αφιερωμένη στον παππού μου.

The purpose of this thesis is the study of educational reformations and students' reactions during the period of 1922-1937. In first chapter, which is referred to period 1922-1926, is going to be analyzed the educational reformation of year 1922, the establishment of University of Thessaloniki and the organization of the students' corps. The second chapter contains the period 1927-1932. It is going to be an assessment of the rule of 1922, is going to be analyzed the students' strike for tuition in 1927, is going to be a reference on the critic of Konstantine Karatheodori for the organization of the University of Athens, also is going to be mentioned the rule of 1932 and the students' reactions due to that rule. The third chapter includes the period 1933-1937 and especially the educational reformations during 1933-1936, the regime of August 4th and the educational reformations that attempted, as well the students' actions during that period. Finally, is going to be a total assessment of thesis and the conclusions.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	1
Αγγλική περίληψη	2
Εισαγωγή	4
Κεφάλαιο 1: 1922-1926	7
1.1. Ο οργανισμός 1922.....	7
1.2. Η ίδρυση του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου και η σύνταξη νέου οργανισμού.....	14
1.3. Οι φοιτητές την περίοδο 1922-1926.....	17
Κεφάλαιο 2: 1927-1932	22
2.1. Η απεργία του 1927.....	23
2.2. Η αποτίμηση των προβλημάτων του Πανεπιστημίου Αθηνών από τον Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή.....	26
2.3. Ο οργανισμός του 1932.....	30
2.4. Οι αντιδράσεις στον οργανισμό του 1932.....	34
Κεφάλαιο 3: 1933-1937	39
3.1. Η αποτίμηση του οργανισμού του 1932 και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μέχρι τη δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά.....	39
3.2. Το καθεστώς της 4 ^{ης} Αυγούστου.....	43
3.3. Δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά και εκπαίδευση.....	44
3.4. Οι φοιτητές κατά την περίοδο της Δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά.....	48
Συμπεράσματα	52
Αρχειακές πηγές και Βιβλιογραφία	55
Παράρτημα	59

Εισαγωγή

Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα αποτελούσαν συχνό φαινόμενο ήδη από την ίδρυση του ελληνικού κράτους (Πρωτόκολλο Λονδίνου, Φεβρουάριος 1930). Ειδικότερα, μετά την ίδρυση του πρώτου ελληνικού πανεπιστημίου στην Αθήνα¹ (31 Δεκεμβρίου 1836), του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, όπως ονομάζεται σήμερα, οι μεταρρυθμίσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αντικατόπτριζαν το κλίμα της εκάστοτε πολιτικής και κοινωνικής κατάστασης και τους σχεδιασμούς των κυβερνήσεων για το μέλλον της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας. Ωστόσο, οι μεταρρυθμίσεις προκάλεσαν αντιδράσεις, με ενεργό τον ρόλο των φοιτητών ήδη από το 1837.

Ως γνωστόν, η περίοδος του Μεσοπολέμου αποτελεί μια μεταβατική φάση για την Ευρώπη μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Για την Ελλάδα σηματοδοτεί ακόμη περισσότερα. Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας με τη Μικρασιατική Καταστροφή ανέτρεψε τις ισορροπίες του ελληνικού κράτους, το οποίο προσπαθούσε να ορθοποδήσει οικονομικά διαμορφώνοντας συγχρόνως μια νέα κοινωνική δομή, με στόχο την ένταξη των προσφύγων. Παράλληλα, η ρευστή και κρίσιμη πολιτική κατάσταση θα αποτελέσει και την κύρια αιτία μιας σειράς δικτατοριών. Ο χώρος της παιδείας φαίνεται πως αποτέλεσε σημαντικό ζήτημα για τις κυβερνήσεις της περιόδου. Προφανώς αναγνώριζαν την αξία της εκπαίδευσης, καθώς αυτό που θα διαπιστωθεί από την παρακάτω έρευνα είναι, ότι σε μια ταραγμένη περίοδο, όπως προαναφέρθηκε, οι κυβερνήσεις επένδυναν στην παιδεία, ακόμα κι όταν γνώριζαν πως υπάρχει πιθανότητα να προκληθούν αντιδράσεις στις επιχειρούμενες μεταρρυθμίσεις. Οι αλλαγές αυτές ήταν αλληπάλλληλες σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα και δεν έπαψαν να τις διαδέχονται νέες. Ο καταιγισμός μεταρρυθμίσεων θα μπορούσε να θεωρηθεί παράγοντας αποτυχίας της εδραίωσης αυτών των μεταρρυθμίσεων, γεγονός που συνδέεται με την μεγάλη επιθυμία των ελληνικών κυβερνήσεων να ελέγξουν τον χώρο της εκπαίδευσης. Σε συνάρτηση με τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις θα εξεταστούν οι φοιτητικές αντιδράσεις ως παράγοντας εφαρμογής ή μη αυτών στην ανώτατη εκπαίδευση.

Οι μεταρρυθμίσεις στην παιδεία αντικατόπτριζαν επίσης το πολιτικό κλίμα της εποχής. Επιπρόσθετα, το φοιτητικό σώμα ισχυροποιήθηκε με τις αντιδράσεις του. Η επιλογή της περιόδου του Μεσοπολέμου δεν είναι τυχαία. Η περίοδος 1922-1937

¹ Ιδρύθηκε με νόμο της Αντιβασιλείας την 31 Δεκεμβρίου 1836 (παλαιό ημερολόγιο), που επαναβεβαιώθηκε με βασιλικό διάταγμα του Όθωνα της 14ης Απριλίου του 1837 και λειτουργεί αδιαλείπτως από τις 3 Μαΐου 1837 (τρίτη ημέρα του Πάσχα).

επιλέχθηκε, γιατί, φαινομενικά, εμφανίζεται ως μια εποχή χωρίς έντονες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές και αντιδράσεις, γεγονός που δεν ίσχυε. Το 1922 επιλέχθηκε ως τομή, καθώς ανέτρεψε κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές ισορροπίες. Το 1937 επιλέχθηκε, ως χρονολογική τομή για το φοιτητικό σώμα, καθώς εκείνο το έτος θα κορυφώσει τις αντιδράσεις του, στη συνέχεια θα αποδυναμωθεί, λόγω των μέτρων της δικτατορίας Μεταξά, και ισχυροποιηθεί ξανά στο πλαίσιο της Εθνικής Αντίστασης. Επιπλέον, όπως θα διαπιστώσουμε, την περίοδο 1922-1937 το φοιτητικό σώμα άλλαξε φυσιογνωμία, ενστερνίστηκε νέες ιδέες, οργανώθηκε και είχε κυρίαρχο ρόλο στις μετέπειτα στις εξελίξεις.

Στόχος αυτής της εργασίας είναι η μελέτη της εκπαίδευσης την περίοδο του Μεσοπολέμου, μέσα από τις φοιτητικές αντιδράσεις στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Για την ερμηνεία και την κατανόηση των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και των φοιτητικών αντιδράσεων, θα πρέπει να διερευνηθεί η σημασία των μεταρρυθμίσεων για τους φοιτητές, ο λόγος και ο τρόπος ισχυροποίησης του φοιτητικού σώματος την ίδια περίοδο, τα αποτελέσματα των αντιδράσεων, πόσο ισχυρός ήταν ο ρόλος των φοιτητών έναντι του κράτους, η σημασία των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων για το κράτος, το πανεπιστήμιο και τους φοιτητές, και ο τρόπος διαχείρισης των φοιτητικών αντιδράσεων από την εκάστοτε κυβέρνηση. Ας μην ξεχνάμε ότι οι φοιτητές είναι μια κοινωνική ομάδα, που περιλαμβάνει ανθρώπους μιας κοινής ιδιότητας, οι οποίοι συχνά έρχονται αντιμέτωποι με ακραίες πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις. Επειδή πιστεύουν τόσο πολύ σε αυτή την κοινότητα στην οποία είναι μέλη, διεκδικούν, δεν μένουν αμέτοχοι και αρκετές φορές τα καταφέρνουν.

Για τη μελέτη των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και των φοιτητικών αντιδράσεων την περίοδο 1922-1937, χρησιμοποιήθηκε αρχειακό υλικό από το Ιστορικό Αρχείο του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Συγκεκριμένα το αρχείο των Πρυτανικών Λόγων και το αρχείο των Πρακτικών της Συγκλήτου επέτρεψαν την κατανόηση της στάσης των Πρυτάνεων και της Συγκλήτου, τα δε Πρακτικά των Σχολών και το αρχείο Πρωτοκόλλου συνέβαλαν στη λεπτομερή αναφορά των κανονισμών του Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ τα αρχεία του Πειθαρχικού Συμβουλίου αποδείχθηκαν πολύτιμα για τη μελέτη των φοιτητικών αντιδράσεων. Τα αρχεία των εφημερίδων *Ριζοσπάστης* και *Ελεύθερον Βήμα* προσέφεραν χρήσιμες πληροφορίες για τις ενέργειες των κυβερνήσεων, αλλά και των φοιτητών. Τέλος, το βιβλίο του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή

Η Αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου Αθηνών αποτέλεσε σημαντική πηγή αποτύπωσης των προβλημάτων αυτού του ιδρύματος στα τέλη της δεκαετίας του 1920.

Η άρθρωση των κεφαλαίων ακολουθεί χρονολογική σειρά. Παρ' όλο που φαινομενικά αποτελούν ξεχωριστά τμήματα, τα κεφάλαια συνδέονται μεταξύ τους, αναζητούν συνέχειες ή τομές και προετοιμάζουν τον αναγνώστη για το επόμενο κεφάλαιο. Στο πρώτο κεφάλαιο, το οποίο αναφέρεται στην περίοδο 1922-1926, θα αναλυθεί η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1922, η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και η οργάνωση του φοιτητικού σώματος. Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει την περίοδο 1927-1932. Θα γίνει μια αποτίμηση του οργανισμού του 1922, θα αναλυθεί η απεργία για τα δίδακτρα του 1927, θα γίνουν αναφορές στις προτάσεις του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή για την αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου Αθηνών, στον οργανισμό του 1932, καθώς και στις φοιτητικές αντιδράσεις στον κανονισμό αυτό. Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την περίοδο 1933-1937 και συγκεκριμένα τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις την περίοδο 1933-1936, το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου και τις μεταρρυθμίσεις που επιχείρησε, και τις δράσεις των φοιτητών μέχρι το 1937. Τέλος, θα γίνει μια συνολική αποτίμηση της εργασίας και η εξαγωγή συμπερασμάτων.

Κεφάλαιο 1^ο (1922-1926)

1.1. Ο οργανισμός του 1922

Το 1921 η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα ήταν κρίσιμη. Αυτό γίνεται εμφανές από το γεγονός, ότι οι κυβερνήσεις εκείνης της περιόδου ήταν βραχύβιες και υπήρξαν πολλές εναλλαγές στην πολιτική σκηνή. Οι εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας και η έλλειψη εμπιστοσύνης από τη πλευρά της Βουλής, καθώς και οι επιλογές του βασιλιά, αδυνατούσαν να διατηρήσουν μια σταθερή κυβέρνηση. Το έτος 1922 σηματοδότησε το τέλος της Μεγάλης Ιδέας, η οποία επισφραγίστηκε με τη Μικρασιατική Καταστροφή. Ενδεικτικό της ρευστής κατάστασης που επικρατούσε είναι πως, την προαναφερθείσα περίοδο, άλλαξαν επτά κυβερνήσεις. Η Ελλάδα έχοντας ήδη λάβει μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, βρισκόταν αντιμέτωπη με πολλά ανοιχτά θέματα. Φαίνεται πως η παιδεία αποτελούσε ένα ανοιχτό ζήτημα, το οποίο απασχολούσε τις κυβερνήσεις εκείνης της περιόδου. Μέσα από τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις θα επιχειρηθεί η εδραίωση ενός καινούριου εκπαιδευτικού συστήματος. Ιδιαίτερα σε αυτές που αφορούσαν το πανεπιστήμιο, θα υπάρξουν τροποποιήσεις, ακυρώσεις, αναβολές και αντιδράσεις.

Ήδη από τις αρχές του αιώνα, είχαν τεθεί οι βάσεις των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Συγκεκριμένα, ο οργανισμός του 1911 αφορούσε τη διεύρυνση του διδακτικού φορέα, μέσω του θεσμού των έκτακτων καθηγητών και την εισαγωγή τμηματικών εξετάσεων για τους φοιτητές. Αξίζει να αναφερθεί το περιεχόμενο του οργανισμού του 1911, καθώς συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με ένα μέρος του οργανισμού του 1922. Το 1911 ψηφίστηκαν δυο νέοι πανεπιστημιακοί νόμοι. Ο πρώτος ήταν ο ΓΩΚΓ(3823) «Περί Εθνικού Πανεπιστημίου» και ο δεύτερος ο ΓΩΚΕ'(3825) «Περί Καποδιστριακού Πανεπιστημίου».² Οι δυο νόμοι συνιστούσαν τον ολοκληρωμένο οργανισμό του πανεπιστημίου, αφού δεν επρόκειτο για την ίδρυση κάποιου άλλου, αλλά για τη διχοτόμηση του Εθνικού Πανεπιστημίου, προκειμένου να απορροφηθεί το κληροδότημα Ιωάννη Δομπόλη. Ο Ιωάννης Δομπόλης, φίλος του Ιωάννη Καποδίστρια, είχε θέσει ως όρο στη διαθήκη του στις 4 Φεβρουαρίου 1849, προκειμένου να δοθεί το κεφάλαιο με τους τόκους από τη Ρωσική Κυβέρνηση στην Ελλάδα το 1906, να ανεγερθεί

²Σήφης Μπουζάκης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα 1836-2005*, τμ. 1, Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, Αθήνα 2006, σ. 344-402.

πανεπιστήμιο στην πρωτεύουσα, το οποίο θα έφερε το όνομα του Ι. Καποδίστρια.³ Στη συνέχεια, ψηφίστηκε ο νόμος για το Εθνικό Πανεπιστήμιο, το οποίο περιλάμβανε την Ιατρική και τη Φυσικομαθηματική Σχολή, και ο νόμος για το Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, το οποίο περιλάμβανε τη Φιλοσοφική, τη Θεολογική και τη Νομική Σχολή. Ο οργανισμός αυτός ήταν ο δεύτερος στην πορεία του Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ ο πρώτος συντάχθηκε το έτος ίδρυσής του, το 1837. Επρόκειτο για μια ενέργεια της μεταρρυθμιστικής πολιτικής του Ελευθερίου Βενιζέλου, η οποία συνδέθηκε με τις εξελίξεις του κινήματος στο Γουδί. Αξίζει να αναφερθεί πως το 1910 σημειώθηκαν απολύσεις 20 καθηγητών (από τους 57) από το πανεπιστήμιο, ενώ είχαν προηγηθεί απολύσεις και σε άλλες εκπαιδευτικές βαθμίδες. Οι εκκαθαρίσεις συντελέστηκαν από τη μεταβατική κυβέρνηση του Στέφανου Δραγούμη υπό την πίεση του Στρατιωτικού Συνδέσμου.⁴ Το θέμα φαίνεται πως απασχόλησε με ιδιαίτερη ένταση τις συζητήσεις της Βουλής.⁵

Με τους οργανισμούς του 1911 μειώθηκε η παρέμβαση των κυβερνήσεων, όσον αφορά τις εκλογές των καθηγητών, με τη δυνατότητα ακύρωσης αυτών σε περίπτωση μη τήρησης της προθεσμίας για την κατάθεση της υποψηφιότητας.⁶ Προκειμένου να γίνουν πιο κατανοητοί οι μετέπειτα οργανισμοί, είναι σημαντική η αναφορά στην κατάργηση της διεξαγωγής του διαγωνισμού για την πρόσληψη τακτικών καθηγητών, και την εδραίωση της εκλογής από μια εισηγητική επιτροπή των σχολών. Η τριμελής επιτροπή θα ήλεγχε το επιστημονικό έργο των υποψηφίων. Συνεπώς, ο οργανισμός αυτός προσέδιδε αυτονομία στο πανεπιστήμιο, αφού επέτρεπε στις σχολές να επιλέγουν το προσωπικό τους.⁷ Επιπλέον, εδραιώθηκε η υποχρεωτική αποχώρηση των καθηγητών από το πανεπιστήμιο στο 70^ο έτος της ηλικίας τους. Επίσης, οι καθηγητές υποχρεούνταν ανά διετία να εκδίδουν σύγγραμμα των παραδόσεων τους και να ολοκληρώνουν τη διδασκαλία του μαθήματος σε διάστημα δύο ετών. Σχετικά με το πρόγραμμα μαθημάτων, η Σύγκλητος είχε δικαίωμα να εκφράσει τη γνώμη της, ωστόσο η τελική έγκριση θα δινόταν από τον υπουργό. Ακόμη, καθιερώθηκαν τμηματικές εξετάσεις για κάθε πανεπιστημιακό έτος και γενικές πτυχιακές

³ Περσεφόνη Σιμενή, Τριαντάφυλλος Δούκας και Σήφης Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση 1911-1982», στο: *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης - Όψεις και Απόψεις*, τμ. 2, Gutenberg, Αθήνα 2011, σ. 513.

⁴ Περσεφόνη Σιμενή, *Μεταρρύθμιση και αντίδραση. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών απέναντι στις εκπαιδευτικές αλλαγές (1899-1926)*, Gutenberg, Αθήνα 2008, σ. 127-130.

⁵ *Εφημερίδα της Βουλής*, συνεδριάσεις 17/6, 20/6, 22/6, 27/6, 4/7 και 6/7/1911.

⁶ Σιμενή, Δούκας και Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις 1911-1982», τμ. 2, σ. 513.

⁷ Στο ίδιο.

εξετάσεις. Τέλος, προβλεπόταν η απονομή διδακτορικού διπλώματος στους πτυχιούχους μετά την εκπόνηση και την προφορική υποστήριξη πρωτότυπης διατριβής.⁸

Είναι φανερό ότι το καθηγητικό σώμα είχε μεγάλη ισχύ εκείνη την περίοδο. Ο οργανισμός του 1911 έθεσε την έναρξη μιας πορείας εκσυγχρονισμού του πανεπιστημίου⁹, το οποίο μέχρι τότε ακολουθούσε το «θεωρητικό κλασικιστικό, εθνικό και ηθικοθησκευτικό προσανατολισμό».¹⁰ Ο οργανισμός του 1911 λειτούργησε για μια δεκαετία, κατά την οποία υπήρξαν προσπάθειες από την πανεπιστημιακή κοινότητα για τη σύνταξη ενός νέου οργανισμού, ενώ δεν έλειψαν οι επιμέρους νομοθετικές συμπληρωματικές ή τροποποιητικές ρυθμίσεις.

Το 1922 ξεκίνησε η σύνταξη ενός νέου οργανισμού σε ένα ήδη επιβαρυνόμενο κλίμα μετά από τις εκκαθαρίσεις του 1918 και του 1920, οι οποίες ήταν επηρεασμένες από τον Εθνικό Διχασμό.¹¹ Ήδη από τον Απρίλιο του 1913 ο Υπουργός Παιδείας Ιωάννης Τσιριμώκος είχε συγκροτήσει μια επιτροπή, η οποία αποτελούνταν από εκπροσώπους όλων των πανεπιστημιακών σχολών, προκειμένου να προτείνει ενδεχόμενες αναθεωρήσεις των ψηφισθέντων νόμων.¹² Οι προτάσεις περιλάμβαναν τη συγχώνευση των οργανισμών και την αφαίρεση του δικαιώματος του υπουργού για απευθείας διορισμό Έλληνα καθηγητή διδάκτορα πανεπιστημίου του εξωτερικού χωρίς τη συναίνεση της σχολής. Ανάμεσα στις προτάσεις ήταν η καθιέρωση ιδιαίτερων μαθημάτων με αμοιβή, τα οποία θα διδάσκονταν σε πτυχιούχους και διδάκτορες κατά τη διάρκεια των διακοπών. Παρά την αποστολή των προτάσεων στο υπουργείο το Φεβρουάριο του 1914, το νομοσχέδιο δεν ψηφίστηκε.¹³ Στην Ελλάδα, οι προτάσεις αυτές ενδεχομένως να φαίνονταν πρωτοποριακές, παρ' όλο που στο εξωτερικό είχαν ήδη εφαρμοστεί.

Οι καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής το Νοέμβριο του 1917 άσκησαν πιέσεις σχετικά με την αποχώρησή τους από το πανεπιστήμιο στο 70^ο έτος της ηλικίας τους. Στόχος τους ήταν η μετατροπή του ορίου στα 75 χρόνια μόνο για τη συγκεκριμένη σχολή. Την ίδια περίοδο υπήρξαν απολύσεις φιλοβασιλικών καθηγητών. Στις ενέργειες αυτές θα παίξει ενεργό ρόλο ο Δημήτρης Γληνός, Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας, ο οποίος,

⁸Σιμενή, Δούκας και Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις 1911-1982», τμ. 2, σ. 514.

⁹Ρένα Σταυρίδη- Πατρικίου, *Γλώσσα, εκπαίδευση και πολιτική*, Ολκός, Αθήνα 1999, σ. 117.

¹⁰Μπουζάκης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση*, τμ. 1, σ. 66.

¹¹Σιμενή, Δούκας και Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις 1911-1982», τμ. 2, σ.518.

¹²Σιμενή, *Μεταρρύθμιση και αντίδραση*, σ. 146-152.

¹³ Κώστας Γαβρόγλου, Βαγγέλης Καραμανωλάκης και Χάιδω Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών και η ιστορία του 1837-1937*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 2014, σ. 158-159.

όπως θα αναφερθεί στη συνέχεια, ενεπλάκη αρκετές φορές στα θέματα των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Συγκεκριμένα, οι απολύσεις περιλάμβαναν 18 τακτικούς και έκτακτους καθηγητές.¹⁴ Η κυβέρνηση ψήφισε την παραχώρηση του δικαιώματος στο πανεπιστήμιο να εισπράττει απευθείας όλα τα εκπαιδευτικά τέλη, τα δίδακτρα, τα εξέταστρα και τα τέλη φροντιστηριακών και εργαστηριακών ασκήσεων, καθώς και να αποφασίζει την αύξηση τους βάσει προτάσεων της Σύγκλητου και της έγκρισης του Υπουργικού Συμβουλίου. Πρόκειται για μια ενέργεια, η οποία συμβολίζει την προσπάθεια οικονομικής, και όχι μόνο, αυτοτέλειας του πανεπιστημίου.¹⁵

Όσον αφορά τους απολυμένους φιλοβασιλικούς καθηγητές, επαναπροσλήφθηκαν μετά την ήττα του Ελ. Βενιζέλου στις εκλογές του 1920 και την ανάληψη του Υπουργείου Παιδείας από τον Θεόδωρο Ζαΐμη. Παράλληλα, όσοι είχαν προσληφθεί επί Ελ. Βενιζέλου, απολύθηκαν. Το Φεβρουάριο το 1921 ξεκίνησε η συγκρότηση μιας επιτροπής, με σκοπό τη δημιουργία νέου νόμου σχετικά με το πανεπιστήμιο.¹⁶

Ο νέος νόμος ψηφίστηκε τον Ιούλιο του 1922 από την κυβέρνηση του Δημητρίου Γούναρη, με Υπουργό Παιδείας τον καθηγητή Αστικού Δικαίου Κωνσταντίνο Πολυγένη. Περιλάμβανε τη σύνταξη ενός νέου οργανισμού(νόμος 2905),¹⁷ ο οποίος ήταν έργο του Δημητρίου Παπούλια, καθηγητή Αστικού Δικαίου της Νομικής Σχολής, που καθόριζε την ένωση των πανεπιστημίων ως «Αθήνησιν Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον». Οι σχολές, απέτυχαν να αξιοποιήσουν το κληροδότημα του Ιωάννη Δομπόλη και ενώθηκαν για να αποτελέσουν το «Αθήνησι Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον». Επρόκειτο για την ενοποίηση του Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο αποτελούσε δυο ξεχωριστά πανεπιστήμια, το Εθνικό και το Καποδιστριακό. Σύμφωνα με το νέο κανονισμό, η Σύγκλητος θα αποτελούνταν από τον Πρύτανη, τον Αντιπρύτανη, τον Προπρύτανη, τους Κοσμήτορες των Σχολών και τέσσερα μέλη εκλεγμένα από την ολομέλεια των σχολών του Εθνικού Πανεπιστημίου. Συγκροτήθηκε επίσης ένα οικονομικό συμβούλιο από πέντε τακτικούς ή τακτικούς-πρόσεδρους, όπως ονομάζονταν, καθηγητές πενταετούς θητείας, που θα διαχειρίζονταν από κοινού με τη Σύγκλητο την πανεπιστημιακή περιουσία. Ακόμη, προβλεπόταν η σύσταση εφορειών για τη διαχείριση παραρτημάτων και επιτροπών, σχετικές με άλλες λειτουργίες του Πανεπιστημίου, όπως δημοσιεύσεις, οικοδομές κ.α.¹⁸

¹⁴ Σιμενή, *Μεταρρύθμιση και αντίδραση*, σ. 210-211.

¹⁵ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 159.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 159-160.

¹⁷ Μπουζάκης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση*, τμ. 1, σ. 423-534.

¹⁸ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 160-161.

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό του νέου οργανισμού ήταν η προσθήκη προσωρινών εδρών, με σκοπό την αποκατάσταση των τακτικών καθηγητών, οι οποίοι επιθυμούσαν να παραμείνουν ακόμα και μετά το πέρας του 70^{ου} έτους της ηλικίας τους, το οποίο είχε θεσπιστεί με τον οργανισμό του 1911. Στην ουσία, καταλάμβαναν μια προσωρινή έδρα για πέντε χρόνια, η οποία μετά το τέλος της πενταετίας καταργούνταν. Επρόκειτο λοιπόν για μια τυπική αύξηση του διδακτικού προσωπικού. Παράλληλα, τα σπουδαστήρια της Νομικής και της Φιλοσοφικής Σχολής, σύμφωνα με το νέο νόμο, θα είχαν τη δυνατότητα να συμπεριλαμβάνουν και βοηθούς στο προσωπικό.¹⁹

Οι τακτικοί καθηγητές ισχυροποίησαν τη θέση τους, αφού με το νέο οργανισμό αποδυναμώνονταν η ισχύς των έκτακτων καθηγητών. Συγκεκριμένα αναιρούνταν η δυνατότητα διατήρησης ή ίδρυσης έκτακτης αυτοτελούς έδρας με όμοιο περιεχόμενο.²⁰ Η έκτακτη έδρα εξασφάλιζε τη διεύρυνση του γνωστικού αντικειμένου και του διδακτικού φορέα. Η βαθμίδα του τακτικού-πρόσεδρου καθηγητή που προστέθηκε, περιλάμβανε ουσιαστικά τους τακτικούς καθηγητές που δεν επιθυμούσαν την αποχώρησή τους μετά το πέρας του 70^{ου} έτους της ηλικίας τους, μια προσωρινή δηλαδή έδρα για πέντε χρόνια. Όσον αφορά τους έκτακτους καθηγητές, υπήρξε μείωση πέντε ετών στη θητεία τους, ο υπουργός όμως δεν μπορούσε πλέον να διορίζει έκτακτο καθηγητή, ενώ η διαδικασία του διαγωνισμού για την κάλυψη έκτακτων εδρών συνεχίστηκε. Συνεπώς, υπήρξε μια προσπάθεια ενίσχυσης της αυτονομίας του πανεπιστημίου έναντι της κρατικής εξουσίας, χωρίς την ανάμειξη εξωπανεπιστημιακών παραγόντων. Οι υφηγητές παρέμειναν άμισθοι, ενώ αποφασίστηκε, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την κατοχύρωση της θέσης τους, να κατέχουν διδακτορικό δίπλωμα και δημοσιευμένες πρωτότυπες πραγματείες. Επιπρόσθετα, οι υφηγητές θα εκλέγονταν μετά από αξιολόγηση του έργου τους από έναν καθηγητή-εισηγητή. Στη συνέχεια, θα εξετάζονταν από καθηγητές της σχολής και θα παρουσίαζαν μια υποδειγματική διδασκαλία. Επιπλέον οι βοηθοί και οι επιμελητές θα προσλαμβάνονταν μετά από πρόταση της σχολής και όχι από διαγωνισμό, ενώ ιδρύθηκε ο θεσμός του βοηθού σπουδαστηρίου.²¹

Ο νέος κανονισμός αύξησε τα προσόντα των υποψηφίων καθηγητών, μέσω της προϋπόθεσης της κατοχής διδακτορικού διπλώματος σχετικού με την καθηγητική έδρα. Ακόμα, αφαίρεσε τη δυνατότητα από τον υπουργό να μπορεί να εγκρίνει τις εκλογές και

¹⁹ Σιμενή, Δούκας και Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις 1911-1982», τμ. 2, σ.519.

²⁰ Νίκος Παπαδάκης, *Η παλίμψηση εξουσία*, Gutenberg, Αθήνα 2004, σ. 132-141.

²¹ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 163-164.

των τακτικών καθηγητών, οι οποίες θα γίνονταν από ομοιόβαθμους τους. Παρ' όλα αυτά, ο υπουργός με την αιτιολογία της αθέτησης της προθεσμίας μπορούσε να ακυρώσει την εκλογή, όπως και την έγκριση του προγράμματος μαθημάτων. Επρόκειτο λοιπόν για μια τυπική αυτονομία του πανεπιστημίου σε σχέση με τον υπουργό όσον αφορά τις εκλογές των τακτικών καθηγητών. Οι έκτακτοι καθηγητές με το νέο οργανισμό μπορούσαν να ανανεώσουν τη θητεία τους μετά από πρόταση της πλειοψηφίας των καθηγητών της σχολής για πέντε χρόνια, σε περίπτωση που δεν υπήρχε επιτυχών στον διαγωνισμό, στον οποίο εκείνοι δε θα συμμετείχαν.²²

Η ψήφιση του νέου νόμου έγινε 9 Ιουλίου 1922. Στην Ελλάδα η κατάσταση ήταν έκρυθμη, αφού μετά την ήττα του Ελ. Βενιζέλου και την επιστροφή του βασιλέα Κωνσταντίνου ύστερα από το αμφιβόλων συνθηκών δημοψήφισμα, η χώρα είχε επέλθει σε δεινή οικονομική κατάσταση λόγω της Μικρασιατικής Εκστρατείας, η οποία περιλάμβανε ήδη σημαντικές ήττες.²³ Ο οργανισμός είχε 416 άρθρα, ορισμένα από αυτά καθόριζαν τα κύρια καθήκοντα του τακτικού καθηγητή, του οποίου η εξουσία θα οροθετούνταν από αυτές του Πρύτανη και της Συγκλήτου, ενώ τα μέλη της τελευταίας, μπορούσαν να εκλεγούν μόνο οι τακτικοί και όσοι κατείχαν την ίδια θέση στο παρελθόν. Τέλος, ο Πρύτανης θα διοριζόταν από τον Υπουργό Παιδείας, μέσα από την ανάδειξη τριών υποψηφίων, οι οποίοι θα εκλέγονταν από τους καθηγητές, ενώ δόθηκε μεγάλη βαρύτητα στο Πειθαρχικό Συμβούλιο, το οποίο αποτελούνταν από τη Σύγκλητο και έξι Αρεοπαγίτες.²⁴

Σύμφωνα με τον νέο κανονισμό, η οργάνωση των σπουδών περιλάμβανε την ανεξαρτητοποίηση της Οδοντιατρικής Σχολής (Οδοντιατρικό Σχολείο) από την Ιατρική Σχολή και το «Φαρμακευτικό Σχολείο» (έτσι ονομαζόταν τότε η Φαρμακευτική Σχολή), θα αποτελούσε, ισότιμο με τα άλλα τμήματα, τμήμα της Φυσικομαθηματικής Σχολής. Παράλληλα, η φοίτηση αυξήθηκε σε έξι χρόνια για την Ιατρική και σε τέσσερα χρόνια για την Οδοντιατρική Σχολή. Η εγγραφή γινόταν με το απολυτήριο γυμνασίου, με το απολυτήριο Πρακτικού Λυκείου για την Ιατρική και με το απολυτήριο Θεολογικού Τμήματος της Ριζαρείου Σχολής για τη Θεολογική Σχολή. Οι έδρες διακρίνονταν σε τακτικές και έκτακτες, αφαιρέθηκαν όμως δύο τακτικές και μία έκτακτη από την Ιατρική

²²Σιμενή, Δούκας και Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις 1911-1982», τμ. 2, σ. 519.

²³Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 160.

²⁴Σπύρος Μαρκέτος «Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κριτική στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας», στο: *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου: Πανεπιστήμιο, Ιδεολογία και Παιδεία, Ιστορική διάσταση και Προοπτικές*, τμ. 2, ΙΑΕΝ- ΓΓΝΓ 19, Αθήνα 1989, σελ. 402.

Σχολή. Οι έκτακτες μειώθηκαν από 49 σε 35, παρ' όλο που ο συνολικός αριθμός τους δεν μεταβλήθηκε. Καθιερώθηκε ο θεσμός των σπουδαστηρίων, ενώ αυξήθηκαν τα εργαστήρια και οι κλινικές.²⁵ Φαίνεται πως οι μετατροπές στα έτη φοίτησης, οι προϋποθέσεις για την εγγραφή στην εκάστοτε σχολή, καθώς και η αύξηση των τακτικών εδρών, αναδιοργάνωσαν τις σχολές και τα προγράμματα σπουδών τους, αφού τέθηκαν αυστηρότερα κριτήρια ως προς το ποιοι φοιτητές θα γίνονταν δεκτοί, ανάλογα με το απολυτήριο που θα κατείχαν.

Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι με το νέο οργανισμό, το πανεπιστήμιο υποχρεούταν να εκδίδει και να θέτει προς πώληση τις παραδόσεις των καθηγητών με τιμή, η οποία θα καθοριζόταν από την Επιτροπή Δημοσιευμάτων, λαμβάνοντας υπόψη τη γνώμη του καθηγητή, ο οποίος δικαιούνταν το ήμισυ της τιμής. Όμως σταδιακά οι τιμές, όπως και οι πιέσεις ορισμένων καθηγητών για την αγορά των συγγραμμάτων, αυξήθηκαν. Το 1930 ελήφθησαν μέτρα κατά της αισχροκέρδειας, γεγονός που μπορεί να γίνει αντιληπτό και στον οργανισμό του 1932, ο οποίος θα αναλυθεί λεπτομερώς στη συνέχεια. Τέλος, σημαντική είναι η επαναφορά των ακροατών και η θέσπιση εξετάσεων. Οι εισαγωγικές εξετάσεις διεξάγονταν από μια επιτροπή πανεπιστημιακών καθηγητών σε κάθε σχολή. Αποτέλεσαν καινοτομία του νέου οργανισμού και εφαρμόστηκαν το 1924 στη Φυσικομαθηματική Σχολή και το 1926 σε όλο το πανεπιστήμιο. Αξίζει να σημειωθεί ότι από την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών, το διάστημα 1837-1924, η εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση γινόταν χωρίς εξετάσεις. Οι τμηματικές εξετάσεις διεξάγονταν τέλη Μαΐου και αρχές Οκτωβρίου. Σε περίπτωση που ο φοιτητής είχε αποτύχει μόνο σε ένα μάθημα μπορούσε να εξεταστεί και τρίτη φορά από μια τριμελή επιτροπή καθηγητών. Επιπλέον, περιλαμβανόταν η απονομή επαγγελματικών ενδεικτικών, με σκοπό την άσκηση επαγγέλματος ή τον διορισμό σε κάποια δημόσια υπηρεσία. Ακόμη, διεξάγονταν και οι πτυχιακές εξετάσεις γραπτές, προφορικές και πρακτικές, σε όσα μαθήματα είχαν ενσωματώσει στο πρόγραμμά τους εργαστηριακή ή κλινική άσκηση.²⁶

Αξίζει να σημειωθεί η δήλωση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου για τον οργανισμό «έργον ως επί το πλείστον των καθηγητών του Πανεπιστημίου, δεν είναι άξιος θαυμασμού, διότι είναι οπισθοδρομικός και δεν συντελεί εις την εξύψωσιν του επιστήμονος».²⁷ Η αρνητική εντύπωση του Αλ. Παπαναστασίου, φαίνεται πως οφείλεται στο γεγονός, ότι ο οργανισμός δεν εστίασε στην εξειδίκευση των φοιτητών, αν ληφθεί υπόψιν ότι το

²⁵ «Οργανισμός του Αθήνσι Πανεπιστημίου» [N. 2905/1922] 1923, σ. 148-177, στο: Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ.161.

²⁶ Σιμενή, *Μεταρρύθμιση και αντίδραση*, σ. 258-259.

²⁷ Μαρκέτος, «Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», τμ. 2, σ. 403

Πανεπιστήμιο περιλάμβανε μόνο εννέα τμήματα. Ο Δημήτριος Αιγινήτης δήλωσε το 1932 «το Πανεπιστήμιο έχει ήδη λαμπρόν οργανισμόν, είναι δε συντεταγμένος μετά μεγίστης επιμελείας και περιέχει διατάξεις αι οποίαι αποδείχθησαν εν τη εφαρμογή σοφαί και πολύ καρποφόροι».²⁸ Γενικότερα για το νέο οργανισμό, φαίνεται πως υπήρξαν θετικές εντυπώσεις από το καθηγητικό σώμα. Πιθανώς η ισχύς του, σε συνάρτηση με την αδυναμία της εκτελεστικής εξουσίας, την κοινή γνώμη να μην ενδιαφέρεται για τέτοιου είδους θέματα τη συγκεκριμένη περίοδο, όπως και το γεγονός πως ο Υπουργός Παιδείας ήταν πανεπιστημιακός, να σχετίζεται με την ενίσχυση των θέσεων των τακτικών καθηγητών, όπως και ο οργανισμός του 1911.²⁹

Ο νέος οργανισμός θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ιδιαίτερα καινοτόμος, λόγω της καθιέρωσης των εισαγωγικών εξετάσεων και της προσπάθειας θέσπισης της αυτονομίας του πανεπιστημίου από τον ίδιο τον υπουργό. Παρά το γεγονός ότι ο οργανισμός ήταν πρόσφατος, θεσπίστηκαν και πάλι νέες τροποποιήσεις και μεταβολές, όπως για παράδειγμα η τροποποίηση του 1926.³⁰ Χαρακτηριστικό αυτής της ήταν η ίδρυση του Προπαρασκευαστικού Σχολείου, το οποίο αποσκοπούσε στην προετοιμασία των υποψηφίων για τις εισιτήριες εξετάσεις των πανεπιστημιακών σχολών.

1.2. Η ίδρυση του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου και η σύνταξη νέου οργανισμού

Τον Νοέμβριο του 1924 η κοινοβουλευτική επιτροπή αποφάσισε τη σύνταξη οργανισμού για το νέο πανεπιστήμιο. Η διαφορά του οργανισμού για το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης σε σχέση με τον αντίστοιχο του Πανεπιστημίου της Αθήνας, ήταν η πρόσθεση στη διοίκηση της Γενικής Συνέλευσης των καθηγητών και του Πρυτανικού Συμβουλίου, με τον διαχωρισμό του διδακτικού προσωπικού σε ανώτερο και κατώτερο. Επιπλέον, το νέο πανεπιστήμιο θα περιλάμβανε 24 διαφορετικά τμήματα. Η πρώτη επίσημη αναφορά, την οποία συνέταξε ο Δημήτρης Γληνός, γίνεται το 1924 στις προγραμματικές δηλώσεις του Αλέξανδρου Παπαναστασίου.³¹ Στις 8 Ιουλίου κατατέθηκε στη Βουλή το πρώτο νομοσχέδιο για το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ο

²⁸ Στο ίδιο.

²⁹ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 160.

³⁰ Κώστας Παπαπάνος, *Χρονικο-ιστορία της Ανωτάτης μας Εκπαιδεύσεως*, Αμερικανικό Κολλέγιο Θηλέων, Αθήνα 1970, σ. 209-211.

³¹ Μαρκέτος, «Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», τμ. 2, σ. 403.

Θεμιστοκλής Σοφούλης, ο οποίος τον διαδέχθηκε, σύστησε κοινοβουλευτική επιτροπή και παρουσίασε ένα νέο σχέδιο, που τροποποιήθηκε από το Υπουργείο Παιδείας, εμπλουτίστηκε από τροπολογίες της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών, και στη συνέχεια κατατέθηκε στην εθνοσυνέλευση και συζητήθηκε τον Ιούνιο του 1925. Ωστόσο, η δικτατορία του Θεόδωρου Πάγκαλου το 1925, ακύρωσε την ίδρυση για μικρό χρονικό διάστημα,³² μέχρι την ψήφιση του νόμου 3341,³³ οπότε και ιδρύθηκε το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο μετά την επικύρωση από τη Βουλή. Το νέο πανεπιστήμιο θα συνέβαλλε στον εκσυγχρονισμό των σπουδών, όπως ανέφερε ο Παπαναστασίου, αλλά και στην οικονομική ανάπτυξη των «Νέων Χωρών» - για παράδειγμα προβλεπόταν η ίδρυση Τμήματος Οικονομικών Επιστημών.³⁴

Η επιβολή της δικτατορίας από το Θ. Πάγκαλο έφερε την αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου και συνεπώς, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης θα λειτουργούσε βάσει του κανονισμού που ίσχυε για το αντίστοιχο της Αθήνας, γεγονός που προωθήθηκε από τον Υπουργό Παιδείας Δ. Αιγινήτη. Στο Ν. Δ. «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίου εν Θεσσαλονίκη», τον Ιούνιο του 1926, η Ακαδημία Αθηνών έλαβε διευρυμένες αρμοδιότητες ως προς τον προσδιορισμό των εδρών και την οργάνωση παραρτημάτων και την εκλογή καθηγητών, σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αθηνών.³⁵

Η ανατροπή της δικτατορίας έφερε τις απολύσεις ορισμένων καθηγητών. Εξαιτίας αυτών προκλήθηκαν αντιδράσεις στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Συγκεκριμένα, κατατέθηκε έγγραφη διαμαρτυρία από τη Σύγκλητο και τη Φιλοσοφική Σχολή.³⁶ Το Νοέμβριο του 1926 ξεκίνησε να λειτουργεί η Φιλοσοφική Σχολή με τον νόμο του 1925 και με άμεσο διορισμό των καθηγητών από το Υπουργείο Παιδείας.³⁷ Η πολιτική αστάθεια και οι συχνές εναλλαγές κυβερνήσεων λειτούργησαν ως ο κύριος παράγοντας των παραπάνω εξελίξεων. Η Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας έπαιξε ενεργό ρόλο στις εξελίξεις των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Παράδειγμα αποτελεί η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 και η αντίσταση της Φιλοσοφικής Σχολής σε αυτή. Οι βενιζελικοί θα ιδρύσουν τη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ως αντίβαρο στη συντηρητική

³²Μπουζάκης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση*, τμ. 1, σ. 83.

³³Μπουζάκης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση*, τμ. 1, σ. 538-554.

³⁴Μαρκέτος, «Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», τμ. 2, σ. 407-408.

³⁵Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 166-167.

³⁶Σιμενή, Δούκας και Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις 1911-1982», τμ. 2, σ. 284.

³⁷Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 167.

Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Αθήνας.³⁸ Το 1926-1927 θα λειτουργήσει η Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου, με τους πρώτους καθηγητές, να προέρχονται από το δημοτικιστικό κίνημα (Μανώλης Τριανταφυλλίδης, Γιάννης Αποστολάκης, Χαράλαμπος Θεοδωρίδης).

Εν τέλει, ο νέος οργανισμός ψηφίστηκε 26 Ιουνίου του 1926 μετά από έντονες συζητήσεις.³⁹ Στις 6 Μαρτίου του ίδιου έτους είχε προηγηθεί ο διορισμός του Δ. Αιγινήτη ως Υπουργού Παιδείας. Επιπλέον, το πανεπιστήμιο ισχυροποιούσε την εξουσία του ως προς την εκπαιδευτική πολιτική, σε μια περίοδο υψηλής δημοτικότητας στους εκσυγχρονιστικούς κύκλους. Αργότερα, ο οργανισμός καταργήθηκε και το πανεπιστήμιο θα λειτουργούσε με τον οργανισμό του 1922.⁴⁰ Ο Αλέξανδρος Παππάς, Υπουργός Παιδείας επί Γεωργίου Κονδύλη, καθαίρεσε με συνοπτικές διαδικασίες τους διορισθέντες επί Θ. Πάγκαλου καθηγητές, ωστόσο χωρίς να αναλάβει την ευθύνη επαναφοράς του οργανισμού. Ο Γεώργιος Διδαχός, διάδοχος του Παππά μετά την παραίτησή του, διόρισε μια μειοψηφία δημοτικιστών, έχοντας την πεποίθηση ότι ο προοδευτικός νόμος 3341, θα την υποστήριζε.⁴¹ Ο νόμος 3341/1925 ψηφίστηκε στη Βουλή με Υπουργό Παιδείας τον Ιωάννη Μανέττα, υπογράφηκε από τον επόμενο υπουργό Κωνσταντίνο Σπυρίδη και δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα της κυβέρνησης από τον υπουργό Γεώργιο Χατζηκυριάκου της κυβέρνησης Πάγκαλου. Αυτές οι αλλαγές κάνουν εμφανέστερη την πολιτική αστάθεια της περιόδου.⁴²

Τα προβλήματα που αντιμετώπιζε το ελληνικό κράτος και η ελληνική κοινωνία την περίοδο 1924-1926 επιβαρύνονταν από μια ασταθή πολιτική κατάσταση, συνεπώς η ελληνική κοινωνία δεν ενδιαφερόταν πρωταρχικά για τέτοια ζητήματα, όπως την ίδρυση του πανεπιστημίου. Ειδικότερα, οι λεγόμενες «Νέες Χώρες» αντιμετώπιζαν το θέμα της ολοκλήρωσης της εγκατάστασης των προσφύγων, της οικονομικής και διοικητικής υποδομής. Επιπλέον, το σχέδιο εκσυγχρονισμού συνδεόταν με τον «Εκπαιδευτικό Όμιλο» και τη «Φοιτητική Συντροφιά», στους οποίους θα γίνει αναφορά στη συνέχεια.⁴³

³⁸ Ρένα Σταυρίδη- Πατρικίου, «Οι ενδοπανεπιστημιακές ισορροπίες και η ανατροπή τους (1910-1926)», στο: *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου: Πανεπιστήμιο, Ιδεολογία και Παιδεία, Ιστορική διάσταση και Προοπτικές*, τμ. 1, ΙΑΕΝ-ΓΓΝΓ, Αθήνα 1989, σ. 222.

³⁹ Μαρκέτος, «Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», τμ. 2, σ. 410.

⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 414.

⁴¹ Στο ίδιο, σ. 415-416.

⁴² Σιμενή, Δούκας και Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις 1911-1982», τμ. 2, σ. 526.

⁴³ Μαρκέτος, «Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», τμ. 2, σ. 417.

Η επιθυμία δημιουργίας ενός πανεπιστημίου πρότυπου και σύγχρονου από τους Αλ. Παπαναστασίου, Δ. Γληνό και Ι. Λυμπερόπουλο, μετά τον Ιούλιο του 1924, ήταν μάλλον ανέφικτη, καθώς οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα δεν επέτρεψαν να πραγματοποιηθεί. Αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθεί δυο χρόνια αργότερα μια σχολή, χωρίς τον αρχικό οργανισμό και με διχασμένους καθηγητές κοινωνικά και γλωσσικά.⁴⁴ Η πολιτική στόχευση ήταν η απομάκρυνση του βαυαρικού, εθνοκεντρικού, κλασικιστικού πανεπιστημίου με στόχο τη διαμόρφωση του πολίτη-πατριώτη του έθνους-κράτους.⁴⁵ Το ελληνικό κράτος άσκησε έντονο έλεγχο στα πανεπιστημιακά θέματα, γεγονός που φαίνεται από τις μεταρρυθμίσεις που επιχειρήθηκαν.

1.3. Οι φοιτητές την περίοδο 1922-1926

Μετά το 1920, και ιδιαίτερα μετά την εγκατάλειψη της Μεγάλης Ιδέας, το φοιτητικό σώμα φαίνεται πιο συγκροτημένο και πολιτικοποιημένο, αφού υπερασπίστηκε μαζικά τα αιτήματά του, γεγονός που συνδέεται με τη δυνατότητα δημιουργίας φοιτητικών σωματείων. Ένα μέρος των φοιτητών, επηρεάστηκε από την σοσιαλιστική και την κομμουνιστική ιδεολογία και τον δημοτικισμό, με τη δράση του να μην περιορίζεται εντός των αιθουσών, ασκώντας κριτική στο πανεπιστήμιο και εκφράζοντας την πολιτική αντίθεση στους καθηγητές τους.⁴⁶

Αξίζει να σημειωθεί πως οι φοιτητές πλήρωναν τέλη για τη φοίτησή τους. Συγκεκριμένα 180 δραχμές για δίδακτρα και τα υπόλοιπα τέλη υπολογίζονταν σε 10 δραχμές για τη φοιτητική ταυτότητα, 2 δραχμές για το Ταμείο Νοσηλείας και ειδικό ποσό για τις ασκήσεις που συνδέονταν με τα φροντιστήρια και τα εργαστήρια, ενώ το 1918 θεσπίστηκε πως θα εισπράττονταν απευθείας από το ταμείο του πανεπιστημίου. Τα δίδακτρα καταργήθηκαν το 1963.⁴⁷

Μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και ιδιαίτερα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή ο αριθμός των εισακτέων φοιτητών αυξήθηκε σημαντικά. Το πρώτο στοιχείο συνδέεται με τη διεύρυνση των συνόρων του ελληνικού κράτους, ενώ το

⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 418-420.

⁴⁵ Σήφης Μπουζάκης, «Η ελληνική πανεπιστημιακή εκπαίδευση: Από την ίδρυση του πρώτου ελληνικού πανεπιστημίου, το 1836/7, μέχρι τον Οργανισμό του 1932: Θεσμοί, αντιλήψεις», στο Σήφης Μπουζάκης (Επιμ.), *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2008, σ. 238.

⁴⁶ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 32.

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 153

δεύτερο σχετίζεται με τη λήψη ευνοϊκών μέτρων για τους πρόσφυγες και όσους είχαν στρατευτεί, όσον αφορά τις σπουδές τους στο πανεπιστήμιο. Ο αριθμός των εγγεγραμμένων φτάνει στη μεγαλύτερη αύξηση του μεταξύ 1924-1926,⁴⁸ ενώ το φοιτητικό σώμα περιλαμβάνει και γυναίκες. Οι φοιτήτριες ήταν ως επί το πλείστον, από οικογένειες που ασχολούνταν με το εμπόριο ή οι γονείς τους ήταν δημόσιοι υπάλληλοι ή είχαν επιτηδευματικές εργασίες, ενώ σε μικρότερο βαθμό ήταν δικηγόροι, δικαστικοί συμβολαιογράφοι, γιατροί και μηχανικοί.⁴⁹

Η «Φοιτητική Συντροφιά» ιδρύθηκε το 1910, την ίδια χρονιά με τον «Εκπαιδευτικό Όμιλο». Ήδη από το 1915, είχε κάνει ανά διαστήματα αισθητή την παρουσία της, και συγκεκριμένα το 1921 και το 1928. Η «Φοιτητική Συντροφιά» ήταν το πρώτο σωματείο φοιτητών και το πρώτο με καταστατικό στη δημοτική γλώσσα. Η «Φοιτητική Συντροφιά» έδρασε με διάφορες εναλλαγές, έως το 1933. Ταυτόχρονα με την εμφάνιση του «Εκπαιδευτικού Ομίλου», ο οποίος ιδρύθηκε το 1910 στην Αθήνα από λογοτέχνες, εκπαιδευτικούς και πολιτευόμενους, έλαβε χώρα η δημιουργία μιας δημοτικιστικής κίνησης και στον χώρο του ελληνικού πανεπιστημίου. Τον Ιούνιο του 1909, 150 φοιτητές υπέγραψαν το πρωτόκολλο ίδρυσης της «Πανεπιστημιακής Ενώσεως»,⁵⁰ η οποία θα συμμετείχε ενεργά στο κίνημα εκείνης της χρονιάς. Ο πυρήνας αυτών των φοιτητών προχώρησε στην ίδρυση της «Φοιτητικής Συντροφιάς» το 1910. Το καταστατικό της δημοσιεύθηκε στο δημοτικιστικό περιοδικό *Ο Νουμάς* και υπέγραψαν κατά σειρά τα μέλη της Φίλιππος Δραγούμης, Μάνος Βαταλάς και Μίλτος Κουντουράς.⁵¹

Η σύσταση του σωματείου ήταν άτυπη, δηλαδή χωρίς αναγνώριση από τα αρμόδια όργανα της πολιτείας και στην πρώτη φάση της, η «Φοιτητική Συντροφιά» φαίνεται να περιλάμβανε έως και τριάντα τρία μέλη.⁵² Ο σύλλογος διαπνεόταν από τις ιδέες του δημοτικισμού και ζητούσε την καθιέρωση δημοτικής σε κάθε είδος του γραπτού λόγου, με οργάνωση ομιλιών και έκδοση εντύπων. Αυτές οι επιδιώξεις, στα δεδομένα της τότε

⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 190-192

⁴⁹ Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, «Γυναίκες και ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα. Οι πρώτες φοιτήτριες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών 1880-1920», στο: Σήφης Μπουζάκης (επιμ.), *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης*, τμ. 2, Gutenberg, Αθήνα 2011, σ.67-78.

⁵⁰ Ευάγγελος Καραδήμας, *Σοσιαλιστική σκέψη και σοσιαλιστικές κινήσεις των φοιτητών των αθηναϊκών ΑΕΙ (1875-1922)*, Διδ. Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2006.

⁵¹ «Φοιτητική Συντροφιά(καταστατικό)», *Ο Νουμάς*, τχ.380 (28 Φεβρουαρίου 1910), σ. 1.

⁵² Ρένα Σταυρίδη- Πατρικίου, «Η Φοιτητική Συντροφιά (1910) και το πρόβλημα της προσέγγισης των πρωτοποριακών κινήματων», στο: *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, τμ. 2, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1986, σ.658.

εποχής, όπως επισήμανε και ο Κωστής Παλαμάς απευθυνόμενος στα μέλη Συντροφιάς, σήμαιναν τη συμμετοχή σε μια συνολική προσπάθεια αναγέννησης και αναβάθμισης της πολιτιστικής ζωής της χώρας, ενάντια στους οπαδούς της καθαρεύουσας που πρέπει να «πολεμείται ήσυχα, υπομονετικά, συστηματικά, μεθοδικά, τεχνικά, επιστημονικά...αλύπητα, σαν ένα εθνικό κακό». ⁵³ Η «Φοιτητική Συντροφιά», παρ' όλο που αναγνωρίστηκε ως σωματείο το 1921 από το Πρωτοδικείο Αθηνών, διαλύθηκε οριστικά το 1929 με βάση τον βενιζελικό νόμο «Περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος ...», το γνωστό «Ιδιώνυμο», ως ανατρεπτική οργάνωση.⁵⁴

Ήταν το πρώτο σωματείο με δημιουργούς τους φοιτητές και καταστατικό γραμμένο στη δημοτική γλώσσα. Επανεμφανίστηκε τα έτη 1915, 1921 και 1928, γεγονός που συνδέεται με την ανανέωση του φοιτητικού πληθυσμού και των ιδεολογικών συγκρούσεων ανά περίοδο. Μέλη της «Φοιτητικής Συντροφιάς» ήταν ο Μίλτος Κουντουράς, ο Φίλιππος Δραγούμης, ο Βασίλης Ρώτας, ο Τέλος Άγρας, ο Πέτρος Χάρης, ο Γιώργος Θεοτοκάς, ο Λίνος Πολίτης, ο Νικήτας Καλαμάρης κ.α.⁵⁵

Τα γενικότερα αιτήματα των φοιτητών αφορούσαν τη μείωση των διδάκτρων, την κατάργηση των εξετάσεων για τους στρατιώτες και τους εφέδρους, τη δημιουργία διατάξεων για τους πρόσφυγες φοιτητές, την έκδοση των πανεπιστημιακών συγγραμμάτων και τη βελτίωση των συνθηκών διδασκαλίας. Συγχρόνως, εκείνη την περίοδο δημιουργήθηκαν διάφορες φοιτητικές οργανώσεις, λόγω χάρη ο «Φοιτητικός Σύνδεσμος Εθνικής Σωτηρίας», ο «Σύλλογος Φοιτητών της Φιλοσοφικής Σχολής» και ο «Ακαδημαϊκός Όμιλος», με συνδικαλιστικά, κοινωνικοπολιτικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Επίσης εκδίδονταν φοιτητικά έντυπα, ενώ από τις αρχές του 1920 φαίνεται πως υπήρξαν φοιτητικές οργανώσεις που συνδέονταν με την Αριστερά.⁵⁶

Συγκεκριμένα, η «Ομοσπονδία Ελλήνων Φοιτητών»(ΟΕΦ) ήταν η πρώτη συλλογική έκφραση των φοιτητών. Δημιουργήθηκε στο πρώτο Παμφοιτητικό Συνέδριο(31 Νοεμβρίου - 7 Δεκεμβρίου 1924), κατά τη διάρκεια του οποίου εκτός από συζητήσεις περί φοιτητικών αιτημάτων, υπήρξαν και συγκρούσεις και επεισόδια με κύριους πόλους διαφορετικές παρατάξεις. Επιπλέον, εκλέχθηκε και το διοικητικό συμβούλιο της

⁵³Κωστής Παλαμάς, «Στους νέους της «Φοιτητικής Συντροφιάς»», *Ο Νουμάς*, τχ. 381 (28 Φεβρουαρίου 1910), σ.1-2.

⁵⁴ Άλκης Ρήγος, «Η τελευταία περίοδος της Φοιτητικής Συντροφιάς», εφ. *Η Αυγή: Ένθετο Παιδεία και Κοινωνία*, 7 Απριλίου 2013.

⁵⁵ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, & Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 194.

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 195.

Ομοσπονδίας. Η διοίκηση της «Ομοσπονδίας Ελλήνων Φοιτητών», αποτελούνταν κατά βάση από «συντηρητικούς» φοιτητές, οι οποίοι προσπάθησαν να εκφράσουν τα φοιτητικά αιτήματα, σε συμφωνία με τις Πρυτανικές Αρχές. Το γεγονός αυτό, στάθηκε η αιτία να κατηγορηθούν από τις κομμουνιστικές ομάδες για αναποτελεσματικότητα, συμβιβασμούς και απόπειρες χειραγώγησης. Η αντιπρότασή τους ήταν η αυτονομία στη δράση του φοιτητικού σώματος. Η «Ομοσπονδία Ελλήνων Φοιτητών» ορισμένες φορές, αιτήθηκε την επέμβαση των Αρχών Ασφαλείας, όταν φάνηκε πως οι κομμουνιστικές ομάδες είχαν ισχυροποιηθεί. Το γεγονός της δημιουργίας διοικητικού συμβουλίου της «Ομοσπονδίας Ελλήνων Φοιτητών» μπορεί να θεωρηθεί ορόσημο για το φοιτητικό κίνημα, το οποίο εκείνη τη δεδομένη στιγμή διαμορφωνόταν μέσω της αύξησης των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, και διέθετε πιο πολιτικοποιημένα και μαχητικά χαρακτηριστικά.⁵⁷

Στα μέσα της δεκαετίας του 1920 η δημοτική γλώσσα αποκτούσε όλο και περισσότερους υποστηρικτές. Τα μη συντηρητικής ιδεολογίας μέλη των φοιτητικών ομαδοποιήσεων, καθώς και όσοι φοιτητές ασπάζονταν τις, όλο και πιο δημοφιλείς, αριστερές ιδέες, αποτέλεσαν ένα μικρό, αλλά αξιοσημείωτο, τμήμα του φοιτητικού σώματος. Υπήρξε μια εστία φοιτητών, η οποία, εκ των έσω, άσκησε κριτική προς το πανεπιστήμιο. Ήταν η πρώτη φορά που ένα τμήμα φοιτητών εκδήλωσε την πολιτική αντίθεσή του προς τους καθηγητές τους.⁵⁸

Η κομμουνιστική αριστερά τα πρώτα χρόνια κράτησε επιφυλακτική στάση και θεώρησε τους φοιτητές στοιχείο του κατεστημένου. Επιπλέον, η μαρξιστική ιδεολογία θεωρούσε τους φοιτητές μικροαστούς. Άλλωστε, το ενδιαφέρον ήταν στραμμένο στο εργατικό κίνημα, συνεπώς μέχρι το 1924 η δημιουργία της κομμουνιστικής νεολαίας δεν αποτελούσε κύριο μέλημα. Το 1926 το κομμουνιστικό κόμμα στράφηκε προς τους φοιτητές, σε συνάρτηση με το κλίμα του εκ νέου προσδιορισμού και της δημιουργίας της «Ομοσπονδίας Κομμουνιστικών Νεολαίων Ελλάδος» (ΟΚΝΕ), πιστεύοντας ότι θα μπορούσαν να αποτελέσουν ως κίνημα, κομμάτι της ευρύτερης προσπάθειας κατά του καθεστώτος. Σκοπός ήταν η δημιουργία ενός κοινού μετώπου μεταξύ των φοιτητών και της εργατικής τάξης. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών θεωρήθηκε ως εκπρόσωπος του αστικού καθεστώτος. Οι αριστεροί φοιτητές, επέκριναν τον «επιστημονικό συντηρητισμό» και τον «αστικό ιδεαλισμό» των καθηγητών. Ζητούσαν την εισαγωγή του μαρξισμού και του διαλεκτικού υλισμού στο πρόγραμμα σπουδών, την αλλαγή των υλικών συνθηκών, ενώ

⁵⁷ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, & Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 196.

⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 197.

δεν παρέλειψαν να καταγγείλουν το βαρύτατο θέμα της οικονομικής κατάστασης των οικονομικά αδύναμων φοιτητών. Ιδιαίτερα, η κριτική περιέλαβε τη Φιλοσοφική Σχολή, ως εκπρόσωπο της αρχαιολατρίας και προγονολατρίας. Αξίζει να σημειωθεί, ότι ένα επιχείρημα που προέβαλαν, το οποίο μας κάνει να αποκτήσουμε μια οπτική και για τα άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα της Ευρώπης εκείνης της περιόδου, ήταν η διδασκαλία νέων κοινωνικών επιστημών και των αστικών ελευθεριών στην ανώτατη εκπαίδευση.⁵⁹

Οι Πρυτανικές Αρχές, βλέποντας την όλο και μεγαλύτερη διάδοση των κομμουνιστικών ιδεών εντός του πανεπιστημίου, προσπάθησαν μέσω κατασταλτικών πρακτικών να κάμψουν αυτό το φαινόμενο. Τη δεκαετία του 1920, το Πανεπιστήμιο Αθηνών αποτέλεσε ένα πεδίο αντικομμουνισμού με μέτρα κατά των κομμουνιστών φοιτητών. Ο φόβος των Πρυτανικών Αρχών και τα αυξημένα μέτρα είναι αντιστρόφως ανάλογα με τον αριθμό των κομμουνιστών φοιτητών εκείνη την περίοδο. Ο φόβος των αρχών για ισχυροποίηση του κομμουνισμού εξαιτίας των προβλημάτων σπουδών, διαβίωσης και επαγγελματικής αποκατάστασης των φοιτητών, σχετιζόταν με την ευρύτερη ανησυχία ενός αναπτυσσόμενου κινήματος. Τη δεκαετία του 1920 οι πανεπιστημιακές αρχές υπό το πρόσχημα της προστασίας των φοιτητών, εφάρμοσαν την ενημέρωση των γονέων και των κηδεμόνων, σχετικά την πρόοδο των φοιτητών και των φοιτητριών μέσω της αποστολής εγγράφων από την Πρυτανεία. Η προσπάθεια πατερναλισμού του φοιτητικού σώματος και του ελεύθερου χρόνου των φοιτητών σχετίστηκε με την ίδρυση της Πανεπιστημιακής Λέσχης, όπως θα αναφερθεί στη συνέχεια.⁶⁰ Τα παραπάνω έθεσαν τις βάσεις για τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις των επόμενων χρόνων, καθώς και τις αντιδράσεις των φοιτητών.

⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 197-198.

⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 200.

Κεφάλαιο 2ο (1927-1932)

Ως ίδρυμα, το πανεπιστήμιο έθεσε στόχο να αποτελέσει ένα θεσμό δημιουργίας νέων επιστημόνων και της επαγγελματικής τους αποκατάστασης μέσω της παροχής εξειδικευμένων γνώσεων. Η δημιουργία νέων σχολών και η αυτονόμηση ορισμένων άλλων ήταν ένα μέρος αυτής της πορείας. Παράλληλα, η μέριμνα για την εξειδίκευση ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανάγκη του εκσυγχρονισμού, προκειμένου το πανεπιστήμιο να κατορθώσει να συμβαδίσει με τις διεθνείς επιστημονικές τάσεις και να παράσχει τα κατάλληλα εφόδια στους φοιτητές, ώστε να ανταποκριθούν στις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας και κράτους, στο πλαίσιο της ανάπτυξης, μετά από μια περίοδο πολιτικής και οικονομικής αστάθειας. Οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού της χώρας ξεκίνησαν ή υλοποιήθηκαν από τις κυβερνήσεις του Ελ. Βενιζέλου. Οι κρατικές αυτές επιλογές, που αφορούσαν την ανώτατη εκπαίδευση, συνδέθηκαν με την ανάπτυξη και την ενίσχυση της οικονομίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δημιουργία της Γεωπονικής Σχολής, η οποία ήλθε να υποστηρίξει τις αγροτικές μεταρρυθμίσεις.⁶¹

Προκειμένου να γίνει κατανοητό το πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων της περιόδου αυτής, αξίζει να γίνει μια αποτίμηση του οργανισμού του 1922, ο οποίος εφαρμόστηκε το 1924-1925 για το Τμήμα Χημείας («Χημικό Τμήμα» ήταν η ονομασία του εκείνη την περίοδο) και το 1926-1927 για όλο το πανεπιστήμιο. Το μέτρο καθιέρωσης των εισαγωγικών εξετάσεων, φαίνεται πως είχε θετική αντιμετώπιση. Τέθηκαν για πρώτη φορά κριτήρια στο εκπαιδευτικό σύστημα, όσον αφορά την απόδοση των υποψηφίων, ενώ οδήγησε στην απόρριψη ενός μικρού αριθμού υποψηφίων. Το 1926-1927 έδωσαν εξετάσεις 1892 υποψήφιοι (άνδρες και γυναίκες) και απορρίφθηκαν 224.⁶² Ωστόσο, ο αριθμός των περίπου 2.000 φοιτητών που εγγράφηκαν το έτος 1926-1927 στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, δείχνει ότι υπήρξε πιθανώς η δυνατότητα εισαγωγής από τα ευεργετήματα, όπως, λόγω χάρη, τη συμμετοχή του φοιτητή σε πόλεμο. Αξίζει να σημειωθεί, πως τη δεκαετία του 1920 υπήρξε μεγάλη αύξηση των φοιτητών, ώστε, σύμφωνα με τον Πρύτανη Κωνσταντίνο Ζέγγελη, το Πανεπιστήμιο Αθηνών να αναδεικνύεται το πολυπληθέστερο πανεπιστήμιο της Ευρώπης μετά από εκείνο του

⁶¹ Στο ίδιο, σ. 21-22.

⁶² Βασίλειος Αιγινήτης, *Έκθεσις των επί της επί της πρωτανείας αυτού κατά το πανεπιστημιακόν έτος 1926-1927 πεπραγμένων*, Τυπογραφείο Εστία, Αθήνα 1931, σ. 41.

Παρισιού.⁶³ Την επόμενη χρονιά οι εξετάσεις ήταν αυστηρότερες. Συγκεκριμένα σύμφωνα με αναφορά του Πρύτανη Γεώργιου Ματθαίου το 1928-1929, απορρίφθηκε το 13%, ενώ τη δεύτερη και τρίτη χρονιά το 31% και την τέταρτη το 29%. Το χαμηλό ποσοστό απορριφθέντων του έτους 1928-1929, στην οποία αναφέρεται ο ίδιος ο Πρύτανης, φαίνεται πως προήλθε από μια επιεικέστερη στάση των καθηγητών, αφού οι ίδιοι αποτελούσαν την εξεταστική επιτροπή. Παρ' όλο τον περιορισμό των εισακτέων, το Υπουργείο Παιδείας προχώρησε σε πρόσθετη μείωση του αριθμού των εισακτέων. Ειδικότερα, τη δεκαετία του 1930 εφαρμόστηκε το μέτρο του «*numerus clausus*», στο οποίο, μετά από την απόφαση της Συγκλήτου, ο αριθμός καθοριζόταν από το υπουργείο με διάταγμα.⁶⁴ Το 1930 θεσπίστηκε νόμος, ο οποίος έκρινε απαραίτητη, ως προς την ενίσχυση της επιστημονικής κατάρτισης των υποψηφίων, την καθιέρωση αυτού του νέου μέτρου. Ειδικότερα, η εφαρμογή του καθιερώθηκε το ακαδημαϊκό έτος 1930-1931 για τη Νομική, την Ιατρική και την Οδοντιατρική Σχολή.⁶⁵

2.1. Η απεργία του 1927

Η αύξηση του αριθμού των φοιτητών συνδέθηκε με την κοινωνικοπολιτική ζωή. Θεωρητικά αποτελούσε ένα σημαντικό παράγοντα του μέλλοντος της χώρας, του «*παιδευμένου μέλλοντος της χώρας*».⁶⁶ Από τις αρχές του 1927 υπήρξε μια δραστηριοποίηση ενός μικρού αριθμού κομμουνιστών φοιτητών, με στόχο τη συγκρότηση ομάδων εντός του πανεπιστημίου.⁶⁷ Την ίδια εποχή εφαρμόστηκε η ενημέρωση γονέων και κηδεμόνων σχετικά με την πρόοδο των φοιτητών. Θα μπορούσε να συμπεράνει κάποιος, ότι πρόκειται για μια προσπάθεια ελέγχου των φοιτητών, ενός μέτρου πρόληψης δηλαδή, των «*δυσάρεστων*», σύμφωνα με τη Σύγκλητο, συμπεριφορών και ιδεολογιών. Παράδειγμα τέτοιων προσπαθειών ελέγχου θα μπορούσε επίσης να χαρακτηριστεί η δημιουργία της Πανεπιστημιακής Λέσχης, η οποία αφορούσε και αφορά το κομμάτι του ελεύθερου χρόνου των φοιτητών. Πιο αναλυτικά, η δημιουργία της Πανεπιστημιακής Λέσχης συνδέθηκε με μια προσπάθεια «*προστασίας*» του φοιτητικού σώματος και κατ' ουσία ελέγχου της διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου. Όσον αφορά όμως τις

⁶³ Κωνσταντίνος Ζέγγελης, *Εκθεσις των επί της Πρυτανείας αυτού κατά το Πανεπιστημιακόν Έτος 1924-1925 πεπραγμένων αναγνωσθείσα τη 28 Φεβρουαρίου 1926 εν τη μεγάλη αιθούση του Πανεπιστημίου*, Αθήνα 1926, σ. 31.

⁶⁴ Παπαπάνος, *Χρονικο-ιστορία*, σ. 213.

⁶⁵ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 165.

⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 209.

⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 198.

κομμουνιστικές ομάδες, πέρα από το κράτος και το πανεπιστήμιο, υπήρξε και ένας τρίτος αντίπαλος. Το 1928 δημιουργήθηκε ο «Εθνικιστικός Φοιτητικός Σύλλογος», ο οποίος, «σκοπόν έχων την καταπολέμησιν πάσης κομμουνιστικής τάσεως και την ενίσχυσιν των προς την Πατρίδα ιδεωδών της φοιτητικής νεολαίας».⁶⁸ Συμμετείχαν δηλαδή φοιτητές με εθνικιστικές καταβολές, που είχαν ως μέλημα την αποδυνάμωση των κομμουνιστικών ιδεών. Αυτό που αξίζει να αναφερθεί είναι ότι το φοιτητικό σώμα είχε μελλοντικά εσωτερικές συγκρούσεις, εξαιτίας των αντικρουόμενων ιδεών των φοιτητών.

Από την πλευρά του διδακτικού προσωπικού, υπήρξε μια μερίδα καθηγητών, η οποία έδειχνε συμπάθεια ή κατανόηση προς τους αριστερούς φοιτητές. Αυτό θα μπορούσε να συνδεθεί με το γεγονός ότι οι αυτοί οι καθηγητές είχαν ενστερνιστεί φιλελεύθερες ιδέες, αφού είχαν σπουδάσει στην Ευρώπη ή είχαν διοριστεί ή εκλεγεί καθηγητές επί βενιζελικών κυβερνήσεων. Κάποιοι από αυτούς που διαφοροποιήθηκαν από τις συντηρητικές θέσεις ήταν ο Θ. Πετμεζάς, Κ. Τριανταφυλλόπουλος, ο Α. Σβώλος, ο Σ. Κουγέας, ο Σ. Μένανδρος, ο Γ. Σωτηριάδης, Ν. Βέης, Π. Λορεντζάτος κ.α. Φυσικά οι διώξεις όχι μόνο των ιδεών αλλά και των ίδιων των κομμουνιστών, εντατικοποιήθηκαν μετά την ψήφιση του Ιδιωνύμου το 1929. Ωστόσο η δράση των αριστερών οργανώσεων δεν κάμφθηκε, αλλά συνεχίστηκε, έχοντας ως στόχο τη μέγιστη κινητοποίηση των φοιτητών.⁶⁹

Μια έντονη διαμαρτυρία στην οποία πήραν μέρος οι φοιτητές και αξίζει να σημειωθεί, ήταν αυτή της απεργίας για τα δίδακτρα τον Νοέμβριο του 1927. Πιο συγκεκριμένα, το πανεπιστήμιο αποφάσισε την αύξηση των διδάκτρων και των εξετάστρων. Ήδη από τις 26 Αυγούστου του 1927, όπως πληροφορούμαστε από την εφημερίδα *Ριζοσπάστης* σχετικά με την αύξηση των διδάκτρων, «χθες το απόγευμα ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου επισκεφθείς τον Υπουργόν της Παιδείας εξήτησε παρ' αυτού όπως επιτραπή η αύξηση των διδάκτρων με την δικαιολογίαν ότι τα έσοδα του Πανεπιστημίου δεν ανταποκρίνονται προς τας δαπάνας αυτού».⁷⁰ Επιπλέον, στο φύλλο της 1ης Οκτωβρίου του 1927 της ίδιας εφημερίδας γίνεται αναφορά στην αύξηση των διδάκτρων, τα οποία αφορούσαν τις εξετάσεις που θα έδιναν οι φοιτητές για δεύτερη φορά. Επισημαίνεται πως «όποιος δίνει για δεύτερη φορά εξετάσεις στο ίδιο μάθημα, θα πληρώνει ένα εκατοστάρικο».⁷¹ Οι φοιτητές συγκρότησαν επιτροπή αγώνα, ύστερα από την απόρριψη των προτάσεων της «Ομοσπονδίας Ελλήνων Φοιτητών», για την οποία έγινε

⁶⁸ «Φασιστική φοιτητική οργάνωσις», εφ. *Ριζοσπάστης*, τχ. 9475, 29 Ιουλίου 1928, σ. 2.

⁶⁹ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 200-1.

⁷⁰ «Θα γίνη και νέα αύξηση των διδάκτρων του Πανεπιστημίου», εφ. *Ριζοσπάστης*, τχ. 264, 26 Αυγούστου 1927, σ. 4.

⁷¹ «Τα αίσχη της Πανεπιστημιακής Συγκλήτου», εφ. *Ριζοσπάστης*, τχ. 403, 1 Οκτωβρίου 1927, σ. 2.

λόγος στο προηγούμενο κεφάλαιο. Η επιτροπή αγώνα, η οποία ως επί το πλείστον συγκροτούνταν από αριστερούς φοιτητές, προέβη σε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας και συγκεντρώσεις.

Το πρόβλημα της αύξησης των διδάκτρων έφερε στην επιφάνεια και άλλα προβλήματα όσον αφορά την ανώτατη εκπαίδευση. Στην παμφοιτητική συγκέντρωση στο Δημοτικό Θέατρο την 1η Οκτωβρίου 1927, μετά από πρόσκληση της διοίκησης του συλλόγου φοιτητών της Νομικής Σχολής, ο Π. Παπάς (δεν αναφέρεται η ιδιότητα του) ανέφερε: «Το Πανεπιστήμιο γίνεται κτήμα της αριστοκρατικής νεολαίας. Ποιός θα πληρώσει 3.500 δραχμές; Ποιός θα δώσει για έκδοση πτυχίου 1.500 δραχμές; Ποιός θα αγοράζει τον χρόνο 15-20 χιλιάδων δραχμών βιβλία;». ⁷² Κατά τη δεύτερη διαδήλωση, η αστυνομία προσπάθησε να επιφέρει τη διάλυση αυτής με τη βία. Οι φοιτητές συγκεντρώθηκαν στα Προπύλαια και κατευθύνθηκαν προς το σπίτι του Πρύτανη, όπου υπήρξαν μεγαλύτερες συγκρούσεις με την αστυνομία. Τα αιτήματα της επιτροπής ήταν η μείωση των διδάκτρων σε 500 δραχμές, η ατελής εγγραφή των απόρων φοιτητών, η μείωση των εξέταστων, η κατάργηση του πρόσθετου τέλους για τους απορριφθέντες φοιτητές και η μείωση του τέλους εκδόσεως πτυχίου. ⁷³ Στις 3 Οκτωβρίου έγινε η συγκέντρωση των φοιτητών στο θέατρο «Απόλλων», κατά την οποία έγινε αναφορά ότι η νέα αύξηση των διδάκτρων ήταν 100 δραχμές για εξέταστρα. ⁷⁴ Όπως φαίνεται τα προβλήματα της αύξησης των εξέταστων για τους απορριφθέντες του Ιουνίου, κέντρισαν ιδιαίτερα το ενδιαφέρον των κομμουνιστών φοιτητών. ⁷⁵ Άλλα σοβαρά ζητήματα αφορούσαν τη διδασκαλία στα εργαστήρια, η οποία γινόταν στοιχειωδώς και σε υπερβολικά γρήγορο ρυθμό, ώστε οι φοιτητές αδυνατούσαν να παρακολουθήσουν, την έλλειψη οργάνων, την ανεπαρκή κατάρτιση των διδασκόντων, την έλλειψη υλικών και κονδυλίων, το περιορισμένο προσωπικό, τις μικρές αίθουσες διδασκαλίας ή την απουσία αιθουσών διδασκαλίας, όπως π.χ. στην περίπτωση του Φυσικομαθηματικού Τμήματος, το οποίο φιλοξενούταν σε άλλες σχολές. Το Νοέμβριο του 1927 συγκλήθηκε παμφοιτητική συγκέντρωση από την «Ομοσπονδία Ελλήνων Φοιτητών» σχετικά με τα δίδακτρα. Η απόφαση της συγκέντρωσης αυτής, περιλάμβανε την κάθοδο των φοιτητών σε απεργία, ενώ η Σύγκλητος είχε ήδη διακόψει για λίγες ημέρες τη λειτουργία του πανεπιστημίου και είχε αποβάλει

⁷² «Η φοιτητική νεολαία εν αναβρασμό», εφ. *Ριζοσπάστης*, τχ. 402, 2 Οκτωβρίου 1927, σ.4.

⁷³ Στο ίδιο.

⁷⁴ «Η σημερινή συγκέντρωση φοιτητών εις τον «Απόλλωνα» κατά της αυξήσεως των διδάκτρων εις το Πανεπιστήμιον», εφ. *Ριζοσπάστης*, τχ. 40, 3 Οκτωβρίου 1927, σ. 4.

⁷⁵ Στο ίδιο.

προσωρινά κομμουνιστές φοιτητές, εξαιτίας της πολιτικής δράσης τους. Η «Ομοσπονδία Ελλήνων Φοιτητών» ήρθε σε σύγκρουση με τις κομμουνιστικές ομάδες, λόγω της διαφωνίας των δυο πλευρών ως προς το ποιος θα ηγούνταν της απεργίας.

Το τέλος της απεργίας επήλθε ύστερα από την απόφαση του Πανεπιστημίου Αθηνών για μείωση των διδάκτρων.⁷⁶ Συγκεκριμένα, στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* αναφέρεται, πως ο Πρύτανης Νικόλαος Αλιβιζάτος συνομίλησε με τον Υπουργό Οικονομικών, με σκοπό την αύξηση της επιχορήγησης του πανεπιστημίου, ώστε να επιτευχθεί η ελάττωση των διδάκτρων των φοιτητών.⁷⁷

Από τα παραπάνω μπορεί να συμπεράνει κανείς πως οι φοιτητές όχι μόνο αντέδρασαν στην αύξηση των διδάκτρων, όχι μόνο διεκδίκησαν, αλλά και πέτυχαν τη μείωση τους. Συνεπώς, η παρουσία των φοιτητών ήταν ήδη τόσο ισχυρή, ώστε να αναγκάσει το πανεπιστήμιο να αναιρέσει την απόφαση του. Επιπλέον, διαφαίνεται η συνοχή και η οργάνωση των φοιτητών. Ωστόσο η Σύγκλητος θεσμικά ήταν ισχυρότερο όργανο, γι' αυτό τον λόγο προχώρησε στην αναστολή της λειτουργίας του πανεπιστημίου και στην αποβολή κομμουνιστών φοιτητών.

2.2. Η αποτίμηση των προβλημάτων του Πανεπιστημίου Αθηνών από τον Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή

Ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή αποτέλεσε το πρόσωπο που συνδέθηκε στενά την περίοδο αυτή με τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Η επιλογή του δεν είναι καθόλου τυχαία. Γι' αυτό τον λόγο θεωρώ σημαντική την αναφορά σε μερικά από τα γεγονότα της πορείας του, προκειμένου να γίνει κατανοητό με μεγαλύτερη ακρίβεια, γιατί επιλέχθηκε ο συγκεκριμένος επιστήμονας για την αποτίμηση των προβλημάτων του πανεπιστημίου.

Το 1911, μετά από πρόσκληση του Ελ. Βενιζέλου με τον οποίο γνωριζόταν (ήδη από το 1895), ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή συμμετείχε στην επιτροπή επιλογής καθηγητών για το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το 1913 έγινε καθηγητής της Α' έδρας της μαθηματικής επιστήμης του Πανεπιστημίου του Γκέτινγκεν, θέση στην οποία παρέμεινε μέχρι το 1918. Το 1920, πάλι με πρόσκληση του Ελ. Βενιζέλου, ανέλαβε να οργανώσει

⁷⁶ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 199.

⁷⁷ «Η αύξηση των διδάκτρων του Πανεπιστημίου», εφ. *Ριζοσπάστης*, τχ.418, 17 Νοεμβρίου 1927, σ. 4.

το Ιωνικό Πανεπιστήμιο στη Σμύρνη, στο οποίο παρέμεινε μέχρι την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου τον Αύγουστο του 1922. Όταν έγινε η εισβολή, κατάφερε να διασώσει τη βιβλιοθήκη και πολλά από τα εργαστηριακά όργανα του Ιωνικού Πανεπιστημίου, και να τα μεταφέρει στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το 1922 διορίστηκε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και το επόμενο έτος στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Το 1924 εγκατέλειψε την Ελλάδα, για να αναλάβει καθηγητική θέση στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Το Νοέμβριο του 1926, έγινε μέλος της Ακαδημίας Αθηνών στην τάξη των Θετικών Επιστημών, ενώ το 1928, ανταποκρινόμενος σε πρόσκληση από το Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ και την Αμερικανική Μαθηματική Εταιρεία, επισκέφθηκε τις ΗΠΑ για να δώσει διαλέξεις σε διάφορα πανεπιστήμια. Το 1930, πάλι μετά από πρόσκληση του Ελ. Βενιζέλου, ανέλαβε καθήκοντα κυβερνητικού επιτρόπου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, για να βοηθήσει στην αναδιοργάνωση του πρώτου και στην οργάνωση του δεύτερου. Ο Καραθεοδωρή είχε σύντομη, αλλά σημαντική παρουσία στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση σε θέματα αναδιοργάνωσης, διοίκησης και διδασκαλίας. Την άνοιξη του 1930, το σχέδιό του για το Πανεπιστήμιο Αθηνών αποτυπώθηκε στο υπόμνημα που συνέταξε ο ίδιος και το οποίο εκδόθηκε την ίδια χρονιά από το Εθνικό Τυπογραφείο με τον τίτλο *Η Αναδιοργάνωσις του Πανεπιστημίου Αθηνών*.⁷⁸

Σαφέστατα η πορεία και το έργο του μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε πολλούς από τους λόγους της επιλογής του. Στο *Η Αναδιοργάνωσις του Πανεπιστημίου Αθηνών*, μπορούμε να διακρίνουμε το κλίμα που επικρατούσε εκείνη την περίοδο, μέσα από την οπτική ενός σπουδαίου επιστήμονα. Από την έκθεσή του, μπορούμε να αποσαφηνίσουμε σε μεγαλύτερο βαθμό τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που προηγήθηκαν αλλά και αυτές που θα ακολουθήσουν τη δεκαετία του 1930.

Στο ίδιο έργο ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή εκθέτει τους προβληματισμούς του για το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αναφέρεται στην «κατάπτωση» του πανεπιστημίου, στα λάθη από πλευράς προσωπικού και διοίκησης, στην ανεπάρκεια όσον αφορά την πειθαρχία, τη διδασκαλία και τις πτυχιακές εξετάσεις. Συγκεκριμένα, επισημαίνει την έλλειψη μέσων των καθηγητών για τη διεξαγωγή των μαθημάτων, τα σοβαρά προβλήματα στη λήψη μέτρων και το θέμα των πολιτικών επιδιώξεων της εκάστοτε κυβέρνησης, αφού,

⁷⁸ Δέσποινα Καραθεοδωρή-Ροδοπούλου και Δέσποινα Βλαχοστεργίου-Βαμβατέκη, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή*, Κάκτος, Αθήνα 2001, και Μαρία Γεωργιάδου, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή: Ένας μαθηματικός υπό τη σκέπη της εξουσίας*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 2007.

όσον αφορά το πανεπιστήμιο, αντικατοπτρίζονταν με απολύσεις και παρεμβάσεις. Ο Καραθεοδωρή είχε βιώσει και ο ίδιος τις συνεχείς κυβερνητικές παρεμβάσεις στα εσωτερικά του ιδρύματος, αφού το κλίμα του Διχασμού είχε αγγίξει ακόμα και τις καθηγητικές έδρες. Αναφέρεται επίσης στον οικονομικό προϋπολογισμό του 1929-1930 του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο οποίος ήταν 28.000.000 δραχμές, με τα δίδακτρα και τα εξέταστρα να κυμαίνονταν στις 13.000.000 δραχμές, ενώ τα τακτικά έξοδα στις 21.500.000 δραχμές. Στα έξοδα συγκαταλέγονταν οι μισθοί, δαπάνες που αφορούσαν διδασκαλία ενηλίκων, μουσεία, βιβλιοθήκες, κλινικές, εργαστήρια, υποτροφίες και συνδρομές. Επιπλέον αναλύει, ότι οι 6.000 φοιτητές πληρώνουν κατά μέσο όρο πάνω από 3.000 δραχμές τον χρόνο για δίδακτρα και εξέταστρα. Θεωρεί αναγκαίο το ποσό των 12.000.000 δραχμών για την ανέγερση του συγκροτήματος στο Γουδί, συνεπώς η αύξηση του αριθμού των φοιτητών θα έφερνε εισπράξεις που θα ανέρχονταν στις 30.000.000 δραχμές, οι οποίες θα εξασφάλιζαν για την ανέγερση. Συμπεραίνει πως αυτή η εικόνα του προϋπολογισμού δεν επιτρέπει τη σωστή λειτουργία του πανεπιστημίου. Θεωρεί πως υπάρχει πρόβλημα ως προς την εισπραξη των διδάκτρων και προτείνει ως λύση, να διατεθούν άμεσα από την πολιτεία μέσα για τη λειτουργία, προκειμένου να ισοσκελιστεί ο προϋπολογισμός ώστε να αυξηθούν τα έσοδα του ιδρύματος. Επιπρόσθετα, προτείνει να γίνει προσπάθεια λήψης δωρεών από ομογενείς για την ανέγερση κτηρίων και την αύξηση των μισθών του βοηθητικού προσωπικού. Επισημαίνει, πως η οικονομική ενίσχυση του πανεπιστημίου είναι μια επένδυση που πρέπει να κάνει το κράτος, αφού η αρτιότερη λειτουργία του, θα φέρει αύξηση της παραγωγής και άνθιση της επιστήμης.

Όσον αφορά τη σταθεροποίηση του προϋπολογισμού του πανεπιστημίου, πρότεινε να καταρτισθεί πρόγραμμα για μία τουλάχιστον δεκαετία, στο οποίο θα αναγράφονται τα τακτικά και έκτακτα έξοδα κάθε έτους, και το κράτος δεν θα χορηγεί ένα σταθερό ποσό, αλλά θα συμπληρώνει τις ελλείψεις του προϋπολογισμού, όπως γίνεται στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη. Με αυτόν τον τρόπο η πολιτεία θα μπορούσε να εποπτεύει τη διαχείριση της περιουσίας του πανεπιστημίου, και κατ' επέκταση θα αυξάνονταν τα εισοδήματα που προέρχονταν από αυτή και θα ελαττωνόταν το έλλειμμα. Επίσης, με αυτό το πρόγραμμα θα πείθονταν οι ομογενείς ότι γίνονταν σοβαρές κρατικές προσπάθειες να βελτιωθεί το ίδρυμα, κάτι το οποίο θα συντελούσε στο να προσέλθουν ως δωρητές, συμβάλλοντας και αυτοί στον εκσυγχρονισμό του πανεπιστημίου.⁷⁹

⁷⁹ Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, *Η Αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου Αθηνών*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1930, σ. 12.

Στη συνέχεια, κάνει λόγο για την ανάγκη διαχωρισμού των αναγνωστήριων και της επιστημονικής βιβλιοθήκης, τον έλεγχο του δανεισμού και των αντιτύπων, την κατάρτιση της κεντρικής υπηρεσίας και της αποθήκης. Μπορούμε να συμπεράνουμε το πρόβλημα όσον τα αφορά τα συγγράμματα, μετά τη διαπίστωσή του πως υπήρξε σοβαρή ανεπάρκεια στα βιβλία. Συγκεκριμένα, ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός πως οι καθηγητές αναγκάζονταν να εκδίδουν με δικά τους χρήματα τα συγγράμματά τους και να τα πωλούν απευθείας στους φοιτητές, φαινόμενο το οποίο δημιούργησε την ανάγκη οργάνωσης, εκτύπωσης, έκδοσης και σύνταξης και αποζημίωση συγγραφέων. Η δημιουργία πανεπιστημιακού εκδοτικού οίκου, καθώς και αλλαγές στη διδασκαλία, ήταν επίσης ανάμεσα στις προτάσεις του.

Όσον αφορά τη διδασκαλία και τις εξετάσεις, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως ο Καραθεοδωρή θεωρεί προβληματικό και πολύπλοκο το σύστημα των εξετάσεων, με πολλά μαθήματα στις τμηματικές εξετάσεις. Κατά τον Καραθεοδωρή, ένα μέτρο που θα έπρεπε να ληφθεί ήταν η αποτροπή της τυφλής απομίμησης των αντίστοιχων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Δύσης, αλλά η προσαρμογή του τρόπου διδασκαλίας στην ελληνική πραγματικότητα. Το θέμα του καθορισμού του περιεχομένου των εδρών απασχόλησε όχι μόνο τον Καραθεοδωρή αλλά και τους συντάκτες του οργανισμού του 1932. Σύμφωνα με τον Καραθεοδωρή, το πρόβλημα στην περίπτωση των εδρών με παρεμφερές περιεχόμενο μπορούσε να λυθεί, με τον καθορισμό του περιεχομένου τους από τη Σύγκλητο.

Ως προς τον αριθμό των φοιτητών, ο οποίος κατά το ακαδημαϊκό έτος 1928-1929 κυμαινόταν σε 6.040 φοιτητές, πιστεύει ότι ο αριθμός αυτός υπερβαίνει κατά πολύ τις δυνατότητες του Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο, ακόμα και όταν θα συμπληρώνονταν όλα τα εργαστήρια και οι βιβλιοθήκες και τα παραρτήματά του, δεν θα ήταν σε θέση να μορφώσει περισσότερους από τους μισούς φοιτητές που φοιτούν την εκείνη εποχή. Προτείνει, λοιπόν, ο αριθμός των φοιτητών να περικοπεί στο μισό, κάτι που μπορούσε να επιτευχθεί με τη θέσπιση αυστηρότερων εισιτηρίων εξετάσεων.⁸⁰ Η μείωση όμως του αριθμού των φοιτητών, θα δημιουργούσε έλλειμμα στα οικονομικά του ιδρύματος, γι' αυτό τον λόγο προτείνει τον διπλασιασμό των διδάκτρων. Ωστόσο, επισημαίνει τη μέριμνα απαλλαγής από την πληρωμή των διδάκτρων για τους άπορους φοιτητές, με την προϋπόθεση της αριστείας στις εξετάσεις.⁸¹

⁸⁰ Στο ίδιο, σ.23.

⁸¹ Στο ίδιο, σ.23-25.

Στα θέματα του διδακτικού προσωπικού φαίνεται πως υπήρξε εξίσου πρόβλημα λόγω των χαμηλών μισθών. Παρ' όλη την κακή οικονομική κατάσταση, ο Καραθεοδωρή προτείνει τη βαθμιαία αύξηση των μισθών ώστε να μην υπάρξει επιβάρυνση. Ως προς τη διοίκηση μπορούμε να συμπεράνουμε πως η Σύγκλητος εμπλεκόταν σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων του Πανεπιστημίου, αφού ο Καραθεοδωρή σχολιάζει πως αυτός ο θεσμός θα πρέπει να σταματήσει να ασχολείται με τα επουσιώδη και να αποφασίζει μόνο όταν το πειθαρχικό παράπτωμα είναι τέτοιο ώστε να δύναται να επισύρει ποινή ενός έτους ή διαρκούς αποβολής.

Τέλος, μπορούμε να διαπιστώσουμε πως υπήρξε μεγάλη ανάγκη ανέγερσης κτηρίου για τη διεξαγωγή των μαθημάτων των Τμημάτων Παθολογίας, Χειρουργικής, Μαιευτικής και Φυσιολογικών Εργαστηρίων. Επιπλέον, το πανεπιστήμιο προκειμένου να αναγείρει αυτό το κτήριο, σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Καραθεοδωρή, χρειαζόταν προγραμματισμό δέκα ετών. Συνεπώς, μπορούμε να αποτυπώσουμε την εικόνα της οικονομικής κατάστασης του ιδρύματος εκείνη την περίοδο. Αξίζει να σημειωθεί και η παρατήρησή του ως προς τη χρήση των συλλογών του πανεπιστημίου από επιστημονικά βιβλία, όργανα και εκθέματα μουσείων που χρησιμοποιούνταν για πρακτική π.χ. προπλάσματα που χρησιμοποιούνταν για πρακτική από την Ιατρική Σχολή, τα οποία λόγω της μεγάλης αξίας τους, θα μπορούσαν να αποτελέσουν παράγοντα απόκτησης άρτιας επιστημονικής εμπειρίας και κατάρτισης.⁸²

Οι παραπάνω προτάσεις αποτελούν ένα πολύ σημαντικό δείγμα της επικρατούσας κατάστασης της ελληνικής πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, μέσα από τη ματιά ενός παγκοσμίως καταξιωμένου επιστήμονα, ο οποίος εξέθεσε του προβληματισμούς του με στόχο τη βελτίωση της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης. Φαίνεται όμως ότι δεν μπόρεσαν να υλοποιηθούν οι «τολμηρές» και καινοτόμες για τα ελληνικά δεδομένα προτάσεις του, ενώ στο εξωτερικό είχαν ήδη πραγματοποιηθεί με επιτυχία αντίστοιχες κινήσεις.

2.3. Ο οργανισμός του 1932

Οι οργανισμοί ήταν μια προσπάθεια ορισμού των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των φοιτητών. Ειδικά ο οργανισμός του 1932, ως βασική επιθυμία της κυβέρνησης του Ελ. Βενιζέλου, αποτέλεσε τον τελευταίο και τον σημαντικότερο

⁸² Στο ίδιο, σ.15-29.

οργανισμό στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ήδη, από την πρώτη τετραετία ξεκίνησε την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η οποία δεν αφορούσε την τριτοβάθμια εκπαίδευση και ολοκληρώθηκε το 1929.⁸³ Η Άννα Φραγκουδάκη, σχετικά με τη μεταρρύθμιση του 1929, επισημαίνει πως «...η κύρια αλλαγή που θεσμοθετεί είναι τα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία και τα πρακτικά λύκεια. Ο νέος δηλαδή προσανατολισμός του κράτους είναι η τάση προς την ενσωμάτωση του εκπαιδευτικού συστήματος στις οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες εξέλιξης..»⁸⁴, ενώ καθορίστηκε ο ιδεολογικός προσανατολισμός, ο οποίος αξίζει να σημειωθεί, καθώς αποτέλεσε την κατευθυντήρια οδό που ακολούθησαν οι, σχεδόν ίδιοι, δημιουργοί του οργανισμού του 1932 τρία χρόνια αργότερα. Συγκεκριμένα «...το σχολείο δεν υπόσχεται να μεταβάλει κοινωνικά και οικονομικά καταστάσεις αλλά να εξυπηρετήσει και προαγάγει τις υπάρχουσες... διότι το σχολείον, ως κρατικόν όργανον είναι υποχρεωμένον να είναι ο φορέας της κρατούσης τάξεως των πραγμάτων. Αυτήν έχει προορισμόν να εξυπηρετήσει και ανυψώσει».⁸⁵ Ο προσανατολισμός αυτός αφορούσε και το πανεπιστήμιο, το οποίο οι κυβερνήσεις του Ελ. Βενιζέλου προσπάθησαν να διαμορφώσουν ως ένα «φυτώριο» νέων επιστημόνων, οι οποίοι θα γίνονταν στελέχη του κρατικού μηχανισμού και θα συνέβαλαν στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, προκειμένου να διαμορφωθεί ένα σύγχρονο κράτος στα πρότυπα του εξωτερικού.

Με Υπουργό Παιδείας τον Γεώργιο Παπανδρέου, η κυβέρνηση στόχευε στην αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου της λειτουργίας του πανεπιστημίου. Κατά την αγόρευση του στη Βουλή είχε δηλώσει πως «προορισμός της εκπαίδευσως ως γνωστόν είναι, να διαμορφώσει ανθρώπους πολίτας και επαγγελματίας» και για το μέχρι τότε ισχύον εκπαιδευτικό σύστημα πως απέβλεπε «μόνον εις τη δημιουργίαν ανθρώπων και πολιτών», αλλά χωρίς «τον θεμελιώδη οικονομικόν χαρακτήρα της ζωής και δεν ελάμβανε καμμίαν πρόνοιαν, δια την προπαρασκευήν προς τον οικονομικόν βίον».⁸⁶ Ο νόμος 5343 «Περί Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών»⁸⁷ ψηφίστηκε στις 23 Μαρτίου του 1932.⁸⁸

⁸³ «Γενική εισηγητική έκθεσις και εκπαιδευτικά νομοσχέδια κατατεθέντα εις την Βουλήν κατά την συνεδριάν της 2ας Απριλίου 1929 υπό του υπουργού της Παιδείας Κ.Β. Γόντικα (Αθήνα 1929)», στο Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε: Τεκμήρια Ιστορίας*, τμ. 2, Ερμής, «Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη», Αθήνα 1974, σ. 166.

⁸⁴ Άννα Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι: Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, Κέδρος, Αθήνα 1977, σ.64.

⁸⁵ Δήλωση του Δ. Γεωργακάκη στο Χρήστος Νούτσος, *Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σ. 220-221.

⁸⁶ Σήφης Μπουζάκης, «Μεταρρυθμιστικά επεισόδια στη Γενική και Τεχνική - Επαγγελματική Εκπαίδευση κατά την πρώτη (1910-1920) και τη δεύτερη (1928-1932) Βενιζελική περίοδο», στο: Σήφης Μπουζάκης, *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2011, σ. 177.

⁸⁷ Μπουζάκης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση*, τμ. 1, σ. 131-229.

⁸⁸ Νόμος 5342/1932(Φ.Ε.Κ. Α' 86).

Πρόκειται για τον μακροβιότερο οργανισμό, καθώς ίσχυσε μέχρι το 1982. Το πανεπιστήμιο μετονομάστηκε σε «Εθνικόν Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών».⁸⁹

Από τον Οκτώβριο του 1931⁹⁰ ο κυβερνητικός επίτροπος, ένας καινούριος θεσμός της διοίκησης των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, αποτελούσε τον επόπτη των λειτουργιών και των οργάνων εκ μέρους του Υπουργείου Παιδείας. Οι αρμοδιότητες του περιλάμβαναν τη σύνταξη έκθεσης και τη γνωμοδότηση για πανεπιστημιακά ζητήματα. Στα οικονομικά ζητήματα υπεύθυνος ήταν ο οικονομικός σύμβουλος, ενώ ο Πρύτανης και η Σύγκλητος αποτελούσαν τη διοίκηση του πανεπιστημίου. Πρώτος κυβερνητικός επίτροπος ήταν ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή.⁹¹ Τον Ιούλιο του 1930 ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή υπέβαλε στην κυβέρνηση το υπόμνημα που είχε συντάξει με τίτλο *Η Αναδιοργάνωσις του Πανεπιστημίου Αθηνών* και την ίδια περίοδο διορίστηκε μέλος της επιτροπής, όπως προαναφέρθηκε, της οποίας πρόεδρος ήταν ο Δημήτριος Παπούλιας, που κατέληξε στη θέσπιση του «Προσχεδίου του Οργανισμού»⁹².

Ο Γεώργιος Παπανδρέου με σχετικές δηλώσεις για τον νέο οργανισμό, φαίνεται ότι πίστευε, πως η δημιουργία του ήταν μια ανάγκη που έπρεπε να επιτελέσει η κυβέρνηση. Επιπλέον, θεώρησε τους νέους ως ηγέτιδα τάξη της ελληνικής κοινωνίας⁹³ και πως αυτή η ηγέτιδα τάξη θα οδηγήσει στην «εθνικὴν αναγέννησιν»⁹⁴, επιχειρώντας με αυτές τις δηλώσεις να ενισχύσει τη σημασία του νέου οργανισμού.

Οι αλλαγές του νέου κανονισμού περιλάμβαναν την αύξηση των τμημάτων και των πτυχίων των σχολών. Το 1933 η Φιλοσοφική Σχολή διαιρέθηκε στο Τμήμα Φιλολογίας και στο Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας. Το 1935 ιδρύθηκε το Φυσιογνωστικό Τμήμα της Φυσικομαθηματικής Σχολής, το οποίο απένειμε το πτυχίο Φυσιογνωσίας και Γεωγραφίας. Στο διοικητικό τομέα, κάθε χρόνο ο Αντιπρύτανης θα προερχόταν από διαφορετική σχολή. Ο νόμος 5343/1932 «Περί Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών» προέβλεπε τη διάκριση των μαθημάτων σε υποχρεωτικά και προαιρετικά. Τα προαιρετικά ειδικά

⁸⁹ Άννη Βρυχέα και Κώστας Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης της ανώτατης εκπαίδευσης: 1911-1981*, Σύγχρονα θέματα, Αθήνα 1982, σ. 30-39 · Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 171 · Μπουζάκης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση*, τμ. 1, σ. 104-229 · Παπαδάκης, *Η παλίμψηστη εξουσία*, σ. 200-245.

⁹⁰ Παπαδάκης, *Η παλίμψηστη εξουσία*, σ. 152-155.

⁹¹ Σιμενή, Δούκας και Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις 1911-1982», τμ. 2, σ. 528.

⁹² Παπαδάκης, *Η παλίμψηστη εξουσία*, σ. 152-155.

⁹³ Κωνσταντίνος Σιφναίος, *Πανδέκται νέων νόμων και διαταγμάτων*, τμ. 7, Τυπογραφείο Μακρίδου & Αλευρόπουλου, Αθήνα 1932, σ. 351.

⁹⁴ *Πρακτικά της Βουλής*, συνεδρίαση 1/3/1932, σ. 378.

μαθήματα είχαν σκοπό την εκπαίδευση των φοιτητών σε ειδικότερα επιστημονικά θέματα και στη χρήση πρωτότυπης επιστημονικής έρευνας. Τα ελεύθερα μαθήματα γενικού ενδιαφέροντος έδιναν τη δυνατότητα παρακολούθησης και από μη φοιτητές. Ως προς τις υποχρεωτικές παραδόσεις, προβλεπόταν να μην ξεπερνούν τις 36 ώρες για την Ιατρική και τις 30 για τις άλλες σχολές, καθώς επίσης και η διδασκαλία των υποχρεωτικών παραδόσεων να μην ξεπερνά το ένα έτος.⁹⁵

Στον νέο οργανισμό περιλαμβανόταν η εισαγωγή του θεσμού του «φοιτητή-ακροατή».⁹⁶ Προβλεπόταν επίσης για πρώτη φορά η απώλεια της φοιτητικής ιδιότητας μετά την παρέλευση δυο ακαδημαϊκών ετών από τη συμπλήρωση των καθορισμένων ετών φοίτησης στην εκάστοτε σχολή. Οι καθηγητές υποχρεώνονταν να εκδίδουν τα συγγράμματα, προκειμένου να εγγυάται η παροχή τους και η προσιτή τιμή τους. Όσον αφορά τα πανεπιστημιακά συγγράμματα, κατέστη αδύνατο να επιβληθεί έλεγχος στην κατάσταση που επικρατούσε. Οι περισσότεροι φοιτητές, οι οποίοι πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι αδυνατούσαν να αγοράσουν τα συγγράμματα, διάβαζαν στα Σπουδαστήρια, στη Φοιτητική Λέσχη και στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Η έλλειψη συγγραμμάτων, εξαιτίας του υψηλού κόστους τους, έπληττε κυρίως την Ιατρική Σχολή, αφού στις άλλες σχολές μπορούσαν να μελετήσουν από τις σημειώσεις που έκαναν κατά τις παραδόσεις των μαθημάτων.⁹⁷

Ο οργανισμός συνέβαλε στον περιορισμό της εξουσίας των καθηγητών, η οποία είχε ενισχυθεί με τον οργανισμό του 1922.⁹⁸ Καταργήθηκε ως θεσμός ο πρόεδρος(πάρεδρος) καθηγητής και ψηφίστηκε η διάταξη της υποχρεωτικής αποχώρησης των καθηγητών μετά το πέρας του 65^{ου} έτους της ηλικίας τους. Εξακολουθούσαν να υπάρχουν οι τακτικές και οι έκτακτες αυτοτελείς έδρες, ενώ καταργήθηκαν οι έκτακτες επικουρικές. Προβλέπονταν η ύπαρξη 82 τακτικών και 51 έκτακτων εδρών, συνεπώς αυξήθηκαν σε μικρό βαθμό, όπως είχε προβλεφθεί στους προηγούμενους οργανισμούς. Επιπλέον, στην περίπτωση ίδρυσης τακτικών εδρών προβλεπόταν η κατάργηση των έκτακτων αυτοτελών εδρών με συναφές περιεχόμενο. Οι καθηγητές- κάτοχοι επικουρικών εδρών θα παρέμεναν έκτακτοι. Η εκλογή των καθηγητών θα γινόταν με την ισχύουσα διαδικασία. Οι καθηγητές των έκτακτων αυτοτελών εδρών θα εκλέγονταν από τους τακτικούς και όχι από διαγωνισμό. Επιπρόσθετα, θεσπίστηκαν οι άμισθοι έκτακτοι

⁹⁵ Γαβρόγλου, Καραμανολάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 171-172.

⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 172.

⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 172.

⁹⁸ Βρυχεία και Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης*, σ.37-39.

καθηγητές, οι εντεταλμένοι έμμισθοι υφηγητές, οι οποίοι δεν μπορούσαν να υπερβαίνουν το μισό του αριθμού των τακτικών εδρών και που μπορούσαν να διορισθούν ως έκτακτοι μετά από την ανανέωση της πρώτης τριετούς θητείας τους με απόφαση της σχολής. Οι υφηγητές που προϋπήρχαν, παρέμειναν, ενώ οι επιμελητές θα διορίζονταν σε κλινικές και εργαστήρια και η ανανέωση της θητείας τους θα εξαρτιόταν από τη δημοσίευση του επιστημονικού έργου. Μια ακόμα καινοτομία ήταν η πρόσληψη βοηθών, υποψήφιων διδασκόντων, σε τακτική έδρα, και η ανανέωση της θητείας τους, η οποία θα εξαρτιόταν από την ολοκλήρωση της διδακτορικής διατριβής τους.⁹⁹

Όσον αφορά την τριτοβάθμια εκπαίδευση, ο οργανισμός του 1932 αποτέλεσε της κορύφωση των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Φαίνεται πως ήταν μια επιτυχημένη μεταρρύθμιση αν ληφθεί υπόψιν ότι παρέμεινε για 50 χρόνια. Επίσης, πρέπει να συμπεριληφθεί, ότι σε σχέση με τις προηγούμενες απόπειρες, υλοποίησε ,εν μέρει, τον στόχο της. Αναβάθμισε την υφηγεσία ως θεσμό, προώθησε τους νέους επιστήμονες και την έκδοση συγγραμμάτων και έδωσε λύση στο φοιτητικό πρόβλημα του ορίου ωρών διδασκαλίας, αφού ως τότε, υποχρεούνταν να παρακολουθούν όλους τους καθηγητές, γεγονός που απαιτούσε με αυξημένες ώρες παρακολούθησης.¹⁰⁰

2.4. Οι αντιδράσεις στον οργανισμό του 1932

Οι αντιδράσεις που προέκυψαν μετά τη δημοσίευση του οργανισμού του 1932, προήλθαν αρχικά από τους καθηγητές, οι οποίοι το 1931 συγκρότησαν την «Ένωση των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών». Συγκεκριμένα, συγκάλεσαν τη συνέλευση της «Ένωσης των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών» , προκειμένου να συσχεφθούν για τη λήψη μέτρων για την αποφυγή της ψήφισης του οργανισμού «άνευ των αναγκαίων τροποποιήσεων...»¹⁰¹. Στο τέλος της συνέλευσης αποφασίστηκε να υποβληθεί στην Κοινοβουλευτική Επιτροπή και στα προεδρεία της Βουλής και της Γερουσίας υπόμνημα, μέσω του οποίου θα ζητούσαν την ακύρωση της ψήφισης του οργανισμού.¹⁰² Συνέταξαν μάλιστα μια έκθεση με την υπογραφή των καθηγητών Σ. Σεφεριάδη, Κ. Ζέγγελη, Β. Αιγινήτη, Α. Αδαμαντίου, Ν. Πετσάλη, Γ. Αθανασιάδη και Μ. Κατσαρά, η οποία περιλάμβανε την άσκηση έντονης κριτικής σε κάποια από τα άρθρα του νέου οργανισμού.

⁹⁹Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 173.

¹⁰⁰Σιμενή, Δούκας και Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις 1911-1982», τμ. 2, σ. 532.

¹⁰¹ Εφ. *Ελεύθερον Βήμα*, 14 Φεβρουαρίου 1932.

¹⁰² Στο ίδιο.

Γινόταν επίσης αναφορά για όσα «θίγουσιν την αυτοτέλειαν του Πανεπιστημίου δύναται δε και να θεωρηθούν ως τα μάλιστα επικίνδυνα διά το επιστημονικόν κύρος αυτού και συνεπώς διά την απρόσκοπτον επιστημονικὴν πρόοδον της χώρας».¹⁰³ Οι καθηγητές διαφωνούσαν με τις διατάξεις που επέτρεπαν στον Υπουργό Παιδείας να διορίζει καθηγητές του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών χωρίς τη διαδικασία εκλογής. Το ενδιαφέρον είναι ότι οι συγκεκριμένες διατάξεις αποσύρθηκαν κατά τη διάρκεια των συζητήσεων της Επιτροπής Παιδείας.

Ενδεχομένως, η κυβέρνηση είχε προβλέψει τις αντιδράσεις των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ωστόσο, προχώρησε σε αυτές τις διατάξεις, γιατί ενδιαφερόταν περισσότερο για τη θέσπιση άλλων διατάξεων. Συγκεκριμένα, για το δικαίωμα του υπουργού να αναπέμπει πίσω στις σχολές αποφάσεις για τις εκλογές καθηγητών που δεν έχουν παρθεί με πλειοψηφία 2/3 και το γνωμοδοτικό χαρακτήρα των εισηγήσεων των σχολών για τον καθορισμό των εδρών. Συνεπώς, ο στόχος της κυβέρνησης ήταν η ψήφιση του οργανισμού, με όσο το δυνατόν λιγότερες τροποποιήσεις, και η διαπραγμάτευση των διατάξεων, που την ενδιέφεραν περισσότερο, με τους καθηγητές. Επίσης, περιορίστηκαν οι αρμοδιότητες των τακτικών καθηγητών. Οι σχολές δεν θα πρότειναν, αλλά θα γνωμοδοτούσαν τον καθορισμό του περιεχομένου των εδρών, όπως επίσης θα γνωμάτευαν το πρόγραμμα σπουδών, το οποίο θα ενέκρινε ο υπουργός. Επιπλέον, οι καθηγητές υποχρεούνταν να εκδίδουν συγγράμματα. Οι παραπάνω ρυθμίσεις είχαν στόχο τον περιορισμό των εξουσιών των καθηγητών, πέρα από τη θεσμοθέτηση του ιδεολογικού ελέγχου της πολιτείας στην ανώτατη εκπαίδευση.¹⁰⁴

Φαίνεται πως ο οργανισμός δεν συμβάδιζε με το κλίμα της μεταρρύθμισης που επικράτησε σε άλλες χώρες. Αυτό μπορούμε να το διακρίνουμε από τις φιλελεύθερες και προοδευτικές προτάσεις του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή που προαναφέρθηκαν. Ειδικότερα, μόνο οι προτάσεις που αφορούσαν το διοικητικό τομέα έγιναν αποδεκτές.

Από την πλευρά των φοιτητών, υπήρξαν εξίσου αντιδράσεις πριν και μετά την ψήφιση του οργανισμού. Τους αριστερούς φοιτητές εξέφραζε η οργάνωση «20μελής Επιτροπή Αγώνα», ενώ όσοι δεν ήταν μέλη της, συσπειρώθηκαν στους «Εθνικούς Παμφοιτητικούς Συλλόγους». Η «20μελής Επιτροπή Αγώνα» πρόβαλε ως αίτημα την παροχή οικονομικής βοήθειας από την πολιτεία, προκειμένου να καλυφθούν οι

¹⁰³ Εφ. Ακρόπολις, 20 Φεβρουαρίου 1932.

¹⁰⁴ Βρυχέα και Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης*, σ. 34-36.

στοιχειώδεις οικονομικές ανάγκες των φοιτητών και η μείωση των διδάκτρων. Στη συγκέντρωση της «20μελούς Επιτροπής», που έγινε στις 18 Φεβρουαρίου στο θέατρο «Αλάμπρα», πήραν μέρος περίπου 800 άτομα. Αξίζει να σημειωθεί πως η «20μελής Επιτροπή» κράτησε αρνητική στάση στον νέο οργανισμό. Συγκεκριμένα, εκ μέρους της «20μελούς Επιτροπής» ο Σ. Κλαδευτής ανέφερε ,σχετικά με τον καινούριο οργανισμό του πανεπιστημίου, πως «γίνονται καινούρια βήματα προς τη φασιστικοποίησή του» και πως εξυπηρετεί μόνο τους εύπορους φοιτητές. Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά του ίδιου πως η τρομοκρατία, που άρχισε να εφαρμόζεται στο πανεπιστήμιο, μέρα με την ημέρα εντείνεται, δηλώνοντας συγκεκριμένα ότι «ο καθηγητής Πεζόπουλος ανάγκασε το συμβούλιο της Φιλοσοφικής Σχολής να παραιτηθεί, επειδή αποτελούταν από αριστερούς».¹⁰⁵ Ο όρος «φασιστικοποίηση» χρησιμοποιείται στο απόσπασμα, προκειμένου να καταδείξει το ζήτημα των οικονομικά αδύναμων φοιτητών, δηλαδή πως ο περιορισμός της πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με τον οργανισμό του 1932 και η πρόσβαση για λίγους και όχι για όλους συνδέεται με τον αυταρχισμό. Ήδη από τα τέλη Φεβρουαρίου υπήρχε το ενδεχόμενο πραγματοποίησης απεργίας με αίτημα την μη ψήφιση του οργανισμού, η οποία ξεκίνησε την 1η Μαρτίου. Η διαδικασία περιλάμβανε την ψήφιση από τη Βουλή 8 μέρες αργότερα και την παραπομπή στη Γερουσία μέχρι τις 23 Μαρτίου, όταν έγινε νόμος του κράτους. Στις 2 Μαρτίου οι φοιτητές της Φιλοσοφικής Σχολής και οι φοιτητές του Τμήματος Μαθηματικών ξεκίνησαν απεργία για την «ακύρωση του ψηφισθέντος φασιστικού οργανισμού του πανεπιστημίου»¹⁰⁶ μαζί με τους φοιτητές του Τμήματος Φυσικής. Σύμφωνα με τον νέο οργανισμό, οι τελευταίοι απαιτούσαν τον καθορισμό τριών εξεταστικών περιόδων αντί για δύο. Εντός ολίγων ημερών, ορίστηκε η κήρυξη γενικής απεργίας των φοιτητών της Αθήνας. Οι συγκεντρώσεις ήταν δυο, και έλαβαν χώρα στις 6 Μαρτίου.¹⁰⁷

Η συγκέντρωση της «20μελούς Επιτροπής Αγώνα» έγινε στο θέατρο «Αλάμπρα», η οποία ζητούσε την ακύρωση της ψήφισης του οργανισμού, τη δωρεάν φοίτηση άπορων φοιτητών, την επαναφορά των αποβληθέντων(αριστερών φοιτητών) και την κατάπαυση της πανεπιστημιακής τρομοκρατίας, ενώ οι «Εθνικοί Παμφοιτητικοί Σύλλογοι» συγκεντρώθηκαν στο θέατρο «Κεντρικόν». Η επιτροπή των «Εθνικών Παμφοιτητικών

¹⁰⁵«Συγκέντρωση οκτακοσίων φοιτητών στην Αθήνα», εφ. *Νέος Ριζοσπάστης*, τχ.179, 19 Φεβρουαρίου 1932, σ. 2.

¹⁰⁶«Χίλιοι φοιτητές κατέβηκαν σ' απεργία ενάντια στο φασιστικό οργανισμό του Πανεπιστημίου», εφ. *Νέος Ριζοσπάστης*, τχ.185, 4 Μαρτίου 1932, σ. 2.

¹⁰⁷Βρυγέα και Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης*, σ. 36.

Συλλόγων» επισκέφθηκε τον Υπουργό Παιδείας, ωστόσο εκείνος δεν τους δέχτηκε, γιατί όπως δήλωσε «δεν ηρκέσθησαν εις τα δηλώσεις του περί ρυθμίσεως των φοιτητικών ζητημάτων και κατήλθον εις απεργίαν».¹⁰⁸ Σύμφωνα με την εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα*, «οι φοιτηταί όμως υποστήριζαν ότι ηναγκάσθησαν να κηρύξουν αποχήν εκ των μαθημάτων δια να αφαιρέσουν την πρωτοβουλίαν από τους κομμουνιστάς».¹⁰⁹ Στην παμφοιτητική συγκέντρωση που πραγματοποιήθηκε στα Προπύλαια είχε προσκληθεί και ο Γ. Παπανδρέου δηλώνοντας πως τα μέτρα ήταν ευεργετικά και δεν δικαιολογούνταν οι εκδηλώσεις διαμαρτυρίας.¹¹⁰ Ωστόσο η εφημερίδα *Νέος Ριζοσπάστης* (το διάστημα 1931-1934 η εφημερίδα *Ριζοσπάστης* κυκλοφόρησε με τον τίτλο *Νέος Ριζοσπάστης* ώστε να αντιμετωπίσει την παύση της κυκλοφορίας) αναφέρει πως ο υπουργός δεν κατόρθωσε να μιλήσει, πως υπήρξαν αποδοκμασίες κατά του οργανισμού και της κυβέρνησης και πως απειλούσε να διαλύσει με βία τη συγκέντρωση.¹¹¹ Παρά το έντονο κλίμα που επικρατούσε στο πανεπιστήμιο - ο καθηγητής Ιατρικής Κ. Μέρμηγκας κάλεσε την αστυνομία, επειδή οι απεργούντες εμπόδιζαν την παρακολούθηση των μαθημάτων, και από την πλευρά του Πρύτανη δεν φάνηκε διάθεση συμβιβασμού δηλώνοντας τελεσίδικα πως «κανένα από τα αιτήματα δεν γίνεται δεκτόν»¹¹². Εν τέλει οργανισμός ψηφίστηκε και η απεργία εξασθένισε. Φαίνεται πως υπήρξαν εσωτερικές τριβές, καθώς στις 16 Απριλίου η απεργιακή επιτροπή της «20μελούς Επιτροπής» λογοδότησε, της ασκήθηκε κριτική για τη διακοπή της απεργίας, ενώ κατηγορήθηκε για συμβιβασμό. Επίσης, κάλεσαν τους φοιτητές να συσπειρωθούν στις κομμουνιστικές ομάδες,¹¹³ η οποίες κέρδισαν τις εκλογές για τη συντακτική επιτροπή της «Φοιτητικής Συντροφιάς», η οποία αναλύθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο.¹¹⁴

Πρόκειται για άλλη μια ισχυρή κινητοποίηση των φοιτητών σε μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Παρ' όλα αυτά, αν θα επιχειρούσε κάποιος να συγκρίνει την παραπάνω κινητοποίηση με την απεργία για τα δίδακτρα του 1927, σαφώς τα πράγματα είναι διαφορετικά. Μπορούμε να διαπιστώσουμε πως στην κινητοποίηση του 1932, η Σύγκλητος δεν άφησε περιθώρια συμβιβασμού. Επιπλέον ο οργανισμός του 1932, ως θεμελιωμένος ήδη νόμος του κράτους, δύσκολα θα καταργούταν. Επιπρόσθετα οι εσωτερικές τριβές

¹⁰⁸Στο ίδιο, σ.36-37.

¹⁰⁹Εφ. *Ελεύθερον Βήμα*, τχ. 3556, 9 Μαρτίου 1932.

¹¹⁰Στο ίδιο, τχ. 3552, 5 Μαρτίου 1932.

¹¹¹Βρυγέα και Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης*, σ.37.

¹¹²Εφ. *Ελεύθερον Βήμα*, τχ. 3556, 9 Μαρτίου 1932.

¹¹³«Η χτεσινή συγκέντρωση των φοιτητών», *Νέος Ριζοσπάστης*, τχ. 228, 17 Απριλίου 1932.

¹¹⁴Βρυγέα και Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης*, σ. 37.

μεταξύ των φοιτητικών παρατάξεων δεν συνέβαλαν στη δημιουργία ενός ισχυρού οργανωτικού πλαισίου.

Στη συνέχεια, θα επιχειρηθεί μια αποτίμηση του οργανισμού του 1932 και των συνεπειών του, ενώ θα αναφερθούν οι πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις των επόμενων ετών, οι οποίες θα διαμορφώσουν το πλαίσιο για αλλαγές και νέες μεταρρυθμίσεις στον χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Κεφάλαιο 3^ο(1933-1937)

3.1. Η αποτίμηση του οργανισμού του 1932 και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μέχρι τη δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά

Η τελευταία περίοδος των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων του Μεσοπολέμου αφορούσε τη δεκαετία του 1930. Οι αρχές του 1930 και συγκεκριμένα η περίοδος μετά την ψήφιση του οργανισμού του 1932, ήταν μια περίοδος πολιτικών αλλαγών, η οποία επηρέασε και τα θέματα που αφορούσαν την παιδεία. Η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου θα μπορούσε να πει κανείς πως αποτελεί μια τομή της δεκαετίας αυτής. Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο της πολιτικής του καθεστώτος ήταν οι διώξεις και η προσπάθεια καταστολής του κομμουνισμού, κάτι το οποίο επικράτησε και στο πανεπιστήμιο.

Το 1933, ένα χρόνο μετά την ψήφιση του οργανισμού, η κυβέρνηση του Παναγή Τσαλδάρη κατήργησε με διάταγμα τον θεσμό του Κυβερνητικού Επιτρόπου.¹¹⁵ Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός πως στην κυβέρνηση της «Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως» συμμετείχε και ο Ιωάννης Μεταξάς.¹¹⁶ Και στις δυο κυβερνήσεις, όμως, στελέχη του κόμματος των «Ελευθεροφρόνων» του Ιωάννη Μεταξά, είχαν αναλάβει το Υπουργείο Παιδείας. Επιπλέον, η οικουμενική κυβέρνηση φαίνεται πως είχε θέσει το πλαίσιο της σύνδεσης της παιδείας με την οικονομία και τη γεωργία. Συγκεκριμένα ο Αλ. Παπαναστασίου ήταν Υπουργός Γεωργίας και ο Θεολόγος Νικολούδης ήταν Υπουργός Παιδείας¹¹⁷. Φαίνεται πως πρόκειται για μια προσέγγιση που δεν ξέφευγε από τον κλασικισμό των προηγούμενων περιόδων, ωστόσο επεδίωκε την προώθηση της γεωργίας, μέσω των γεωργικών ημιγυμνασίων και γυμνασίων, και την ανάπτυξη της βιομηχανίας.¹¹⁸

Επιπλέον, ήδη από το 1927 είχε επέλθει η διάσπαση του «Εκπαιδευτικού Ομίλου», ενός σωματείου το οποίο αποτελούνταν από καθηγητές, λογοτέχνες κ.α. Μετά τη διάσπαση του «Εκπαιδευτικού Ομίλου» διαμορφώθηκαν δύο ομάδες: Η μια με επικεφαλής τον Δ. Γληνό υποστήριζε ότι η εκπαίδευση δεν μπορεί να αποκοπεί από τις γενικότερες πολιτικές, οικονομικές, και κοινωνικές εξελίξεις, ενώ η άλλη με επικεφαλής τον Αλέξανδρο Δελμούζο δεχόταν πως το εκπαιδευτικό πρόβλημα ήταν υπερταξικό. Οι ίδιες τάσεις

¹¹⁵ Σιμενή, Δούκας και Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις 1911-1982», τμ. 2, σ. 533.

¹¹⁶ Ευαγγελία Καλεράντε, «Η εκπαιδευτική πολιτική της περιόδου της δικτατορίας 1936-1940», στο: Σήφης Μπουζάκης (Επιμ.), *Πανόραμα Ιστορίας της εκπαίδευσης*, Gutenberg- Γιώργος και Κώστας Δαρδανός, Αθήνα 2011, σ. 184.

¹¹⁷ Στο ίδιο.

¹¹⁸ Στο ίδιο.

διάσπασης ίσχυσαν και για τη «Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος», η οποία διαλύθηκε μετά από τη διαπίστωση 12 μελών αντιπροσώπων των συλλόγων πως η «Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος» στρεφόταν προς τον κομμουνισμό. Είχαν μάλιστα σκοπό να συγκροτήσουν μια εθνική διδασκαλική οργάνωση με βάσεις «εγκρινόμενες από το λαό και τις εθνικές παραδόσεις».¹¹⁹ Αυτή η τάση φαίνεται πως αντικατοπτρίζει όλο τον κύκλο των διανοουμένων εκείνη την περίοδο ως προς τον τομέα της εκπαίδευσης, ο οποίος επαναπροσδιοριζόταν, μέσα από τις αλλαγές που επιχειρούνταν.

Το 1933, η κυβέρνηση της «Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως» υιοθετεί πιο συντηρητικές θέσεις από εκείνες των προηγούμενων κυβερνήσεων. Ειδικότερα, αντιτάχθηκε στις μεταρρυθμίσεις που προηγήθηκαν από την κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου. Φαίνεται πως υπήρξε μια προσπάθεια άμυνας της κυβέρνησης έναντι της «κομμουνιστικής απειλής». Πάντως, αξίζει να σημειωθεί πως και η κυβέρνηση του Π. Τσαλδάρη διαμόρφωσε πρόσφορο έδαφος για τον Ιωάννη Μεταξά, αφού οι κοινοβουλευτικές πρακτικές υποβαθμίστηκαν. Απομονώθηκε το θέμα της δημοτικής γλώσσας και φαίνεται πως έγινε μια στροφή στην αναζήτηση μιας αποσπασματικής μερικής εφαρμογής της.¹²⁰ Να σημειώσουμε πως ο Θεόδωρος Τουρκοβασίλης, μέλος του κόμματος των «Ελευθεροφρόνων», ανέλαβε το Υπουργείο Παιδείας.

Όσον αφορά τις εξελίξεις μετά τον οργανισμό του 1932, η συγκεντρωτική πολιτική της κυβέρνησης διαμόρφωσε το πλαίσιο για τις επιτροπές ελέγχου των Ανώτατων Ιδρυμάτων. Παράδειγμα αποτελεί η πρόσληψη καθηγητών από το Υπουργείο Παιδείας. Ως μια αποτίμηση του οργανισμού του 1932 φαίνεται πως μειώθηκε η παρέμβαση των καθηγητών σε θέματα άλλων εκπαιδευτικών βαθμίδων, και ιδιαίτερα των καθηγητών της Φιλοσοφικής Σχολής, οι οποίοι συχνά είχαν ισχυρή παρουσία σε διάφορα θέματα. Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η σχολή αυτή διεκδίκησε με επιτυχία το 1933 τη διαίρεσή της σε δυο τμήματα, το Τμήμα Φιλολογίας και το Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας για το επόμενο ακαδημαϊκό έτος.¹²¹ Σύμφωνα με την Ευαγγελία Καλεράντε, η προσπάθεια του κράτους για τον έλεγχο των πανεπιστημίων θα μπορούσε να συνδεθεί με τη δραστηριοποίηση της «Ένωσης των Καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών».¹²² Ο

¹¹⁹ Στο ίδιο, σ. 185.

¹²⁰ Στο ίδιο, σ. 185-186.

¹²¹ Βαγγέλης Καραμανολάκης, *Η συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932)*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2006, σ. 365.

¹²² Καλεράντε, *Η εκπαιδευτική πολιτική*, σ. 195.

έλεγχος όμως εντάθηκε, με αποκορύφωμα την περίοδο της δικτατορίας Μεταξά και την επιβολή κατασταλτικών μέτρων. Επιπλέον, το δίπολο συντηρητικών και φιλελευθέρων σε συνδυασμό με το βίαιο πολιτικό κλίμα αποτέλεσε παράγοντα στις απολύσεις των αντιφρονούντων καθηγητών και κατ' επέκταση και της επιλογής των καθηγητών στο πανεπιστήμιο.¹²³ Θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς ότι ο οργανισμός του 1932, πράγματι προώθησε τους νέους επιστήμονες, αν κρίνουμε από τις προσλήψεις στην ανώτατη εκπαίδευση. Αργότερα, το μεταξικό καθεστώς θα προσεγγίσει τους νέους επιστήμονες για υποστήριξη.

Οι εκκαθαρίσεις της κυβέρνησης του Π. Τσαλδάρη αφορούσαν τους βενιζελικούς καθηγητές. Συγκεκριμένα, απολύθηκαν δέκα καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών και επτά καθηγητές του Πολυτεχνείου.¹²⁴ Η κυβέρνηση του Γ. Κονδύλη, μετά το κίνημα της 10ης Οκτωβρίου 1935, συνεχίζοντας τις εκκαθαρίσεις, προσπάθησε, ανεπιτυχώς, να ελέγξει τον αριθμό των εδρών. Ένα μήνα αργότερα, την περίοδο της παλινόρθωσης της μοναρχίας, ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Κωνσταντίνο Δεμερτζή. Στην κυβέρνηση αυτή ο Δημήτριος Μπαλάνος, καθηγητής Θεολογίας, τέθηκε ως Υπουργός Παιδείας, αναλαμβάνοντας συγχρόνως και την ενεργοποίηση του οργανισμού του 1932. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι καθηγητές που είχαν απολυθεί επαναπροσελήφθησαν.¹²⁵

Η εθνική διαπαιδαγώγηση, καθώς και η αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με το πανεπιστήμιο. Η κομμουνιστική ιδεολογία σε όλη τη δεκαετία του 1930 φάνταζε ως η «απειλή» που έπρεπε να αντιμετωπιστεί, ειδικότερα μετά την ψήφιση του «Ιδιωνύμου» το 1929, το οποίο έδωσε το έναυσμα για ακόμη ισχυρότερη αντικομμουνιστική εκστρατεία. Οι διώξεις των αριστερών φοιτητών αποτελούσαν ένα φαινόμενο της δεκαετίας του 1930, ειδικότερα κατά τη δικτατορία Μεταξά.¹²⁶ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Δ. Γληνός, ο Κ. Βάρναλης και πολλοί άλλοι θα εκτοπιστούν από τη δικτατορία του Γ. Κονδύλη στον Αη Στράτη, στον οποίο ο πρώτος θα παραμείνει μέχρι τον Ιανουάριο του 1936.¹²⁷

¹²³ Α.Ν. 1430/19-22 Οκτωβρίου 1938 «Περί αντικαταστάσεως, τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Ν. 5343 Περί Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών», Φ.Ε.Κ. 394, Α. Ν. 2334/13-18 Μαΐου 1939 «Περί υπαγωγής του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου εις την αρμοδιότητα του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας», Φ. Ε. Κ. 153, στο ίδιο, σ. 195-196.

¹²⁵ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 175.

¹²⁶ Στο ίδιο, σ. 34.

¹²⁷ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση*, Gutenberg, Αθήνα 1991, σ. 90.

Το 1936, πριν την επιβολή της δικτατορίας, συνήλθε το Α΄ Πανελλήνιο Φοιτητικό Συνέδριο. Η «Ένωση Προοδευτικών Οργανώσεων Φοιτητών Σπουδαστών»(ΕΠΟΦΣ), η οποία αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από οργανώσεις που συνδέονταν με την Αριστερά, ανέλαβε τη διεξαγωγή του. Στις 24 Απριλίου κυκλοφόρησε η προκήρυξη της διοργάνωσης του συνεδρίου, ενώ είχε καθοριστεί πως το συνέδριο θα ξεκινούσε το δεύτερο δεκαήμερο του Μαΐου.¹²⁸ Οι προσκλήσεις συμμετοχής και εκλογής 200 συνέδρων στάλθηκαν σε όλα τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Συγκεκριμένα 165 εκπρόσωποι εκλεγμένοι από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και άλλα Ανώτατα Ιδρύματα συμμετείχαν στο συνέδριο. Ενδιαφέρον προκαλεί η απουσία του «Εθνικού Παμφοιτητικού Συλλόγου», ο οποίος φαίνεται να μην συμφωνούσε με τη διεξαγωγή του συνεδρίου. Κατηγορήθηκε μάλιστα για τη χρήση βίαιων μέσων, που είχαν ως στόχο την ακύρωση της διεξαγωγής του συνεδρίου. Όταν ο Υπουργός Εσωτερικών Θεόδωρος Σκυλακάκης, απαγόρευσε τη διεξαγωγή του συνεδρίου για λόγους «δημοσίας τάξεως»¹²⁹, το συνέδριο άρχισε τις εργασίες του μετά από ημερήσια διάταξη στις 24 Μαΐου στην μεγάλη αίθουσα της Νομικής στην οδό Σίνα (αρχικά το συνέδριο θα διεξαγόταν στον κινηματογράφο «Ιρις»)¹³⁰. Επειδή από την πρώτη μέρα οι Πρυτανικές Αρχές αποφάσισαν ότι το συνέδριο δεν μπορούσε να διεξαχθεί μέσα στο πανεπιστήμιο, με την κατηγορία πως υποστήριζε φανερά την Αριστερά, αποφασίστηκε να συνεχιστεί σε μια ταβέρνα.¹³¹ Σύμφωνα όμως με τον Άλκη Ρήγο, οι εργασίες του συνεδρίου συνεχίστηκαν για τρεις ημέρες στο καφενείο «Σάριζα» στη συμβολή των οδών Ναυαρίνου και Χαριλάου Τρικούπη.¹³² Οι αποφάσεις του συνεδρίου περιλάμβαναν την έκδοση ψηφισμάτων, τα οποία εμπεριείχαν ορισμένα αιτήματα, όπως την αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης, την καθιέρωση της δημοτικής, την υποχρεωτική διδασκαλία ξένων γλωσσών, την οργάνωση των φροντιστηρίων, την αύξηση των εδρών διδασκαλίας, την κατάργηση τμηματικών εξετάσεων και την ίδρυση Γραφείου Τύπου για την έκδοση συγγραμμάτων.¹³³

Τα θέματα του συνεδρίου αφορούσαν τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για την αρτιότερη επιστημονική κατάρτιση των φοιτητών, την οργάνωση της φοιτητικής ζωής και

¹²⁸Εφ. «Ο Ανεξάρτητος», 28 Απριλίου 1936, στο Βρυχέα και Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης*, σ. 39.

¹²⁹Εφ. «Ο Ανεξάρτητος» 25 Μαΐου 1928, στο ίδιο, σ. 39.

¹³⁰ Άλκης Ρήγος, «Μάιος 1936: Α΄ Παμφοιτητικό Συνέδριο», εφ. *Η Αυγή*, 18 Σεπτεμβρίου 2015[[http://www.avgi.gr\(15/5/2019\)](http://www.avgi.gr(15/5/2019))].

¹³¹Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 202.

¹³²Ρήγος, «Μάιος 1936: Α΄ Παμφοιτητικό Συνέδριο».

¹³³Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 202-203 · «Το χτεσινό φοιτητικό συνέδριο», εφ. *Ριζοσπάστης*, τχ. 654, 25 Μαΐου 1936, σ. 1-3.

κυρίως για τα οικονομικά μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν προς τη διευκόλυνση των φοιτητών.¹³⁴ Ο καθηγητής Χ. Θεοδωρίδης μάλιστα, κατά το χαιρετισμό του στη Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης, ανέφερε σχετικά με τον περιορισμό του αριθμού των σπουδαστών, ότι «η πολιτεία δεν έχει δικαίωμα να καταπνίξει τον πόθο των νέων προς σπουδήν» και πως ήταν απαραίτητη η ενιαία πανεπιστημιακή πολιτική μέσω της συγκρότησης ενός συμβουλίου για την ανώτατη εκπαίδευση από το υπουργείο «παρά την αστάθειαν των πολιτικών μας πραγμάτων».¹³⁵

3.2. Το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου

Στις 4 Αυγούστου 1936 ο Ιωάννης Μεταξάς κατήργησε τον κοινοβουλευτισμό και επέβαλε δικτατορία, η οποία παρέμεινε μέχρι την κατάληψη της χώρας από τους Γερμανούς τον Απρίλιο του 1941, τρεις μήνες μετά τον θάνατο του Μεταξά. Ο Μεταξάς διετέλεσε πρωθυπουργός από τις 13 Απριλίου του 1936 έως τις 29 Ιανουαρίου του 1941.

Αξίζει να αναφέρουμε τον ιδεολογικό προσανατολισμό του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, προκειμένου να γίνουν πιο κατανοητές οι εξελίξεις που θα αναλυθούν στη συνέχεια. Το καθεστώς θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως δεξιό αυταρχικό και ως εθνικιστικό. Ωστόσο, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί φασιστικό. Σε αντίθεση με τη φασιστική Ιταλία και τη ναζιστική Γερμανία, η δικτατορία του Μεταξά δεν απέκτησε ευρεία λαϊκή βάση. Μια προσπάθεια να αναγνωριστεί η δικτατορία Μεταξά ως λαϊκά αποδεκτή, αλλά και να εμφυσησει την ιδεολογία της στους νέους, ήταν η ίδρυση της «Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας».

Κύριο γνώρισμα της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου ήταν ο σφοδρός αντικομμουνισμός. Εξάλλου, η επιβολή της δικαιολογήθηκε από την υποτιθέμενη την «κομμουνιστική απειλή».¹³⁶ Είναι σημαντικό να αναφερθούν οι ενέργειες του καθεστώτος όσον αφορά τη δίωξη του κομμουνισμού, προκειμένου να γίνουν πιο κατανοητές οι φοιτητικές αντιδράσεις που θα αναλυθούν στη συνέχεια. Ο Μεταξάς ως φανατικός αντικομμουνιστής, είχε συσπειρώσει γύρω του μερικούς από τους πιο ακραίους αντικομμουνιστές, όπως τους Κωνσταντίνο Μανιαδάκη και Θεόδωρο Σκυλακάκη,

¹³⁴Εφ. «Ο Ανεξάρτητος», 28 Απριλίου 1936 στο Βρυχέα και Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης*, σ. 39.

¹³⁵Εφ. *Ελεύθερον Βήμα*, τχ. 4991, 25 Μαΐου 1936.

¹³⁶Ιωάννης Κολιόπουλος, «Η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου, το καθεστώς και οι φορείς του», στο συλλ. τόμο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τμ. 15, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, σ. 389.

απότακτους ταγματάρχες του 1923, τον Κώστα Κοτζιά, τον Ιωάννη Διάκο και άλλους. Επιπλέον, η δικτατορία είχε στείλει ορισμένα στελέχη της Ασφάλειας (μεταξύ άλλων τον Σπύρο Παξινό) στη Γκεστάπο της ναζιστικής Γερμανίας για εκπαίδευση στη δίωξη και αντιμετώπιση του κομμουνισμού. Το καθεστώς ενίσχυσε τον αντικομμουνιστικό του χαρακτήρα με νέους νόμους, όπως τον νόμο 117/1936 «Περί μέτρων προς καταπολέμηση του Κομμουνισμού» και τον Αναγκαστικό Νόμο 375/1936 «Περί τιμωρίας των εγκλημάτων κατασκοπείας και των εγκληματικών ενεργειών των απειλουσών την εξωτερικήν ασφάλειαν της χώρας». Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υφυπουργείου Ασφαλείας 47.000 κομμουνιστές υπέβαλαν «δηλώσεις μετανοίας και αποκήρυξης του κομμουνισμού» μέχρι το 1940, ενώ οι συλληφθέντες ανέρχονταν σε περίπου 50.000.¹³⁷ Το καθεστώς προχώρησε ακόμη σε διώξεις και μη κομμουνιστών πολιτών, συνδικαλιστών, πολιτικών αντιπάλων του και διαφωνούντων, προχωρώντας συχνά στο μέτρο της εκτόπισης σε νησιά του Αιγαίου, κάνοντας χρήση του νόμου του 1929 «Περί Ιδιονύμου Αδικήματος», αλλά και του νόμου 117/1936 που το ίδιο είχε θεσπίσει.¹³⁸ Οι διώξεις πήραν τεράστιες διαστάσεις, αφού συνδικαλιστές, εκπαιδευτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι απολύθηκαν και διώχθηκαν. Καλλιεργήθηκε το πνεύμα της καταδόσεως υπόπτων και καθιερώθηκε το «Πιστοποιητικό Κοινωνικών Φρονημάτων» για την πρόσληψη σε δημόσιες υπηρεσίες και για την είσοδο σε στρατιωτικές Σχολές.¹³⁹

3.3. Δικτατορία Μεταξά και εκπαίδευση

Ο Υπουργός Παιδείας Κωνσταντίνος Γεωργακόπουλος, το 1937 κατηγόρησε τους μεταρρυθμιστές των προηγούμενων ετών ότι «προσπάθησαν να υπονομεύσουν την θρησκείαν, την πατρίδα και την οικογένειαν»¹⁴⁰, ενώ αργότερα ο ίδιος ο Μεταξάς δήλωσε πως «δεν επιτρέπω από κανένα- και παρακαλώ να το γνωρίσετε εις όλους τους υφισταμένους σας- καμμίαν υπόκωφον αντίστασιν εις τα θελήσεις μου καθ' οιονδήποτε τρόπον εκδηλουμένην»¹⁴¹ και προχώρησε σε αναστολή των άρθρων του Συντάγματος που κατοχυρώνουν τις ανθρώπινες ελευθερίες, σε κατάργηση του συνδικαλισμού και στην

¹³⁷ Στο ίδιο, σ. 389

¹³⁸ Στο ίδιο, σ. 388-389.

¹³⁹ Στο ίδιο, σ. 389.

¹⁴⁰ Απόσπασμα από την εγκύκλιο του Υπουργού Παιδείας Γεωργακόπουλο, «επί τη ευκαιρία της ενάρξεως του σχολικού έτους», 17 Οκτωβρίου 1937, όπως παρατίθεται στο Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τμ. 2, σ. 184.

¹⁴¹ Απόσπασμα δηλώσεων Ι. Μεταξά, όπως παρατίθεται στο ίδιο, σ. 189-190.

ίδρυση της «Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας», μιας αποκλειστικά φιλοκυβερνητικής οργάνωσης.¹⁴²

Ορισμένες διατάξεις του νόμου 5343/1932 «Περί Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών», ακυρώθηκαν με τον Αναγκαστικό Νόμο 1430/1938 της 4^{ης} Αυγούστου. Η αλλαγή στον οργανισμό του 1932 περιλάμβανε την επαναφορά του θεσμού του κυβερνητικού επιτρόπου. Επίσης, υπήρξε αλλαγή στη διάταξη της μετάκλησης των καθηγητών από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, η οποία δεν είχε συμπεριληφθεί στο τελικό κείμενο του νόμου 5343/1932. Με τον νόμο αυτό το πανεπιστήμιο μεταβιβάστηκε πλήρως στην κρατική βούληση. Για παράδειγμα, οι διορισμοί του διδακτικού προσωπικού γίνονταν απευθείας. Επιπρόσθετα περιορίστηκαν σημαντικά οι φοιτητικές ελευθερίες¹⁴³ (ο νόμος του Γ. Παπανδρέου επανήλθε σε ισχύ στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής με το νομοθετικό διάταγμα 917/1942¹⁴⁴). Ο υπουργός μπορούσε να καθορίζει το περιεχόμενο των τακτικών εδρών, οι οποίες θα ιδρύονταν χωρίς την έγκριση των σχολών. Το ίδιο ίσχυε και για το διορισμό των επικουρικών, τακτικών ή έκτακτων καθηγητών ή υφηγητών, ο οποίος θα γινόταν με γνώμονα την κρίση του Υπουργού, όποτε υφίστατο λόγος επιβολής διδασκαλίας κάποιου κλάδου μαθημάτων. Επιπλέον, ο Αναγκαστικός Νόμος περιλάμβανε την κατάργηση των εκτάκτων αυτοτελών εδρών, ενώ οι επί τηθεία διορισμένοι καθηγητές θα ονομάζονταν έκτακτοι και θα ψήφιζαν στις συνεδριάσεις της σχολής. Επίσης οι επιμελητές θα είχαν τη δυνατότητα διορισμού στα σπουδαστήρια και οι βοηθοί θα είχαν την ίδια δυνατότητα μετά από διαγωνισμό.¹⁴⁵

Ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών Γρηγόριος Παπαμιχαήλ, στην ομιλία του στους πρωτοετείς φοιτητές το 1936 κάνει λόγο για μια αποστολή των φοιτητών, η οποία σχετίζεται άμεσα με το έθνος, σε μια εποχή «παρακμής». Φαίνεται μέσα από τα λεγόμενά του πως το πανεπιστήμιο έδινε τη δυνατότητα διαμόρφωσης ιδεολογίας και χαρακτήρων στο νεανικό πληθυσμό, σημειώνοντας πως αυτός ο νεανικός πληθυσμός θα έπρεπε να υποστηρίζει τα εθνικά συμφέροντα.¹⁴⁶ Ο λόγος του Πρύτανη ενέχει μια προσπάθεια ανάδειξης των παραδόσεων και του έθνους, συχνό φαινόμενο αυτής της περιόδου. Σύμφωνα με τον Πολύκαρπο Καραμούζη, η επαναφορά στο ένδοξο παρελθόν αποτελούσε

¹⁴² Μουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση*, σ. 89-90.

¹⁴³ Παπαδάκης, *Η παλίμψηστη εξουσία*, σ. 297-298.

¹⁴⁴ Σιμενή, Δούκας και Μπουζάκης, «Μεταρρυθμίσεις 1911-1982», τμ. 2, σ. 533.

¹⁴⁵ Βρυχέα και Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης*, σ. 41.

¹⁴⁶ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ, *Προσφώνησις του Πρυτάνεως του Πανεπιστημίου προς του Πρωτοετείς Φοιτητάς κατά την Τελετήν της Επισήμου Δεξιώσεως αυτών εν τω Πανεπιστημίω, τη 10^η Δεκεμβρίου 1936 Έτους*, Πανεπιστήμιον Αθηνών, Αθήνα 1936, σ. 6-7.

«ένα εθνικό ιδεολογικό εχέγγυο ης άρχουσας τάξης και φυσικά του Πανεπιστημίου ενάντια στις “ νέες ” ιδεολογίες, οι οποίες θα χρεωθούν την πνευματική και ηθική κατάπτωση του έθνους».¹⁴⁷ Επιχειρείται δηλαδή, μια σύνδεση μεταξύ της εθνικής ιδέας και της θρησκείας, προφανώς για να ενισχύσει την εθνική ταυτότητα ενάντια στις ιδεολογίες που ενδεχομένως την απειλούσαν.

Ο Νικόλαος Εξαρχόπουλος, καθηγητής Παιδαγωγικής και Πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών για τα έτη 1934-1935 στην έκθεση πεπραγμένων του υποστηρίζει τα μέτρα για την καταπολέμηση του κομμουνισμού. Επισημαίνει πως «Όσον αφορά τούς μη φοιτητάς, κατεβλήθη φροντίς. Όπως κατά το δυνατόν αποκλείεται η είσοδος αυτών εις το Πανεπιστήμιον. Τα μέτρα δε τα ληφθέντα κατά των παρεκτρεπομένων φοιτητών, συνίσταται εις διαφωτισμόν αυτών και τόνωσιν του φρονήματος αυτών, εν τέλει δε εις τιμωρίαν εκείνων, οίτινες ηθελον δειχθή αδιόρθωτοι... Διά των νέων διατάξεων διατυπούνται σαφώς αι περιπτώσεις, κατά τας οποίας είναι δυνατόν να διωχθή πειθαρχικώς ο επιδιώκων την εφαρμογήν ιδεών, τεινουσών εις τήν βιαίαν ανατροπήν του κοινωνικού καθεστώτος, και καθιερούται η ποινή της οριστικής αποβολής, ως συνεπείας της υπό του ποινικού δικαστηρίου καταδίκης φοιτητού επί τίνι των κατά της ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος προβλεπομένων υπό της κειμένης νομοθεσίας αδικημάτων. Επαναλαμβάνομεν όμως, ότι τόν κίνδυνον, τόν οποίον διατρέχει το όλον Κράτος ημών εκ της ασκουμένης κομμουνιστικής προπαγάνδας εν τω Πανεπιστήμιω, ώφειλον οι αρμόδιοι να λάβωσι σοβαρώτατα υπ' όψιν καί νά αντιμετωπίσωσι διά δραστηκωτάτων μέτρων»¹⁴⁸. Από τα παραπάνω μπορεί να συμπεράνει κανείς πως η δίωξη του κομμουνισμού αφορούσε σε μεγάλο βαθμό το πανεπιστήμιο. Συγκεκριμένα ο Πρύτανης επισημαίνει την ποινή της διαρκούς αποβολής, σε περίπτωση που κάποιος φοιτητής εμπλακεί με τον κομμουνισμό. Τονίζει επίσης, ότι η κάμψη του κομμουνισμού είναι ένα θέμα, το οποίο δεν αφορά μόνο το πανεπιστήμιο, αλλά και το κράτος. Σε αρκετές περιπτώσεις οι φοιτητές πρώτα συλλαμβάνονταν και μετά παραπέμπονταν στο Πειθαρχικό Συμβούλιο. Από το λόγο του Ν. Εξαρχόπουλου μπορούμε να διαπιστώσουμε πως ο Πρύτανης προσπαθεί να «προειδοποιήσει» τους φοιτητές για τις κυρώσεις της πιθανής εμπλοκής τους με τον κομμουνισμό, και με αυτόν τον τρόπο να τους αποτρέψει. Συνεπώς, το κλίμα

¹⁴⁷ Πολύκαρπος Καραμούζης, «Πανεπιστήμιο και Ιδεολογία», στο Σήφης Μουζάκης (Επιμ.), *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2008, σ. 121.

¹⁴⁸ Νικόλαος Εξαρχόπουλος, *Έκθεσις πεπραγμένων κατά το Πανεπιστημιακόν έτος 1934-1935*, Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, Αθήνα 1936, σ. 25.

αντικομμουνισμού καλλιεργούταν όχι μόνο από το καθεστώς αλλά και από τη διοίκηση του πανεπιστημίου, ιδιαίτερα από τη συντηρητική διοίκηση του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ο Ιωάννης Μεταξάς την περίοδο διακυβέρνησής του, εφάρμοσε ορισμένες μεταρρυθμίσεις που αφορούσαν τη μέση εκπαίδευση. Μια από αυτές ήταν ο νόμος Α.Ν. 770/1937. Όσον αφορά το οκταετές γυμνάσιο είναι το μόνο που δίνει τη δυνατότητα εισαγωγής στο πανεπιστήμιο. Στόχος ήταν η μείωση των αποφοίτων του γυμνασίου και του πανεπιστημίου.¹⁴⁹ Προκειμένου να γίνει πιο κατανοητή η εκπαιδευτική πολιτική της δικτατορίας και η προσπάθεια περιορισμού των αποφοίτων, αξίζει να αναφερθεί η δεύτερη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η οποία έγινε το 1939. Σε αυτή τη μεταρρύθμιση διαφοροποιούνται οι δυο τύποι σχολείων μέσης εκπαίδευσης, το γυμνάσιο και το Αστικό Σχολείο. Το καθεστώς προσπάθησε να εφαρμόσει ένα πιο αυστηρό εξεταστικό σύστημα. Προέβλεπε για τους απόφοιτους γυμνασίου, βάσει εξετάσεων, τη δυνατότητα παρακολούθησης των τάξεων του διετούς λυκείου, το οποίο θα αποτελούσε μια προπαρασκευαστική διαδικασία για την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο. Όσοι δεν θα είχαν επιτύχει στις εξετάσεις για το γυμνάσιο είχαν τη διέξοδο του Αστικού Σχολείου, ενός επαγγελματικού σχολείου με τέσσερις κατευθύνσεις, την Γεωργική, την Εμπορική, τη Βιομηχανική και την Οικοκυρική. Προφανώς να απευθυνόταν σε οικονομικά ασθενέστερα στρώματα, αφού πέρα από τις εξετάσεις προβλέπονταν εκπαιδευτικά τέλη.¹⁵⁰

Πριν τη δικτατορία είχαν ήδη τεθεί οι βάσεις για ένα σύστημα ελέγχου των πανεπιστημίων. Ωστόσο το καθεστώς θα αυξήσει τον έλεγχο αυτόν, εντάσσοντας στο πανεπιστήμιο προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα. Θα εφαρμοστεί η πρακτική της μη νόμιμης επιλογής και απόλυσης των καθηγητών, με τη μορφή της ανανέωσης του προσωπικού των Ανώτατων Ιδρυμάτων. Πιο αναλυτικά, θα εφαρμοστεί η μείωση του ορίου ηλικίας για τη συνταξιοδότηση και ο έλεγχος των προσλήψεων των νέων καθηγητών.¹⁵¹

Το καθεστώς φαίνεται πως προσπάθησε να διαμορφώσει το εκπαιδευτικό σύστημα με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτρέψει τις κινητοποιήσεις των καθηγητών και να τους εμποδίσει να εκφράσουν τα αιτήματά τους. Η διάκριση σχολών ευνόησε τον έλεγχο του

¹⁴⁹Καλεράντε, *Η εκπαιδευτική πολιτική*, σ. 190.

¹⁵⁰Στο ίδιο, σ. 190-191.

¹⁵¹ Α.Ν. 1430/19-22 Οκτωβρίου 1938 «Περί αντικαταστάσεως τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Ν. 5343 Περί Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών Φ.Ε.Κ. 394. Α.Ν. 2334/13-18 Μαΐου 1939 «Περί υπαγωγής του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου εις την αρμοδιότητα του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, Φ.Ε.Κ. 153, στο ίδιο, σ. 195.

πανεπιστημίου από το καθεστώς. Η εκπαιδευτική ενότητα της στοιχειώδους και της μέσης εκπαίδευσης αποδεσμεύτηκε από την ανώτατη.¹⁵² Συγκεκριμένα σχετικά με τις εισιτήριες εξετάσεις, προβλεπόταν πως οι υποψήφιοι κάθε σχολής θα έδιναν εξετάσεις ενώπιον επιτροπής, η οποία θα αποτελούνταν από τρεις με τέσσερις τακτικούς ή έκτακτους καθηγητές της Θεολογικής, της Φιλοσοφικής και της Φυσικομαθηματικής Σχολής, οι οποίοι θα ορίζονταν από τον Πρύτανη. Ωστόσο, το 1938 άλλαξε η διαδικασία των εξετάσεων. Ειδικότερα η εξέταση των υποψηφίων θα διενεργούνταν από μια επιτροπή, η οποία θα απαρτιζόταν από το Γενικό Επιθεωρητή ως πρόεδρο, από δυο πρωτοβάθμιους φιλόλογους καθηγητές και από έναν μαθηματικό και έναν φυσικό. Οι εξετάσεις θα διεξάγονταν στις έδρες των Γενικών Επιθεωρητών Μέσης Εκπαίδευσης. Τα θέματα θα εκπονούνταν από το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, στο οποίο θα συμμετείχε και ένας καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής και ένας της Φυσικομαθηματικής Σχολής αντίστοιχα. Τα γραπτά θα βαθμολογούνταν πρώτα από την επιτροπή, και στη συνέχεια από καθηγητές του πανεπιστημίου. Το 1939 το ΑΣΕ είχε την αποκλειστική ευθύνη των θεμάτων, ενώ στην κλήρωση παρευρισκόταν ο διευθυντής της ανώτατης εκπαίδευσης. Από τα παραπάνω μπορεί να διαπιστώσει κανείς την προσπάθεια υποβάθμισης των καθηγητών της ανώτατης εκπαίδευσης από το καθεστώς.¹⁵³ Οι καθηγητές αυτοί θα στελεχώσουν τις επιτροπές έγκρισης βιβλίων και την ανάθεση συγκεκριμένου συμπληρωματικού έργου, ενώ η διαδικασία επιλογής φοιτητών θα εξαρτιόταν από τους καθηγητές της μέσης εκπαίδευσης.¹⁵⁴

3.4. Οι φοιτητές κατά την περίοδο της δικτατορίας Μεταξά

Οι διώξεις των κομμουνιστών εντάθηκαν κατά την περίοδο της δικτατορίας Μεταξά. Οι εφημερίδες που θα μπορούσαν να αναφέρουν ενέργειες εναντίον του καθεστώτος, όπως λόγου χάρη, ο *Ριζοσπάστης*, ήταν κλειστές. Ωστόσο, σε ό,τι αφορά τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις δεν έχει καταγραφεί κάποια αντίδραση των φοιτητών. Η αντίδραση και η κινητοποίηση των φοιτητών αφορούσε την υπεράσπιση των κομμουνιστικών ιδεών και την εναντίωση τους στις προσπάθειες κάμψης αυτών των ιδεών

¹⁵²Στο ίδιο, σ. 196.

¹⁵³Στο ίδιο, σ. 196-197 και «συνεδρία 17^η, 9 Φεβρουαρίου 1937», στο *Πρακτικά Συγκλήτου 1936-1937*, τμ. 48, Ιστορικό Αρχείο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα.

¹⁵⁴Καλεράντε, *Η εκπαιδευτική πολιτική*, σ. 196-197.

από τις κυβερνήσεις και το καθεστώς. Τέτοιες ενέργειες είχαν ξεκινήσει ήδη από τη δεκαετία του 1920, εντάθηκαν την δεκαετία του 1930 και κορυφώθηκαν κατά τη δικτατορία Μεταξά. Σύμφωνα με τη μελέτη των αρχείων του Πειθαρχικού Συμβουλίου του Πανεπιστημίου Αθηνών, οι ποινές περιλάμβαναν είτε την απλή επίπληξη είτε την αποβολή για το τρέχον και επόμενο ακαδημαϊκό έτος είτε τη διαρκή αποβολή. Για παράδειγμα το 1934 ένας φοιτητής παραπέμφθηκε στο Πειθαρχικό Συμβούλιο, αφού συνελήφθη για συμμετοχή σε κομμουνιστική συγκέντρωση¹⁵⁵. Επιπλέον, πριν τη δικτατορία, οι κομμουνιστές φοιτητές που συλλαμβάνονταν από τη Γενική Ασφάλεια, παραπέμπονταν στο Πειθαρχικό Συμβούλιο. Επίσης, σύμφωνα πάλι με τα αρχεία του Πειθαρχικού Συμβουλίου του Πανεπιστημίου Αθηνών, ήδη από το 1933 διώκονταν οι κομμουνιστικές συγκεντρώσεις στο πανεπιστήμιο. Η συνήθης κατηγορία ήταν ότι ο φοιτητής κινείται προς «εξυπηρέτησιν της Κομμουνιστικής Προπαγάνδας» ή πως «επεδίωκε την διάδοσιν, ανάπτυξιν και εφαρμογήν ιδεών και θεωριών τεινουσών εις την ανατροπήν του κρατούντος εν τη χώρα κοινωνικού καθεστώτος» βάσει του νόμου 4229 «Περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος». Τις περισσότερες φορές οι κατηγορούμενοι οδηγούνταν στο Πειθαρχικό Συμβούλιο μετά από καταγγελία.

Η «Ένωση Προοδευτικών Οργανώσεων Φοιτητών και Σπουδαστών», σύμφωνα με τα αρχεία του Πειθαρχικού Συμβουλίου του 1936, είχε εμπλακεί στην εκτύπωση και μεταφορά προκηρύξεων από φοιτητές, ενώ σύμφωνα με το ίδιο έγγραφο, οι φοιτητές συνεργάζονταν με εξωπανεπιστημιακές οργανώσεις και διατελούσαν μέλη φοιτητικών σωματείων μη αναγνωρισμένων από την Πρυτανεία βάσει του άρθρου 128 παρ.4 του Ν. 5343 και του Ν. Δ. της 7/9/35 «Περί τροποποιήσεως κλπ.»

Η δικτατορία ανέκοψε τις φοιτητικές κινητοποιήσεις και διεκδικήσεις. Ο «Εθνικός Παμφοιτητικός Σύλλογος» συνεργάστηκε με τις Πρυτανικές Αρχές και με το καθεστώς, το οποίο πέρα από τις ανακρίσεις, προχώρησε στις διώξεις αντικαθεστωτικών φοιτητών και στη διάλυση των φοιτητικών οργανώσεων. Παρά την καταστολή αυτών των οργανώσεων, υπήρξαν εκδηλώσεις διαμαρτυρίας κυρίως από αριστερούς φοιτητές. Οι διαμαρτυρίες, όπως προαναφέρθηκε, είχαν τη μορφή προκηρύξεων, συνθημάτων σε τοίχους και διαμαρτυριών για τις απολύσεις αντικαθεστωτικών καθηγητών, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του Αλέξανδρου Σβώλου στη Νομική Σχολή και του Παναγή Λορεντζάτου στη Φιλοσοφική Σχολή. Συγκεκριμένα τον Μάρτιο του 1937 διοργανώθηκαν στην Αθήνα

¹⁵⁵ Αρχείο Πειθαρχικού Συμβουλίου 1934-1935, Ιστορικό Αρχείο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα.

εκδηλώσεις διαμαρτυρίας των φοιτητών ενάντια στην απόλυση των προοδευτικών καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, Νίκου Βέη και Κωνσταντίνου Αμάντου.¹⁵⁶

Σε συνεργασία με τις Πρυτανικές Αρχές, το δικτατορικό καθεστώς συνέβαλε στον εορτασμό της εκατονταετηρίδας του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1937. Οι ιδεολογικοί άξονες ήταν η στενή σύνδεση με την αρχαιότητα και η αναφορά στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό με τη χρήση μνημείων και της δραματουργίας, όπως η πραγματοποίηση της διδασκαλίας της Αντιγόνης από φοιτητές στο Ηρώδειο. Στην πραγματικότητα οι εορτασμοί των εκατό χρόνων από την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών ήταν η προσπάθεια προβολής και αναβάθμισης της δημόσιας εικόνας του μεταξικού καθεστώτος, προκειμένου να προβάλλει ότι υπήρξε η συναίνεση του πληθυσμού, γεγονός που δεν ίσχυε. Αξίζει να σημειωθεί, ότι στους εορτασμούς παρευρίσκονταν και σημαίνοντα πρόσωπα από το εξωτερικό. Επιπλέον μπορεί να γίνει κατανοητό πόσο συνδεδεμένα ήταν το πανεπιστήμιο και το καθεστώς, το οποίο προσπάθησε να ενσωματώσει τις ιδέες που ενστερνιζόταν για τον Γ' Ελληνικό Πολιτισμό, ένα κράμα αρχαιοελληνικών και βυζαντινών στοιχείων.¹⁵⁷

Κατά τον εορτασμό της εκατονταετηρίδας, οι φοιτητές διαμαρτυρήθηκαν έντονα. Η παρουσία μάλιστα ξένων εκπροσώπων, όπως για παράδειγμα του Γάλλου Υπουργού Παιδείας της κυβέρνησης του Λαϊκού Μετώπου Ζαν Ζε, έδωσαν την αφορμή για αντιδικτατορικές εκδηλώσεις σε όλη τη διάρκεια του εορτασμού. Οι αντιδικτατορικές κινητοποιήσεις οργανώθηκαν από την κεντρική επιτροπή της «Ομοσπονδίας Κομμουνιστικών Νεολαίων Ελλάδας», την πρώτη οργάνωση νεολαίας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος, και διήρκησαν μια εβδομάδα. Σε αυτές τις κινητοποιήσεις συμμετείχαν και φοιτητές και σπουδαστές. Στις 15 Απριλίου του 1937, ημέρα άφιξης του Ζαν Ζε στον σταθμό Λαρίσης, τον υποδέχτηκαν με αντιδικτατορικά συνθήματα, ενώ είχαν οργανώσει διαδήλωση από τον σταθμό ως τη «Μεγάλη Βρετανία», όπου θα έμενε ο Γάλλος υπουργός. Αποδοκίμασαν επίσης τον εκπρόσωπο της χιτλερικής Γερμανίας, ενώ στην εκδήλωση της «Ελληνογαλλικής Ένωσης Νέων» στον «Παρνασσό» η φοιτητική διαδήλωση διακόπηκε από την Ασφάλεια. Κατά τη διάρκεια των φοιτητικών αθλητικών αγώνων για την ίδια επέτειο στο Παναθηναϊκό Στάδιο, το «Αντιδικτατορικό Μέτωπο Νέων» μοίρασε προκηρύξεις εναντίον του μεταξικού καθεστώτος, ενώ η αναχώρηση του Ζαν Ζε συνοδεύτηκε από διαδηλώσεις φοιτητών και σπουδαστών. Τα επόμενα χρόνια, ο έλεγχος και οι διώξεις θα ενταθούν και ο φοιτητικός συνδικαλισμός θα

¹⁵⁶ Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης και Μπάρκουλα, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών*, σ. 203.

¹⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 176-177.

αποδυναμωθεί, μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά τη διάρκεια του οποίου, η Εθνική Αντίσταση(1941-1944) έδωσε μια διαφορετική διάσταση στη συμμετοχή των φοιτητών στα κοινά.¹⁵⁸

¹⁵⁸Στο ίδιο, σ. 203.

Συμπεράσματα

Ο χώρος της παιδείας αποτέλεσε ένα ζήτημα που απασχόλησε τις κυβερνήσεις της περιόδου που μελετήθηκε. Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και η αποδοχή των νέων κανονισμών δεν ήταν κάτι δεδομένο στην περίπτωση του πανεπιστημίου. Την περίοδο 1922-1937 ανεξάρτητα από τις πολιτικές εξελίξεις και τις μεταρρυθμίσεις, οι φοιτητές αντέδρασαν με στόχο την διακοπή των αλλαγών που επιχειρούνταν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ή την τροποποίηση των ήδη υπαρχόντων νόμων. Με αυτές τις προσπάθειες, οι φοιτητές κατάφεραν να διεκδικήσουν κάποια από τα δικαιώματά τους στις μεταρρυθμίσεις που επιχειρούνταν να τους επιβληθούν.

Όσον αφορά τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, λόγω της πολιτικής αστάθειας που επικρατούσε, η περίοδος 1922-1926 αποδείχθηκε ιδιαίτερος έντονη, με πολλές τροποποιήσεις ή καθυστερήσεις τις επιχειρούμενες μεταρρυθμίσεις, ακόμα και κατά την ίδρυση του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης. Ο οργανισμός 1922 επέφερε την ισχυροποίηση της θέσης των τακτικών καθηγητών, τη διεύρυνση του διδακτικού φορέα, ενώ ήταν καινοτόμος ως προς τη θέσπιση εισαγωγικών εξετάσεων και την προσπάθεια αυτονομίας του πανεπιστημίου από τον υπουργό. Οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, καθώς και οι παρεμβάσεις της Φιλοσοφικής Σχολής της Αθήνας, δεν επέτρεψαν να πραγματοποιηθεί το αρχικό σχέδιο για το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Την ίδια περίοδο το φοιτητικό σώμα γινόταν όλο και πιο ισχυρό, καθώς δημιουργήθηκαν φοιτητικές οργανώσεις, που προέβαλαν τα αιτήματα των φοιτητών και υπερασπίζονταν τη δημοτική γλώσσα.

Το 1927 η απεργία για τα δίδακτρα αποτέλεσε την πρώτη οργανωμένη φοιτητική αντίδραση. Το αποτέλεσμα της απεργίας δείχνει την ισχύ του φοιτητικού σώματος, αφού κατάφερε να πείσει με επιτυχία το πανεπιστήμιο και την κυβέρνηση, προκειμένου να ικανοποιηθούν τα αιτήματά του. Οι αντιδράσεις στον οργανισμό του 1932 εκδηλώθηκαν από τους καθηγητές, εξαιτίας του περιορισμού των εξουσιών τους, και από τους φοιτητές, γιατί θεώρησαν πως ο νέος οργανισμός απέκοπτε τους οικονομικά αδύναμους φοιτητές από το πανεπιστήμιο. Ωστόσο, ο οργανισμός είχε ήδη θεσμοθετηθεί και η Σύγκλητος δεν άφησε περιθώρια συμβιβασμού. Ο οργανισμός του 1932 θεωρείται ο πιο επιτυχημένος, γιατί διατηρήθηκε για 50 χρόνια. Επιπλέον, αναβάθμισε την υφηγεσία ως θεσμό, προώθησε τους νέους επιστήμονες και την έκδοση συγγραμμάτων και έδωσε λύση στο φοιτητικό πρόβλημα του ορίου ωρών διδασκαλίας.

Τη δεκαετία του 1930 επιχειρήθηκαν νέες μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση. Ωστόσο η περίοδος αυτή, υπό το κλίμα του σφοδρού αντικομμουνισμού, σηματοδεύτηκε από εκκαθαρίσεις και απολύσεις καθηγητών, με αποκορύφωμα την περίοδο της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά. Οι φοιτητές κατά την περίοδο της δικτατορίας, οργάνωσαν το πρώτο Πανελλήνιο Φοιτητικό Συνέδριο, εκδήλωσαν την εναντίωσή τους στο καθεστώς και στις απολύσεις των καθηγητών. Η επιθυμία του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου ήταν το πανεπιστήμιο να μεταβιβαστεί πλήρως στην κρατική βούληση, ενώ ενέταξε κατασταλτικά μέτρα, προσπάθησε να υποβαθμίσει τους καθηγητές. Οι Πρυτανικές Αρχές φαίνεται πως ήταν επίσης κατά του κομμουνισμού. Η πιο έντονη διαμαρτυρία των φοιτητών έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια του εορτασμού των εκατό χρόνων του Πανεπιστημίου Αθηνών, το 1937. Παρ' όλο που οι περιορισμοί και οι διώξεις της περιόδου δεν άφηναν περιθώρια τέτοιων ενεργειών, οι φοιτητές κατάφεραν να δείξουν τη διαφωνία τους και να προβάλουν αντίσταση στη δικτατορία, μέσω προκηρύξεων, εκδηλώσεων και διαδηλώσεως.

Με την παρούσα μελέτη πιστεύω πως έγιναν πιο σαφείς οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι οποίες αντανάκλουν τις πολιτικές επιδιώξεις και τις κοινωνικές ανάγκες της εκάστοτε κυβέρνησης. Σχετικά με την εγκαθίδρυση αυτών των μεταρρυθμίσεων, υπήρξε αποτυχία της εφαρμογής τους σε μεγάλο βαθμό είτε λόγω των βραχύβιων κυβερνήσεων είτε λόγω των αντιδράσεων, με εξαίρεση τον οργανισμό του 1932.

Το πανεπιστήμιο είχε εξέχουσα θέση στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις εξαιτίας των φοιτητών, των οποίων οι σπουδές, σύμφωνα με τις κατά καιρούς κυβερνήσεις, θα έπρεπε να συμβαδίζουν με τις επιδιώξεις του εκάστοτε υπουργού. Ωστόσο οι φοιτητές, ως ισχυρό ρεύμα σκεπτόμενων ενηλίκων, δεν δίσταζαν να διεκδικούν τα δικαιώματά τους, ακόμα και αν υπήρξαν προσπάθειες περιορισμού αυτών των διεκδικήσεων.

Μπορούμε να διακρίνουμε ότι οι φοιτητικές αντιδράσεις, οι οποίες ήταν επιτυχημένες σε μεγάλο βαθμό, διαμόρφωσαν το φοιτητικό σώμα και έθεσαν τις βάσεις για την πορεία του φοιτητικού κινήματος τις επόμενες περιόδους. Αυτό που θεωρώ πως είναι το πιο ενδιαφέρον είναι πως το κίνητρό των φοιτητών ήταν η διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών στο πεδίο της μόρφωσής τους. Έδρασαν χωρίς φόβο, προκειμένου να δείξουν την αντίθεσή τους και να υποστηρίξουν τις ιδέες τους. Ήταν μια ζωντανή φωνή που δεν δίστασε, αλλά οργανώθηκε, διεκδίκησε και πέτυχε, με γνώμονα την ιδέα ότι είναι μέρος της πανεπιστημιακής κοινότητας και πως αξίζει να παλέψουν για το πανεπιστήμιο.

Αν κάνουμε μια αποτίμηση στην πορεία του φοιτητικού σώματος θα διαπιστώσουμε πως αναπτύχθηκε μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα. Οι φοιτητές κατάφεραν να οργανωθούν και διαμορφώσουν παρατάξεις, να κατέβουν σε πορείες και συλλαλητήρια, να μοιράσουν προκηρύξεις, να συγκρουστούν με τις Αρχές, με τη Σύγκλητο, αλλά και μεταξύ τους. Γιατί όλη αυτή η προσπάθεια; Γιατί ήθελαν κάτι καλύτερο. Και πίστευαν ότι μπορούν να το καταφέρουν και τελικά το κατόρθωσαν. Με κίνδυνο να χάσουν τις σπουδές τους, να στιγματιστούν σε μια μελλοντική αναζήτηση εργασίας και να συγκρουστούν, τις περισσότερες φορές βίαια, συνέχισαν, έχοντας ως απώτερο στόχο τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους.

Αρχειακές πηγές

Ιστορικό Αρχείο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών:

Πρακτικά Πανεπιστημιακής Συγκλήτου

Πρακτικά Σχολών

Αρχείο Πειθαρχικού Συμβουλίου (1910-1939)

Αρχείο Πρωτοκόλλου

Εφημερίδα *Ακρόπολις* 1932

Εφημερίδα *Ριζοσπάστης* 1927-1937

Εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα* 1932, 1936

Εφημερίδα της Βουλής, συνεδριάσεις 17/6, 20/6, 22/6, 27/6, 4/7, 6/7/1911.

Νόμος 5342/1932(Φ.Ε.Κ. Α' 86)

Ο Νουμάς, τχ. 381 (28 Φεβρουαρίου 1910)

Πρακτικά της Βουλής, συνεδρίαση 1 Μαρτίου 1932.

Βιβλιογραφία

Αιγινήτης Βασίλειος, *Έκθεσις των επί της επί της πρωτανείας αυτού κατά το πανεπιστημιακόν έτος 1926-1927 πεπραγμένων*, Τυπογραφείο Εστία, Αθήνα 1931.

Βρυχέα Άννη και Γαβρόγλου Κώστας, *Απόπειρες μεταρρύθμισης της ανώτατης εκπαίδευσης: 1911-1981*, Σύγχρονα θέματα, Αθήνα 1982.

Γαβρόγλου Κώστας, Καραμανωλάκης Βαγγέλης και Μπάρκουλα Χάιδω, *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών και η ιστορία του 1837-1937*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 2014.

Γεωργιάδου Μαρία, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή: Ένας μαθηματικός υπό τη σκέπη της εξουσίας*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.

Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε: Τεκμήρια Ιστορίας*, τμ. 2, Ερμής, «Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη», Αθήνα 1974.

Εξαρχόπουλος Νικόλαος, *Εκθεσεις πεπραγμένων κατά το Πανεπιστημιακόν έτος 1934-1935*, Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, Αθήνα 1936.

Ζέγγελης Κωνσταντίνος, *Εκθεσεις των επί της Πρυτανείας αυτού κατά το Πανεπιστημιακόν Έτος 1924-1925 πεπραγμένων αναγνωσθείσα τη 28 Φεβρουαρίου 1926 εν τη μεγάλη αιθούση του Πανεπιστημίου*, Αθήνα 1926.

Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα, «Γυναίκες και ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα. Οι πρώτες φοιτήτριες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών 1880-1920», στο: Σήφης Μπουζάκης (επιμ.), *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης*, τμ. 2, Gutenberg, Αθήνα 2011, σ. 597-614.

Καλεράντε Ευαγγελία, «Η εκπαιδευτική πολιτική της περιόδου της δικτατορίας 1936-1940», στο: Σήφης Μπουζάκης (Επιμ.), *Πανόραμα Ιστορίας της εκπαίδευσης*, Gutenberg-Γιώργος και Κώστας Δαρδανός, Αθήνα 2011, σ. 183-200.

Καραδήμας Ευάγγελος *Σοσιαλιστική σκέψη και σοσιαλιστικές κινήσεις των φοιτητών των αθηναϊκών ΑΕΙ (1875-1922)*, Διδ. Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2006.

Καραθεοδωρή Κωνσταντίνος, *Η Αναδιοργάνωσις του Πανεπιστημίου Αθηνών*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1930.

Καραθεοδωρή-Ροδοπούλου Δέσποινα και Βλαχοστεργίου-Βαμβατέκη Δέσποινα, *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή*, Κάκτος, Αθήνα 2001.

Καραμανωλάκης Βαγγέλης, *Η συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών(1837-1932)*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2006.

Καραμούζης Πολύκαρπος, «Πανεπιστήμιο και Ιδεολογία», στο Σήφης Μουζάκης (Επιμ.), *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2008, σ. 113- 129.

Κολιόπουλος Ιωάννης, «Η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου, το καθεστώς και οι φορείς του», στο συλλ. τόμο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τμ. 15, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, σ. 382-410.

Μαρκέτος Σπύρος, «Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κριτική στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας», στο: *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου: Πανεπιστήμιο, Ιδεολογία και Παιδεία. Ιστορική διάσταση και Προοπτικές*, τμ. 2, ΙΑΕΝ- ΓΓΝΓ 19, Αθήνα 1989, σ. 397-420.

Μπουζάκης Σήφης, *Νεοελληνική εκπαίδευση*, Gutenberg, Αθήνα 1991.

Μπουζάκης Σήφης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα 1836-2005*, τμ. 1, Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, Αθήνα 2006.

Μπουζάκης Σήφης, «Η ελληνική πανεπιστημιακή εκπαίδευση: Από την ίδρυση του πρώτου ελληνικού πανεπιστημίου, το 1836/7, μέχρι τον Οργανισμό του 1932: Θεσμοί, αντιλήψεις», στο Σήφης Μπουζάκης (Επιμ.), *Ιστορία της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2008, σ. 233- 242.

Μπουζάκης Σήφης, «Μεταρρυθμιστικά επεισόδια στη Γενική και Τεχνική - Επαγγελματική Εκπαίδευση κατά την πρώτη (1910-1920) και τη δεύτερη (1928-1932) Βενιζελική περίοδο», στο: Σήφης Μπουζάκης, *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2011, σ. 157- 181.

Νούτσος Χρήστος, *Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979.

Παπαδάκης Νίκος, *Η παλίμψηστη εξουσία*, Gutenberg, Αθήνα 2004.

Παπαμιχαήλ Γρηγόριος, *Προσφώνησις του Πρυτάνεως του Πανεπιστημίου προς του Πρωτοετείς Φοιτητάς κατά την Τελετήν της Επισήμου Δεξιώσεως αυτών εν τω Πανεπιστημίω, τη 10^η Δεκεμβρίου 1936 Έτους*, Πανεπιστήμιον Αθηνών, Αθήνα 1936.

Παπαπάνος Κώστας, *Χρονικο-ιστορία της Ανωτάτης μας Εκπαιδεύσεως*, Αμερικανικό Κολλέγιο Θηλέων, Αθήνα 1970.

Ρήγος Άλκης, «Η τελευταία περίοδος της Φοιτητικής Συντροφιάς», εφ. *Η Αυγή: Ένθετο Παιδεία και Κοινωνία*, 7 Απριλίου 2013.

Άλκης Ρήγος, «Μάιος 1936: Α΄ Παμφοιτητικό Συνέδριο», εφ. *Η Αυγή*, 18 Σεπτεμβρίου 2015[[http://www.avgi.gr\(15/5/2019\)](http://www.avgi.gr(15/5/2019))].

Σιμενή Περσεφόνη, *Μεταρρύθμιση και αντίδραση. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών απέναντι στις εκπαιδευτικές αλλαγές (1899-1926)*, Gutenberg, Αθήνα 2008.

Σιμενή Περσεφόνη, Δούκας Τριαντάφυλλος και Μπουζάκης Σήφης, «Μεταρρυθμίσεις στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση 1911-1982», στο: *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης - Όψεις και Απόψεις*, τμ. 2, Gutenberg, Αθήνα 2011, σ. 511-555.

Σιφναίος Κωνσταντίνος, *Πανδέκται νέων νόμων και διαταγμάτων*, τμ. 7, Τυπογραφείο Μακρίδου & Αλευρόπουλου, Αθήνα 1932.

Σταυρίδη- Πατρικίου Ρένα, «Η Φοιτητική Συντροφιά (1910) και το πρόβλημα της προσέγγισης των πρωτοποριακών κινημάτων», στο: *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, τμ.2, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1986, σ. 657-665.

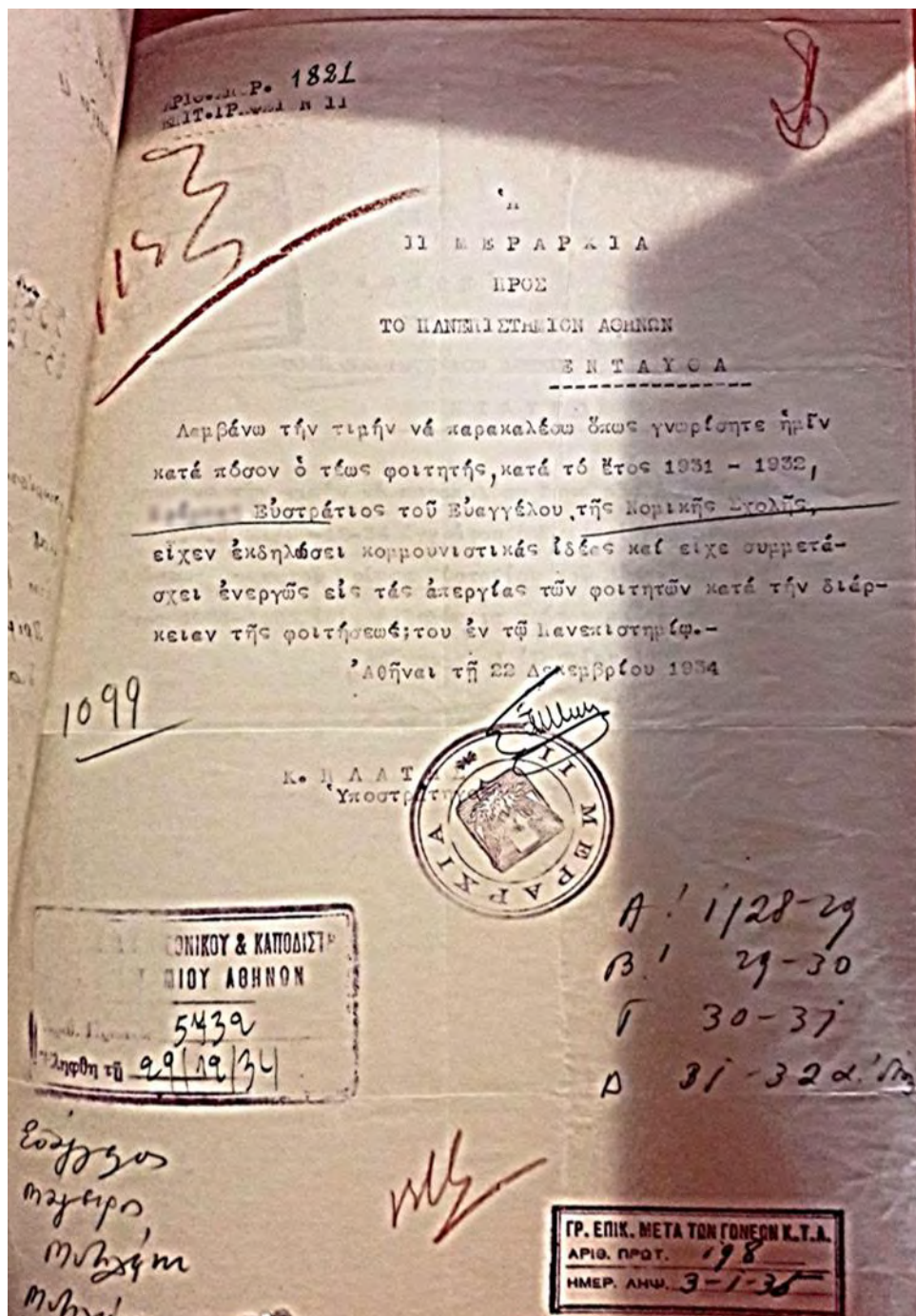
Σταυρίδη- Πατρικίου Ρένα, «Οι ενδοπανεπιστημιακές ισορροπίες και η ανατροπή τους (1910-1926)», στο: *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου: Πανεπιστήμιο, Ιδεολογία και Παιδεία, Ιστορική διάσταση και Προοπτικές*, τμ. 1, ΙΑΕΝ-ΓΓΝΓ, Αθήνα 1989, σ. 215-222.

Σταυρίδη- Πατρικίου Ρένα, *Γλώσσα, εκπαίδευση και πολιτική*, Ολκός, Αθήνα 1999.

Φραγκουδάκη Άννα, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι: Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, Κέδρος, Αθήνα 1977.

Παράρτημα

1. Επιστολή του Υποστράτηγου της 11^{ης} Μεραρχίας προς το Πανεπιστήμιο Αθηνών, 22 Δεκεμβρίου 1934 (Ιστορικό Αρχείο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών)

3. Επιστολή του Τμήματος Ειδικής Ασφαλείας Θεσσαλονίκης, προς τη Διεύθυνση Ειδικής Ασφαλείας Αθηνών, 6 Ιανουαρίου 1936 (Ιστορικό Αρχείο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών)

Θεσσαλονίκη τῆς 6^{ης} Ιανουαρίου 1936

Τὸ Τμήμα Ειδικῆς Ασφαλείας
 Πρὸς
 τὴν Δ/νσιν Εἰδικῆς Ασφαλείας - Αθηνῶν
 Γραφεῖον ΓΥ
 3Α Θ ἤ ν ο ς

Ἐκ τῆς κομμουνιστοῦ φοιτητοῦ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Ἀφορῶν τὴν τιμὴν εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπ' ἀριθ. ΕΒ/5350/2
 20-12-30 διαταγῆς ἡμῶν ἀφορῶν, ὅτι ὁ φοιτητὴς Γεωργίου
 τοῦ κεν. τοῦ καὶ τῆς ἀσπιδίου Γιαννιθεῖς εἰς Ζουπάνιον κομ. τῆς
 1933 ἀναστήμα 1.67 κῆτος, ἀποσπᾶ ἔρμος 62 ὑψηλῆς
 σφραγίστης τυφεκιοφόρος εἰς τὸ 27ον σύνταγμα ἐπὶ στρατηγικὸν
 οἰκιστικὸν, ἔχει σημειώσῃ ἐντοῦθα τὴν κατάστα κομμουνιστι-
 κῆ δρῶσιν.

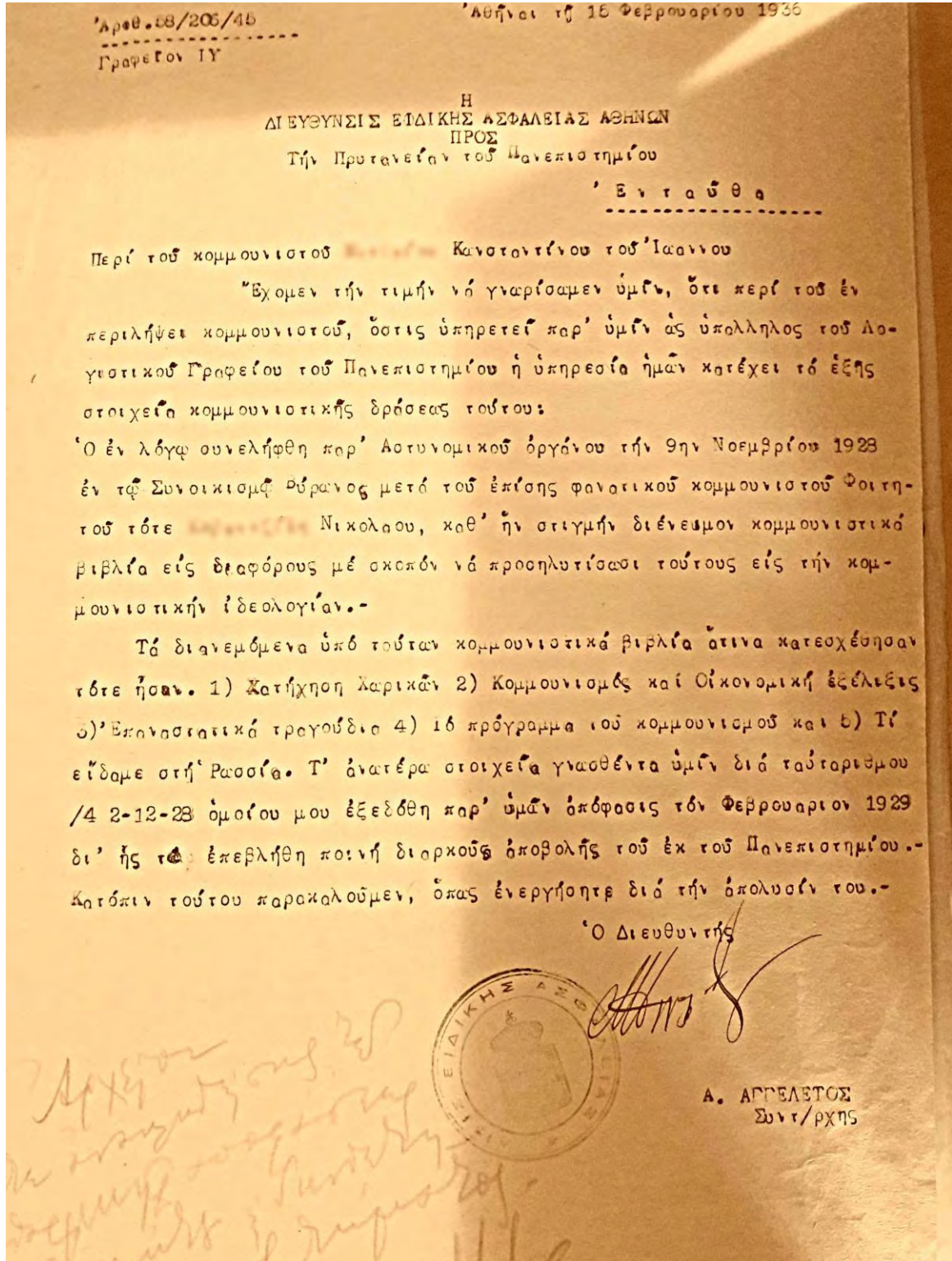
Κομμουνιστὴς ἐκ τῶν δρῶνται καὶ ἐκτελεῖται λογιῶ τῆς μορφῆς
 τοῦ εἶχε μεγάλη πιστικότητα ἢ δὲ γινώσκῃ αὐτοῦ παρῶν μεταξὺ τῶν
 ομοϊδετῶν τοῦ φοιτητῆ. - Ἐπισημαστέον δὲ ὅτι κομμουνιστὴς κό-
 σης κομμουνιστικῆς τῆς κῆς. Ἄνηκεν ἀρχικῶς εἰς τὴν κομμουνιστικὴν
 κελύφη τῆς ἀπετέλει ἐπιλεκτὸν μέλος, ὡς τοιοῦτος δὲ σημειώσῃ
 ἰσορροπικὴν δρῶσιν εἰς τὴν μαθητῶν κελύφη. - Ἰελευτήρας ποσο-
 χαρησὴν εἰς τὴν κομμουνιστικὴν ομάδα ΣΤΙΝΑ, ὡς στρατιώτης περικο-
 λουθεῖτο εἰς τὸν στρατὸν στενῶς. ὡς ἰδιώτης καὶ εἰδικῶς ὡς φοιτη-
 τῆς ἀνατιλημμένης συνελήθη, δια διαφόρους κομμουνιστικῶν ἐνεργει-
 ῶν τοῦ ἐν τῇ Πανεπιστημ. ἐφ. - ἀναμνηστικῶν εἰς πρὸς τὰς φοιτητικῶν
 ἀεργίας καὶ ἀναμνηστικῶν ὑπερκομῶν κῆτος ὑπὲρ τῆς δημιουρ-
 γίας ταραχῶν. Ὅσα εἶλεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν φοιτητικὴν ἀεργί-
 ῶν τῆς 1-12-31 λόγω δὲ τῆς ἰσορροπικῆς δρῶσῆς τοῦ ἀπεβλήθη τοῦ
 Πανεπιστημίου διὰ πᾶσι κατὰ τὸ ἔτος 1932.

εἶναι ἀσημαστικὸς κομμουνιστὴς κηροληφθεὶς ἀποτιλημμένης δι-
 νέμων προκηρῶσῃς κομμουνιστικῶς ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Πανεπιστη-
 μίου καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ.

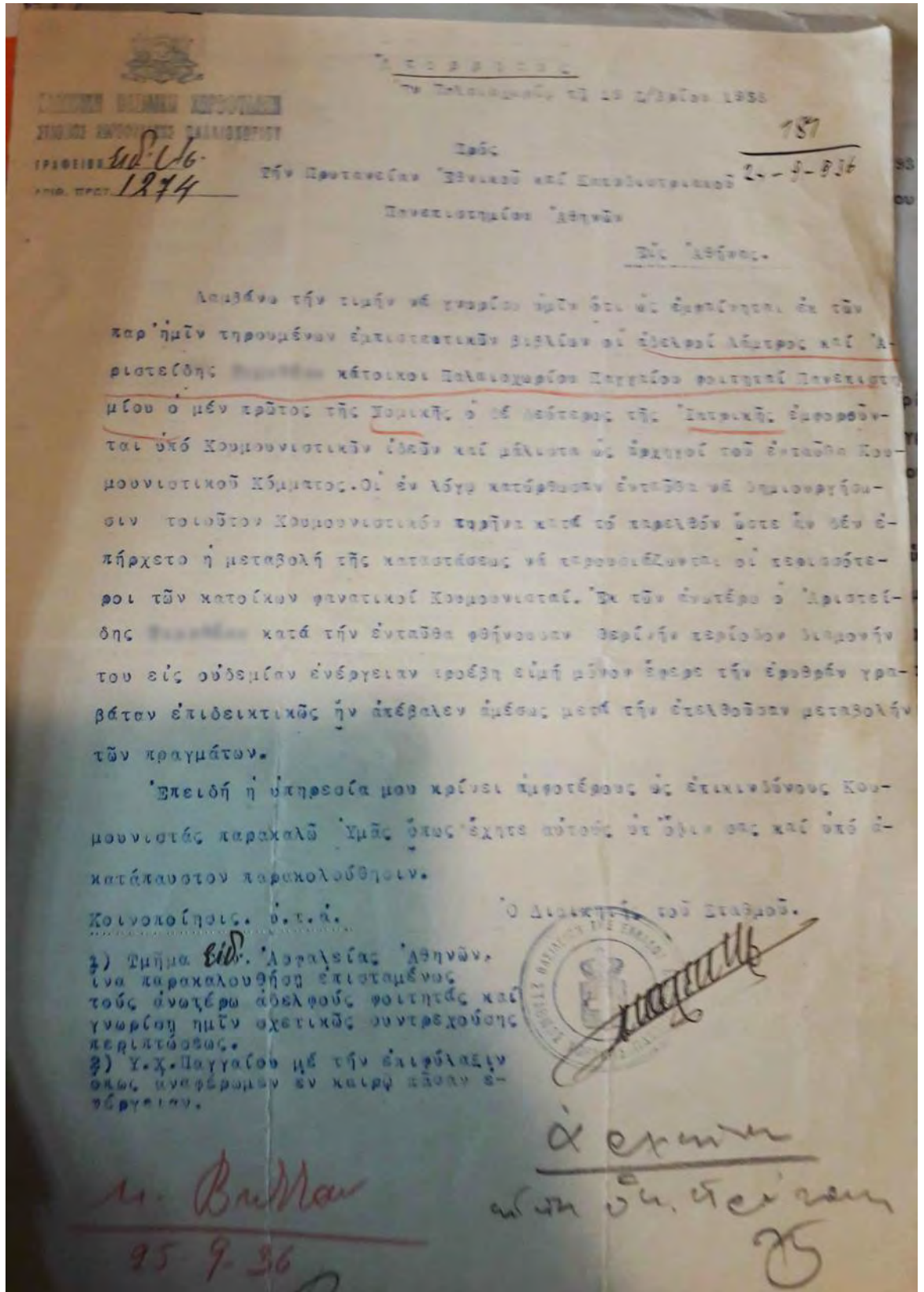
Ὁ Διοικητὴς τοῦ Τμήματος
 Ηλίας Στεφουλόπουλος
 Μοιραγός

Διὰ τὴν ἀντιγραφήν

4. Επιστολή της Διεύθυνσης Ειδικής Ασφαλείας Αθηνών προς την Πρυτανεία, 15 Φεβρουαρίου 1936 (Ιστορικό Αρχείο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών)

6. Επιστολή της Χωροφυλακής προς το Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2 Σεπτεμβρίου 1936 (Ιστορικό Αρχείο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών)

7. Επιστολή της Χωροφυλακής προς την Πρυτανεία του Πανεπιστημίου Αθηνών, 12 Ιουνίου 1937 (Ιστορικό Αρχείο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών)

ΑΠΟΡΡΗΤΟΣ

Αθήναι τῆ 12 Ἰουνίου 1937

Πρὸς

Τὴν Πρυτανείαν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου

Bulla
17-6-37
M.E.S.

Ε Ν Τ Α Υ Θ Α

Περὶ τῆς κομμουνιστικῆς δράσεως φοιτητῶν.

Ἐχομεν τὴν τιμὴν εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Εμπ. 228 ἐ.ε. ὑμετέρου ἐγγράφου νὰ γνωρίσωμεν ὑμῖν ὅτι εἰς βῆρος τῶν ἐν τῇ μνημονευομένῃ ἐγγράφῳ σας ἀναφερομένων φοιτητῶν κατέχομεν τὰ ἑξῆς στοιχεῖα κομμουνιστικῆς δράσεως των.

α) Δημήτριος τοῦ Ἀθανασίου φοιτητῆς Νομικῆς τυγχάνει φανατικός κομμουνιστής καὶ ὑπεύθυνος τοῦ Κόμματος δι' οὗ οἱ διάφοροι ὑπεύθυνοι τῶν διαφόρων φοιτητικῶν κομμουνιστικῶν πηγῶν προμηθεύονται τὰ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ κυκλοφοροῦντα κομμουνιστικά ἐντυπα.

Τὴν 26 Φεβρουαρίου ἐ.ε. διοργάνωσεν ἐν τῇ προαυλῇ τοῦ Πανεπιστημίου κομμουνιστικὴν συγκέντρωσιν καθ' ἣν ἀρίστην κατὰ τοῦ καθεστῶτος καὶ συγχρόνως ἐπετέθησαν μετ' ἄλλων κατὰ τῶν Ἐθνικῶν φοιτητῶν προκαλέσαντες σοβαρὰ ἐπεισόδια. Ἐναντίον του διὰ τὴν ἀναφερομένην πρᾶξιν του ἐξεδόθη παρὰ τοῦ ἐπιληφθέντος τῆς ὑποθέσεως Γ' Αστυνομικοῦ Τμήματος προανακριτικὸν ἐνταλμα σύλληψεως.

β) Ἡλίας τοῦ Βελεσλάδου Ἰωάννου φοιτητῆς Νομικῆς. - τυγχάνει φανατικός κομμουνιστής καὶ ἔχει χαρακτηρισθῆ παρὰ τῆς Ὑποδ/σεως Χωρ/κῆς Ἀμφικλείας ὡς εἰς τῶν πλέον ἐπικινδύνων κομμουνιστῶν τῆς περιφερείας τῆς. Τὴν 26 Φεβρουαρίου ἐ.ε. ὀργάνωσε μετ' ἄλλων κομμουνιστῶν φοιτητῶν παράνομον κομμουνιστικὴν συγκέντρωσιν ἐν τῇ προαυλῇ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Ἐθνικιστῶν φοιτητῶν δημιουργήσαντες σοβαρὰ ἐπεισόδια. Ἐναντίον του διὰ τὴν ἀναφερομένην πρᾶξιν του ἐξεδόθη παρὰ τοῦ ἐπιληφθέντος τῆς ὑποθέσεως Γ' Αστυνομικοῦ Τμήματος προανακριτικὸν ἐνταλμα σύλληψεως.

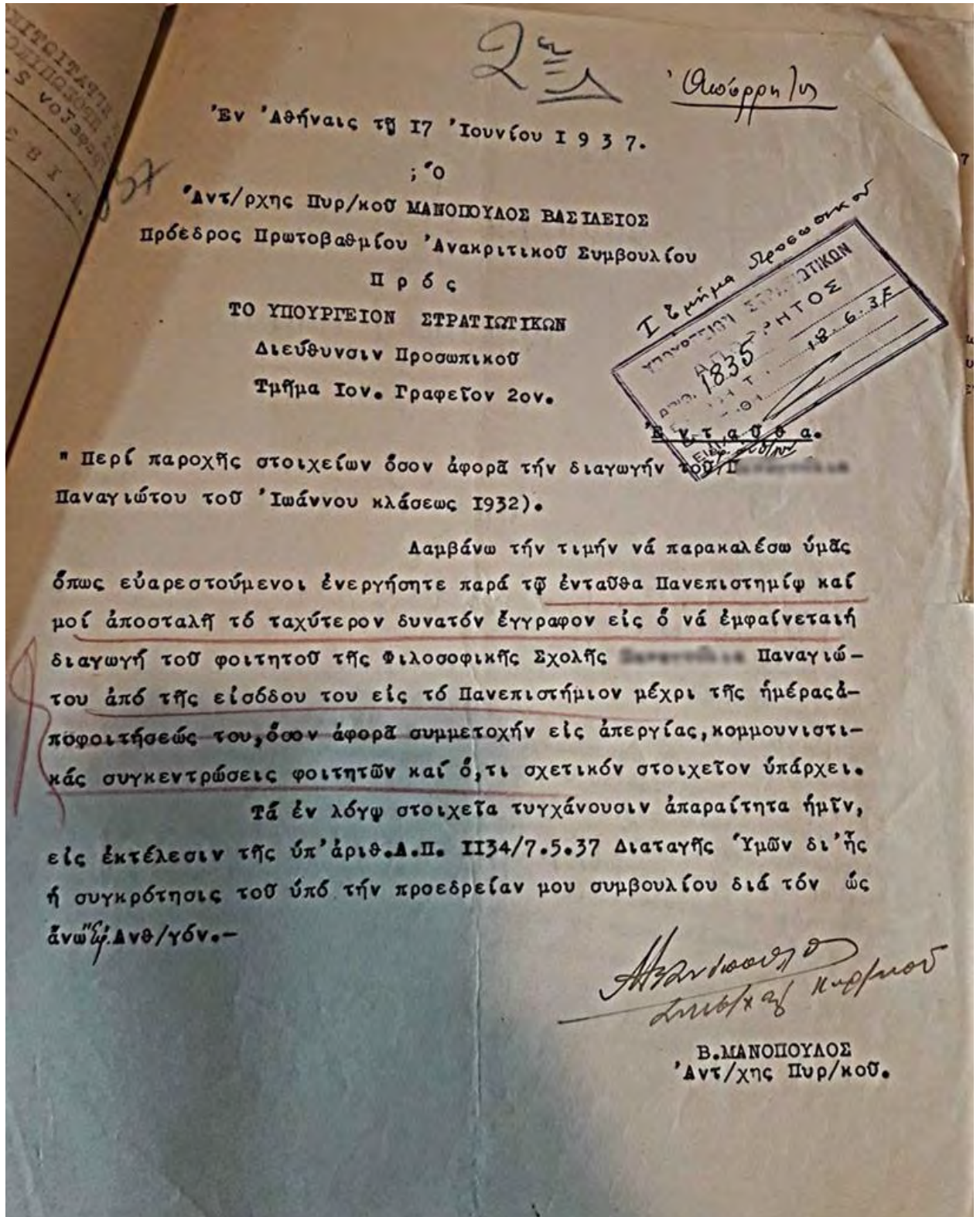
γ) Θεοκίμων φοιτητῆς Νομικῆς Σχολῆς. - εἶναι γνωστός ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ μου ὡς ἐμπορούμενος ὑπὸ κομμουνιστικῶν ἰδεῶν χωρὶς ὅμως νὰ κατέχωμεν συγκεκριμένην ὑπερ τοῦ κομμουνισμοῦ δράσιν του.

δ) Ἀθανάσιος. - Διὰ τὸν ἀναφερόμενον δέν κατέχομεν ὅτιοιχεῖα κομμουνιστικῆς δράσεώς του.

ε) Δημήτριος τοῦ Ἀθανασίου φοιτητῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Τυγχάνει φανατικός κομμουνιστής ἐκ τῶν δρώντων μετὰ φανατισμοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Οὗτος κατὰ τὰς ἐπὶ βίους γενομένας ἀρχαιρείας εἰς τὴν

////////////////////

8. Επιστολή του Αντισυνταγματάρχη Πυροβολικού Β. Μανόπουλου, πρόεδρο του Πρωτοβάθμιου Ανακριτικού Συμβουλίου, προς το Υπουργείο Στρατιωτικών, 17 Ιουνίου 1937 (Ιστορικό Αρχείο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών)

9. Επιστολή του Συνταγματάρχη Η. Ζέζα, προς τη Διεύθυνση Χωροφυλακής Κεφαλληνίας, 22 Νοεμβρίου 1938 (Ιστορικό Αρχείο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών)

